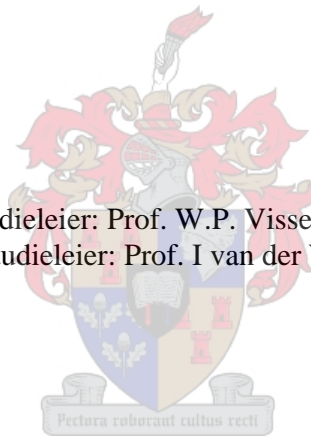

Die Suiderkruisfonds en die Mobilisering van die Suid-Afrikaanse blanke burgerlike samelewing tydens die Grensoorlog, 1968-1989

deur
Anneke van Heerden

*Tesis ingelewer ter voldoening aan die vereistes vir die graad van Magister
in die Lettere en Wysbegeerte in die Fakulteit Lettere en Sosiale Wtenskappe
aan die Universiteit Stellenbosch*

Studieleier: Prof. W.P. Visser
Mede-studieleier: Prof. I van der Waag

April 2014

Deur hierdie tesis elektronies in te lewer, verklaar ek dat die geheel van die werk hierin vervat, my eie, oorspronklike werk is, dat ek die alleenouteur daarvan is (behalwe in die mate uitdruklik anders aangedui), dat reproduksie en publikasie daarvan deur die Universiteit van Stellenbosch nie derdepartyregte sal skend nie en dat ek dit nie vantevore, in die geheel of gedeeltelike, ter verkryging van enige kwalifikasie aangebied het nie.

Datum,

Opsomming

In 1968 het die Suiderkruisfonds, onder leiding van Elizabeth Albrecht, tot stand gekom. Hierdie organisasie is deur lede van die blanke burgerlike samelewing gestig en het voorsorg vir die welsyn van die Suid-Afrikaanse gewapende magte getref. In samewerking met die Suid-Afrikaanse Weermag het die Suiderkruisfonds aan die basiese behoeftes van die soldate voorsien en, deur middel van sy ondersteuning aan die troepe, gepoog om as moraalbouer te dien. Hierdie tesis bespreek die stigting van die Suiderkruisfonds teen die agtergrond van Suid-Afrika se politieke en militêre posisie tydens die Koue Oorlog met spesifieke verwysing na die sogenaamde Grensoorlog (1966-1989). Die Suiderkruisfonds se verhouding met die Suid-Afrikaanse Weermag, asook sy oriëntasie as beide burgerlike- en vroue-organisasie word ondersoek. Die dienste wat die organisasie gelewer het word volledig bespreek en die betekenis van die Suiderkruisfonds in beide die militêre en burgerlike sfere word ondersoek. Die organisasie word ook geevalueer binne die teoretiese raamwerk van die mobilisering van die burgerlike samelewing ten tye van konflik wat tydens die tydperk van die Suiderkruisfonds se bestaan voorgekom het.

Abstract

The Southern Cross Fund was established under the leadership of Elizabeth Albrecht in 1968. The organisation was created by white members of the civil society to provide support to the South African armed forces. In cooperation with the South African Defence Force, the Southern Cross Fund served the basic needs of the soldiers. Through its support of the troops the organisation also strived to serve as morale builder. This dissertation discusses the formation of the Southern Cross Fund in relation to South Africa's political and military position during the Cold War with specific reference to the so-called Border War (1966-1989). The relationship between the Southern Cross Fund and the South African Defence Force as well as the orientation of the organisation as a civil- and women's organisation is analysed. The services rendered by the organisation are discussed as well as an analysis of the significance of the Southern Cross Fund in both the military and civil spheres. The organisation is evaluated within the theoretical framework of the mobilisation of civil society in times of war within the timeframe of the existence of the Southern Cross Fund.

Erkennings

Hiermee my opregte dank aan die volgende persone vir hul hulp, insig, kosbare tyd en ondersteuning:

Prof. Wessel Visser vir sy ure-lange konsultasie, eindelose geduld en sagte, welbedoelde kritiek en die mede-studieleier, Prof. Ian van der Waag, vir sy konstruktiewe insette, voorstelle en inligting veral ten opsigte van militêre terme, prosedures en literatuur. Ek wil graag my diepste waardering uitspreek teenoor It-kol. Erica Strydom van die SANW Dokumentasie Sentrum vir haar uitsonderlike hulp en raad tydens my navorsing in Pretoria. Sy het elke keer moeite gedoen om te verseker dat ek my navorsing sonder struikelblokke voltooi.

Genl. Gert Opperman van die Erfenis Stigting wat my op die regte spoor gestuur het om met die relevante persone kontak te maak. Dr. Carl Albrecht wat my goedgunsteglik toegang tot sy moeder se persoonlike dagboeke gebied het. Sy behulpzaamheid het 'n waardevolle bydrae tot die navorsing van die tesis gelewer. Kol. Pieter van der Walt en It-genl. Raymond Holtzhausen wat talle e-posse met geduld beantwoord het, voorstelle gemaak het en unieke insig tot die onderwerp gebied het.

My familie en vriende vir hul gebede en ondersteuning, my ma wat alle hoofstukke voor inhandiging geredigeer het, my familie in Johannesburg wat my vir weke gehuisves het en met liefde elke dag Pretoria toe geneem het om navorsing te doen en, laastens, Adu, my steunpilaar, wat elke dag se harde werk die moeite werd gemaak het.

INHOUDSOPGAWE

LYS VAN FIGURE.....	i
HOOFSUK 1: <i>TEORETIESE RAAMWERK EN UITGANGSPUNTE</i>	1
1.1 Inleiding.....	1
1.2 Literêre oorsig van die Grensoorlog.....	3
1.3 Historiografiese vertrekpunt.....	4
1.4 Probleemstelling, fokus en metodologiese uitgangspunte.....	12
1.5 Struktuur.....	15
1.6 Navorsing.....	15
1.6.1 Primêre bronne.....	16
 HOOFSUK 2: <i>DIE POLITIEKE KONTEKS WAARBINNE DIE SUIDERKRUISE FONDS BESLAG SOU VIND</i>	 18
2.1 Inleiding.....	18
2.2 Die laaste bastion van wit beheer.....	19
2.3 Wet 44 van 1957.....	23
2.4 Die Grensoorlog (1968-1989).....	28
2.5 Suid-Afrika se verhouding met Portugal.....	33
2.6 Die Totale Aanslag.....	37
2.7 Die Totale Nasionale Strategie.....	42

2.8	Gevolgtrekking.....	46
HOOFSTUK 3: <i>DIE SUIDERKRUIFONDS</i>		49
3.1	Inleiding.....	49
3.2	Burgerlike teenstand teen die dienspligstelsel.....	51
3.3	Die organisasies verantwoordelik vir die welsyn van die soldate...52	
3.4	Die stigting van die Suiderkruisfonds.....	54
3.5	Die struktuur van die Suiderkruisfonds.....	61
3.6	Samewerking met die Weermagfonds.....	67
3.7	Gevolgtrekking.....	75
HOOFSTUK 4: <i>DIE ONDERSTEUNING VIR DIE SUIDERKRUIFONDS AS BURGERLIKE ORGANISASIE</i>		76
4.1	Inleiding.....	76
4.2	Vroue op die tuisfront: Die Suiderkruisfonds as vroue- organisasie.....	77
4.2.1	Geslagsverskille en die rol van vroue.....	78
4.2.2	Die aktiewe rol van blanke Suid-Afrikaanse vroue.....	84
4.3	Die ondersteuning van die publiek: die Suiderkruisfonds as burgerlike organisasie.....	88
4.3.1	Fondsinsamelingspogings.....	91

4.3.2	Reklame vir en beeld van die Suiderkruisfonds.....	95
4.3.3	Mislukkings en teenstand.....	99
4.4	Gevolgtrekking.....	101

HOOFSTUK 5: *BASIESE BEHOEFTE*S: *DIE MATERIËLE BYDRAE VAN DIE SUIDERKRUISFONDS*.....103

5.1	Inleiding.....	103
5.2	Skenkings aan Portugal en Rhodesië.....	106
5.3	Skenkings aan die Suid-Afrikaanse magte.....	107
5.3.1	Kers- en afskeidspakkies.....	108
5.3.2	Geriewe vir basisse.....	117
5.3.3	Besoeke aan basisse en skenkings aan Militêre Hospitale.....	123
5.3.4	Hulp aan afhanklikes.....	126
5.3.5	Die Ry-veilig projek.....	127
5.3.6	Hulp in Swart Townships.....	128
5.4	Gevolgtrekking.....	130

HOOFSTUK 6: *DIE BETEKENIS VAN DIE SUIDERKRUISFONDS*.....131

6.1	Inleiding.....	131
-----	----------------	-----

6.2	Die Suiderkruisfonds en die militarisering van die burgerlike samelewing.....	132
6.2.1	Die versagting van die impak van diensplig.....	135
6.2.2	Samewerking en eenheidsgevoel.....	140
6.3	Die moraal van die Suid-Afrikaanse troepe.....	143
6.3.1	Moraal ten tye van konflik.....	145
6.3.2	Die Suiderkruisfonds as moraalbouer.....	147
6.4	Die ontbinding van die Suiderkruisfonds.....	151
6.5	Gevolgtrekking.....	154
BESLUIT.....		155
BRONNE.....		163

LYS VAN FIGURE

Fig. 1	Elizabeth Albrecht.....	56
Fig. 2	Die Struktuur van die Suidekruisfonds.....	63
Fig.3	<i>Trakteer die Troepe</i>	94
Fig.4	Suiderkruisfonds-spieëltjie met embleem.....	110
Fig. 5	Suiderkruisfonds-mes.....	111
Fig. 6	Suiderkruisfonds-leersakkies.....	111

HOOFSTUK 1

TEORETIESE RAAMWERK EN UITGANGSPUNTE

1.1 INLEIDING

Die Suid-Afrikaanse Weermag het vanaf die einde van die Tweede Wêreldoorlog tot en met sy oorgang na die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag in 1994, staat gemaak op diensplig om te voldoen aan sy mannekragvereistes. Die dienspligstelsel, wat eers begin het as 'n lotingstelsel, het teen die laat 1960's uitgebrei soos die bedreiging van bevrydingsmagte op Suid-Afrika se grense vergroot het¹. Die South West African People's Organisation wou onafhanklikheid vir Suidwes-Afrika, toe onder Suid-Afrikaanse administrasie, bekom. Boonop het die onafhanklikheid van Angola 'n burgeroorlog ontlok tussen verskeie faksies wat beheer by die voormalige Portugese koloniale bewind wou oorneem. Met die ondersteuning van Rusland en Kuba, het die magsoorname deur 'n sosialistiese guerillafaksie, die Popular Movement for the Liberation of Angola, Suid-Afrika se posisie in Suider-Afrika verder bedreig. Teen 1975 het Suid-Afrika sy eerste oorgrensoperasie van die Koue Oorlog, Operasie Savannah, in Angola uitgevoer. Dit was die eerste grootskaalse operasie van die sogenaamde Grensoorlog².

---

¹ G. Callister, "Compliance, Compulsion and Contest: Aspects of Military Conscription in South Africa, 1952-1992", pp. 34-35.

² W. Steenkamp, *Suid-Afrika se Grensoorlog*, pp. 20, 32-36; C. Andrew & V. Mitrokhin, *The World was going our way: the KGB and the Battle for the Third World*, p. 464; L. Scholtz, *Die SAW in die Grensoorlog: 1966-1989*, p. 4.

'n Land se burgerlike samelewing het, ten tye van oorlog, die behoefte om huishoudelike geriewe aan die soldate op die gevegsfront te stuur. Oorlog dien dan as katalisator vir die samelewing om te organiseer om hul ondersteuning aan die soldate te bied. Die behoefte om geriewe aan die soldate te verskaf, lei tot die aanvraag vir middele om hierdie hulp te bewerkstellig³. Suid-Afrika is geen uitsondering wat dit betref nie. Tydens die Eerste Wêreldoorlog het die Goewerneur-Generaalfonds voorsiening gemaak vir Suid-Afrikaanse soldate en hul afhanklikes. Tydens die Tweede Wêreldoorlog het soldate aan die gevegsfront sogenaamde 'Glory Bags' ontvang wat verskeie gebruiksitems bevat het⁴. Die Goewerneur-Generaalfonds is in hierdie tydperk deur die National War Fund opgeneem en het soldate en hul afhanklikes finansieel ondersteun. In beide konflikte is die Suid-Afrikaanse magte ook deur die Union Defence Force Institute, ondersteun. Hierdie mobiele kantien het verversings en verbruiksartikels teen lae pryse aan soldate verskaf⁵. Met Suid-Afrika se deelname aan die Grensoorlog het die publiek weer die behoefte gehad om die land se soldate te ondersteun. Omtrent 320 000 Suid-Afrikaanse mans het grensdiens gedoen. Die dienspligstelsel het elke blanke huishouding geraak en die publiek wou die troepe van diens wees⁶. Die Suiderkruisfonds het op die tradisie van burgerlike hulpfondse van die Eerste en Tweede Wêreldoorlog voortgebou en was 'n gevestigde kanaal waardeur die samelewing die troepe moreel en materieel kon ondersteun.

³ W. McMillen, "The War Relief Agencies", *Social Service Review*, 17(3), Sep. 1943, p. 303; E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl R.F. Holtzhausen, 8 Maart 2013.

⁴ *Eastern Province Herald*, 2 Junie 1981, (War tank: John Inggs tells how the Whippet came to Uitenhage), p. 17; *The Friend*, 16 Augustus 1978, (Army gift parcels critic criticised), p. 8. 'Glory bags' was katoensakke wat aan die soldate verskaf is met spesifieke benodighede. Dit word in Hoofstuk 3 verder bespreek.

⁵ I.J. van der Waag, "A history of the South African Defence Force Institute", *Scientia Militaria*, 21(4), 1991, pp. 27-29; R. Gill, "The Rational Administration of Compassion: The Origins of British Relief in War", *Le Mouvement Social*, 227, Apr.-Jun. 2009, pp.9-10.

⁶ T. Ramsden, *Border-Line Insanity: A National Serviceman's Story*, p. 78; E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl R.F. Holtzhausen, 8 Maart 2013.

1.2 LITERÊRE OORSIG VAN DIE GRENSOORLOG

Dit is deesdae algemeen dat boeke oor die Grensoorlog verskyn. Verskeie aspekte van die Grensoorlog is al breedvoerig deur verskeie skrywers ondersoek en die konflik is die onderwerp van talle publikasies. Willem Steenkamp, 'n oud-soldaat en joernalis, het 'n breedvoerige oorsig van die Grensoorlog in 1990 onder die titel *Suid-Afrika se Grensoorlog* gepubliseer. Maar sy eerste publikasie oor die konflik was in 1976, *Adeus Angola*, en in 1983 publiseer hy *Borderstrike!*, beide oor sy ervaringe tydens diensplig. G. Callister het ook breedvoering oor die geskiedenis van die Suid-Afrikaanse nasionale dienspligstelsel vanaf 1952 tot 1992 geskryf in sy MA-tesis "Compliance, Compulsion and Contest: Aspects of Military Conscription in South Africa, 1952-1992". David Williams het ook oor die ervaring van die gewone soldaat tydens diensplig in sy werk *Op die Grens: Wit Mans se Militêre Ervaring 1965-1990* (2008) geskryf. Sy jongste werk, *Springboks, Troepies and Cadres: Stories of the South African Army, 1912-2012* (2012) ondersoek onder andere die ervaring van Suid-Afrikaanse soldate tydens die Grensoorlog. Teen die einde van die konflik het publikasies sporadies verskyn, soos J. Breytenbach se *They live by the sword* (1990), en H-R Heitman se *War in Angola* (1990). Maar in die laaste dekade het publikasies oor die Grensoorlog merkwaardig toegeneem. J. Breytenbach het onder meer in 2002 *The Buffalo Soldiers* en in 2008 *Eagle Strike!* gepubliseer. LJ Bothma het in 2008 *Buffalo Battalion* en in 2011 *Anderkant Cuito* gepubliseer. Peter Stiff, 'n joernalis, het onder meer *The Covert war: Koevoet Operations in Namibia* (2002) gepubliseer, die derde publikasie van sy werk oor die Grensoorlog wat onder andere ook *Nine days of War* (1989), en *The Silent War: South African Recce Operations* (2001) insluit.

Buiten dié prominente skrywers oor die onderwerp, het verskeie oud-soldate werke oor die oorlog die afgelope dekade gepubliseer. Nick Lithgow (*LZ hot!: Flying South Africa's Border War*) en Peter Baxter (*SAAF'S Border War*) het

beide in 2012 boeke oor die Suid-Afrikaanse lugmag tydens die Grensoorlog gepubliseer. Steven Webb, die skrywer van *Ops Medic: a national serviceman's Border War* (2008), het oor die ervarings van 'n dienspligtige in die mediese korps geskryf. Anthony Feinstein en Tim Ramsden het beide oor die sielkundige ervarings van soldate tydens die konflik geskryf in onderskeidelik *Battle scarred: hidden costs of the Border War* (2011) en *Border-line Insanity* (2009). Die jongste publikasies aangaande die Grensoorlog, Leopold Scholtz se werk *Die SAW in die Grensoorlog: 1966-1989* (2013) en Roland de Vries se *Eye of the Firestorm* (2013), benader die konflik vanuit die Suid-Afrikaanse Weermag se perspektief.

Al hierdie werke het egter slegs op die Grensoorlog of die ervaring van die gewone soldaat gekonsentreer, terwyl die mobilisering van die burgerlike samelewing met spesifieke verwysing na die Suiderkruisfonds nog deur geen studie belig is nie.

1.3 HISTORIOGRAFIESE VERTREKPUNTE

Die mobilisering van die burgerlike samelewing ter ondersteuning van 'n staat en sy nasionale weermag ten tye van oorlog word deur A. Marwick voorgestel as integraal tot die sukses van oorlog: "The success of the war would not depend on the strength and the organisation of the army alone; it would depend directly upon the efficient organisation of the public forces, on the organisation of the community"⁷. Die mobilisering van die samelewing is nie net 'n begeerde resultaat van oorlog nie, maar ook 'n verwagte resultaat en word regverdig deur die verkryging van die publiek se ondersteuning vir die staat en sy nasionale weermag. Die mobilisering van die samelewing word beskryf as die organisering

---

⁷ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, p. 34.

en deelname van die publiek aan die produksie en voorbereiding van oorlogsbehoefte⁸. Dié mobilisering is deur verskeie historici ondersoek as 'n proses van die gevolge van oorlog binne 'n samelewing.

B.J. Olivier argumenteer dat nasionale sekuriteit en verdedigingsbeleid ten tye van oorlog gelyk staan aan buitelandse beleid, of te wel die staat se siening van sy eie posisie binne die internasionale konteks. 'n Staat se nasionale sekuriteit spruit uit 'n kombinasie van buitelandse beleid, die verdedigingsbeleid, asook binnelandse beleid. Daarom kan die buitelandse beleid en die verdedigingsbeleid van die staat nie geskei word nie. Die strategie en beleide wat gevolglik vir nasionale sekuriteit geformuleer word, word dus teen die agtergrond van die internasionale konteks gevorm. Eerstens word dit beïnvloed deur die staat se nasionale vermoë om oorlog te voer, met ander woorde, die inaggenome materiële en menslike hulpbronne tot die staat se beskikking en hoe suksesvol dit benut kan word. Tweedens word dit beïnvloed deur die staat se persepsie van sy posisie in verhouding tot die internasionale konteks wat verwys na moontlike konflik op internasionale vlak, asook verhoudinge met en tussen ander state, en laastens, die staat se persepsie van ander state binne die internasionale konteks⁹. Die verdedigingsbeleid, en gevolglik ook die verdedigingswet en sy daaropvolgende wysigings, is dus 'n reaksie op 'n klimaat van aggressie binne die internasionale konteks en die staat se persepsie van sy rol binne sodanige konflik.

Volgens Michael Klare sal 'n staat wat byvoorbeeld deur vyandige bure omring is 'n belegmentaliteit ontwikkel en 'n toepaslike verdedigingswet aanneem. 'n Belegmentaliteit verwys na 'n staat wat onder die indruk van 'n voortdurende bedreiging verkeer en wat deur isolasie vererger word. Die gevolg hiervan is 'n

---

⁸ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, pp. 6, 28, 60.

⁹ B.J. Olivier, *The Strategic Significance of Angola*, pp. 1-2.

defensiewe houding¹⁰. Verdedigingsbeleid ten tye van oorlog is dus 'n dinamiese proses wat 'n reaksie is op 'n voorgehoue bedreiging vir die staat¹¹. P.M. Regan verklaar in sy werk, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, dat 'n bedreiging vir die staat nie objektief gemeet kan word nie, maar steeds verdedigingsbeleid en die mobilisering van die publiek vir 'n oorlogspoging beïnvloed¹².

P.M. Regan se werk plaas hierdie mobilisering binne 'n self-onderhoudende proses waarin hy die belangrikheid van die politieke konteks se invloed op die mobilisering van die samelewing beklemtoon. Die politieke konteks verwys na 'n staat se buitelandse beleid en verdedigingsbeleid. Met verwysing na konflik bepaal die ingesteldheid van die verdedigingsbeleid die invloed daarvan op die samelewing. 'n Aggressiewe verdedigingsbeleid lei nie noodwendig tot konflik nie, maar wanneer 'n toestand van oorlog ontstaan, word die samelewing gemobiliseer. Omdat hierdie ingesteldheid binne die verdedigingsbeleid, asook die verdedigingswet, aan die weermag 'n groter rol in die samelewing en die politiek bied, is dit uiteraard 'n faktor ter aanmoediging van die organisering van die burgerlike samelewing¹³. A. Marwick argumenteer dat die langdurigheid van die konflik die mobilisering van die burgerlike samelewing beïnvloed. 'n Langdurige oorlog plaas 'n groter vereiste op die samelewing om te mobiliseer as 'n konflik wat van korte duur is¹⁴. Buiten die aanmoediging van die samelewing om betrokke te raak deur die uitgebreide rol van die weermag, ontwikkel die publiek volgens Rex Pope ook 'n uitgebreide politieke bewussyn as gevolg van die verdedigingsbeleid¹⁵. Die verdedigingsbeleid van 'n staat skep gevolglik 'n konteks waarbinne die samelewing kan mobiliseer vir militêre doeleindes.

¹⁰ M.T. Klare, "Militarism: The Issue Today", *Bulletin of Peace Proposals*, 9(2), 1978, p. 38.

¹¹ D.J. Murray & P.R. Viotti, *The Defence Policies of Nations: A Comparative Study*, pp. 4-5.

¹² P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, p. 29.

¹³ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, pp. 22, 31.

¹⁴ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, pp.12-13.

¹⁵ R. Pope, *War and Society in Britain, 1899-1948*, p. 11.

Volgens Witt Raczka moet drie faktore in 'n samelewing teenwoordig wees om die staat in staat te stel om die nodige ondersteuning vir 'n oorlogspoging te mobiliseer: die beskikbaarheid van materiële en menslike hulpbronne, politieke regverdiging en die teenwoordigheid van 'n eksterne bedreiging¹⁶. Die verdedigingsbeleid en verdedigingswet is 'n reaksie op die eksterne bedreiging en bied politieke regverdiging. Dit lei tot 'n groter deelname van die publiek aan die mobilisering van hulpbronne. Die deelname en mobilisering van die publiek is burgerlik, sowel as militêr. Daarom sien Pope die bedreiging of voorkoms van ongevallen deur middel van militêre diens en beserings tydens militêre diens as die hoof impak op die burgerlike samelewing¹⁷.

In sy werk, *War and Society in Britain, 1899-1948*, verwys Pope gereeld na die werk van A. Marwick. In sy werk, *War and Social Change in the Twentieth Century*, verdeel Marwick die impak van oorlog op die samelewing in vier vlakke: destruktiwiteit en ontwrigting, 'n uitdaging, deelname deur die publiek en die sielkundige ervaring. Die impak van militêre mobilisering soos diensplig waarna Pope verwys, sluit dus aan by Marwick se eerste vlak: die destruktiwiteit en ontwrigting veroorsaak deur oorlog. Dit sluit onder andere lewensverlies in. Die destruktiwiteit en ontwrigting dien in die tweede plek as 'n toets vir 'n land se instellings: militêr, sosiaal, polities en ekonomies. Die uitdaging is nie net gerig op die funksionering van die instellings nie, maar ook op hul reaksies op die eise van oorlog, byvoorbeeld militêre diens¹⁸.

Derdens vereis langdurige oorlog die samewerking en deelname van die publiek, aangespoor deur die oorlogspoging. Marwick verdeel die dryfveer agter openbare deelname en mobilisering in twee kategorieë: geleide en ongeleide sosiale veranderinge. Geleide sosiale veranderinge is die doelbewuste poging

¹⁶ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, p. 29.

¹⁷ R. Pope, *War and Society in Britain, 1899-1948*, pp. 3, 10.

¹⁸ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, pp. 11-13, 52, 73.

van die regering en weermag om die ondersteuning van die samelewing vir die oorlogspoging deur organisasies aan te moedig. Ongeleide sosiale veranderinge is onvoorsiene sosiale veranderinge: die onafhanklike reaksies, of dit nou deur die staat ondersteun word of nie, op die toestand van konflik wat deur die omstandighede self teweengebring word¹⁹. Beide bied aan die samelewing die geleentheid om te mobiliseer. In die boek van Tapscott en Thompson, *Citizenship and Social Movements*, word die twee kategorieë in vertikale en horisontale ruimtes verdeel. Vertikale ruimtes verwys na die ruimte geskep deur die staat of weermag as uitnodiging vir die publiek om deel te neem, soortgelyk aan geleide sosiale veranderinge. Horisontale ruimtes, wat ook bekend staan as geskepte ruimtes, is die ruimtes wat die samelewing in reaksie op die situasie of konteks self skep om hul interaksie met die staat of weermag te fasiliteer²⁰. Weereens bied beide die kans aan die burgerlike samelewing om te mobiliseer. Volgens Regan en Marwick²¹ is die mobilisering van die samelewing dus 'n reaksie op 'n aggressiewe verdedigingsbeleid en die destruktiwiteit van oorlog. Dit dien ook as bewys van die reaksie van die samelewing se instellings op die uitdagings wat oorlog bied.

Die voorbereiding vir oorlog is deel van die mobiliseringsproses. Daarom verander die status van die samelewing na dié van 'n gemilitariseerde samelewing. Dit verwys na die mate waartoe die samelewing georganiseer word vir die voorbereiding vir oorlog²². Die militarisering van die samelewing word deur Eide en Thee in *Problems of Contemporary Militarism* beskryf as die “extension of military influence to civilian spheres including economic and socio-political life”²³. Dit sluit aan by Regan se proses van mobilisering: buitelandse beleid bied die weermag 'n groter rol in die samelewing en dit moedig militarisering aan.

¹⁹ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, pp.12-13.

²⁰ C. Tapscott & L. Thompson, *Citizenship and Social Movements: Perspectives from the Global South*, pp. 3-4.

²¹ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, pp.11-13, 34, 52, 73; P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, pp. 6, 22, 28, 29, 31, 60.

²² P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, p. 4.

²³ A. Eide & M. Thee, *Problems of Contemporary Militarism*, p. 15.

Soos die samelewing meer betrokke raak by die voorbereiding vir oorlog, raak die onderskeid tussen die militêre en die siviele sfeer onduideliker. Die rede hiervoor is dat die militarisering van die samelewing elke faset van sosiale aktiwiteite insluit: ekonomies, polities en ideologies. As gevolg van die uitgebreide invloed van die weermag, raak die samelewing nie net deelnemers nie, maar ook voorstanders van die mobiliseringsproses. Dit is wanneer die onderskeid, of te wel grense, tussen die militêre en siviele sfeer vervaag, dat 'n samelewing gemilitariseerd raak. Die mate van burgerlike betrokkenheid by die voorbereiding van oorlog word gereflekteer in die mate waartoe die samelewing gemilitariseerd raak. Weereens sluit Marwick en Regan bymekaar aan: 'n hoër graad van destruktiewe en ontwrigting lei tot 'n feller uitdaging vir die instellings van die samelewing wat weer lei tot groter samewerking van die publiek en gevolglik tot 'n meer gemilitariseerde samelewing²⁴.

'n Streng gemilitariseerde samelewing staan bekend as 'n garnisoen-samelewing. 'n Garnisoen-samelewing word beskryf as:

A society in which the institutions and the men who hold military, economic and political power have become so dependent on one another; in which their goals and interests are so complementary, and in which the traditional boundaries between military and civilian spheres have broken down to such an extent, that the very conception of civilian versus military control has no meaning²⁵.

Regan lig vier belangrike kenmerke van 'n garnisoen-samelewing uit. Die eerste is dié van 'n uitgebreide, magtige weermag met 'n diepgewortelde invloed op die alledaagse lewe van die publiek. Die tweede kenmerk verwys na die verhouding tussen die weermag en die publiek. Dit sluit in 'n groter betrokkenheid van die

---

²⁴ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, p. 6; A. Marwick: *War and Social Change in the Twentieth Century*, pp. 11-13; C.E. Welch, 'The Role of the SADF in White Politics', *Africa Today* 32 (1/2), 1985, p. 114.

²⁵ D. Craig, "'Total Justification': Ideological Manipulation and South Africa's Border War", in G. Baines & P. Vale, *Beyond the Border War: New Perspectives on Southern Africa's Late-Cold War Conflicts*, p. 59.

publiek in militêre sake, 'n groter ooreenkoms tussen militêre offisiere en burgerlike uitvoerende magte in die politiek en die ekonomie, asook uitgebreide kontak en samewerking tussen offisiere en individue in die politiek, wetenskap en die ekonomie. Hierdie verhouding lei tot die derde kenmerk: die afbreek van die tradisionele grense tussen die burgerlike en militêre sfere. Laastens word 'n garnisoen-samelewing gekenmerk aan die weermag se alliansie met die regering en met groot korporasies²⁶. Die afwagting op konflik, geskep deur die buitelandse beleid, maak die samewerking tussen die publiek en die weermag moontlik.

Om die voortdurende samewerking te onderhou, word daar gereeld verwys na die voorgehoue bedreiging vir die staat en die publiek. Volgens Regan is dit die laaste vlak in die proses van mobilisering: "The manipulation of symbols that convey a heightened degree of threat – symbols of nationalism – would serve as a useful tool for maintaining popular support behind the increasing influence of the military over the civil affairs of state"²⁷. Binne 'n streng gemilitariseerde samelewing is die simbole van oorlog prominent in die media en in die kultuur om die voorgehoue bedreiging te onderhou. Hoe meer gemilitariseerd die samelewing, hoe meer prominent sal hierdie simbole wees²⁸.

Regan se vierde vlak in sy proses hou verband met Marwick se vierde vlak: die sielkundige ervaring van oorlog. Volgens Marwick is die sielkundige ervaring van oorlog 'n uitbreiding van die destruktiviteit en ontwrigting van oorlog op sielkundige vlak. Die oorlog penetreer die samelewing op ideologiese vlak. Daarmee verwys Marwick na die versterking van lojaliteit aan die nasionale gemeenskap en antagonisme teenoor die vyand, die emosionele intensiteit van oorlog en die reaksie op die destruktiviteit van oorlog²⁹. So sluit die sielkundige

---

²⁶ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, p. 6.

²⁷ *Ibid.*, p. 2.

²⁸ *Ibid.*, p. 23.

²⁹ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, pp. 13, 81.

ervaring aan by Marwick se eerste drie vlakke: die destruktiewe en ontwrigting van oorlog, die toets van oorlog en die deelname van die publiek. Met ander woorde, die sielkundige ervaring is die sielkundige deelname van die publiek aan die oorlog wat grootliks beïnvloed word deur die media en die nasionale kultuur, en hul reaksie op die toets of uitdaging wat die destruktiewe van oorlog bied.

As gevolg van die sielkundige uitwerking van oorlog is oorlog dus nie net 'n fisiese bedreiging nie en moet dit gevolglik ook psigologies teengewerk word. Die hoofdoel is om volgehoue burgerlike ondersteuning te verseker. Dit geskied hoofsaaklik deur die media en in die nasionale kultuur. Die bedreiging vir die staat sal uitgewys word in die media en konstante verwysings daarna, asook die noodsaak van voortdurende mobilisering, sal gedurende die tydperk van konflik alomteenwoordig wees. Verder sal informasie wat die mobiliserings- en militariseringsproses teenwerk, verdoesel word. Buiten die fokus op die bedreiging van die vyand, sal die media ook gebruik word om militêre mobilisering soos diensplig aan te moedig en te onderhou³⁰.

Benewens die aanwending van die media, sal die nasionale kultuur ook 'n militêre ingesteldheid inneem. Omdat die mobiliserings- en militariseringsproses afhanklik is van die voorgehoue bedreiging, word daar klem gelê op simbole en waardes van nasionalisme en patriotisme en die aanvaarding van militêre diens. Militêre produksie en nasionale sekuriteit word aangemoedig. Wanneer die bedreiging oor 'n uitgerekte tydperk strek, kan die simbole oor tyd gemanipuleer word om voortdurende burgerlike ondersteuning te onderhou. Die simbole en waardes word veral in die samelewing vasgelê deur onderwys. Militêre waardes word in die onderwys tesame met militêre struktuur en dissipline geïnkorporeer.

---

³⁰ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, pp. 10, 38-39; L. Scholtz, "The Media and the Military: Allies or Adversaries?", *Scientia Militaria*, 28(2), p. 237 & 246. Met verwysing na die rol van die media binne 'n Suid-Afrikaanse konteks met betrekking tot die mobilisering van die Suid-Afrikaanse samelewing sien P.H. Frankel, *Pretoria's Praetorians: Civil Military Relations in South Africa*.

Die jeug word dus gemilitariseer met die oog op die vergemakliking van militêre mobilisering. Simbole van patriotisme en die voorgehoue persepsie van 'n bedreiging vir die staat is dus 'n integrale faktor in 'n gemilitariseerde samelewing. Dit koppel die individu aan die nasie en gevolglik aanvaar die gemeenskap die militarisering en mobilisering³¹.

'n Hoër graad van militarisering lei tot 'n groter teenwoordigheid van die voorgehoue bedreiging en oorlogspoging. Die teenwoordigheid van die voorgehoue bedreiging en oorlogspoging bied weer ondersteuning aan die mobiliserings- en militariseringsproses. Die proses, voorgestel deur Regan, is dus self-onderhoudend: 'n aggressiewe buitelandse beleid bied die konteks waarbinne 'n samelewing kan mobiliseer met die gevolg dat die samelewing militariseer, ondersteun deur die media en die nasionale kultuur.

1.4 PROBLEEMSTELLING, FOKUS EN METODOLOGIESE UITGANGSPUNTE

Die mobilisering van 'n samelewing word telkens vanuit 'n militêre- of staats oogpunt beskryf. Hierdie militêre- of staats oogpunt staan ook bekend as geleide sosiale veranderinge, soos benoem deur Marwick. Gevolglik word sodanige mobilisering veral ondersoek vanuit die militêre- of staats oogpunt soos wat in Annette Seegers se werk *The Military in the Making of Modern South Africa*, bespreek word. Wanneer daar egter verwys word na die organisering van die Suid-Afrikaanse samelewing met betrekking tot die Grensoorlog, word die fokus veral gerig op die militariseringsproses soos in J. Cock en L. Nathan se *War and Society: The Militarisation of South Africa*, asook G. Baines en P. Vale

---

³¹ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, pp. 10, 11, 22, 23, 43, 97, 98.

se *Beyond the Border War: New Perspectives on Southern Africa's Late-Cold War Conflicts* verwoord word. Tydens die Grensoorlog was die blanke Suid-Afrikaanse samelewing kenmerkend in totaliteit by die oorlogspoging betrokke as 'n gevolg van die staat en weermag se 'Totale Nasionale Strategie'³². Soos hierbo verduidelik, is dit juis wanneer 'n weermagkultuur en -praktyk 'n siviele samelewing binnedring, dat daardie samelewing 'n gemilitariseerde een word. Die voorstelling van die Suid-Afrikaanse samelewing as 'n gemilitariseerde samelewing word weerspieël in talle soortgelyke werke, byvoorbeeld M. Alexander se artikel, "The Militarisation of White South African Society"³³.

Teenoor die militêre- en staatsogpunt is daar die uitgangspunt van die burgerlike samelewing en onvoorsiene geleenthede vir die mobilisering van daardie samelewing. In S.M. Fourie se DPhil-proefskrif, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994", word die gemeenskap voorgestel as die agent in hierdie organisering wat optree in reaksie op die oorlogsklimaat, met die fokus op die mobilisering van die burgerlike samelewing³⁴. Op die voorpunt van die organisering van die burgerlike samelewing tydens die Grensoorlog, was die Suiderkruisfonds – die tweede grootste welsynorganisasie in Suid-Afrika³⁵. Dié organisasie is 'n prominente voorbeeld van die mobilisering van die Suid-Afrikaanse samelewing tydens die Grensoorlog. Tog word daar net kortliks na die organisasie verwys deur G. Baines en P. Vale, asook J. Cock en L. Nathan, maar ook net wanneer die militarisering van die samelewing ter sprake is. S.M. Fourie se studie is die enigste voorbeeld waar hierdie organisasie breedvoerig bespreek word, maar slegs in die konteks van die Vaaldriehoekse samelewing. Gevolglik bestaan daar 'n leemte in die militêre geskiedskrywing ten opsigte van 'n omvattende studie

---

³² Hierdie begrip word volledig in opeenvolgende hoofstukke bespreek.

³³ M. Alexander, "The Militarisation of White South African Society: 1948-1990", *Militaria Scientia*, 30(2), 2000, pp. 267, 289.

³⁴ Sien S.M. Fourie, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994".

³⁵ Sien *Paratus*, Oktober 1981, 32(10), (SKF skenk R500 000), p. 85. Die Rooikruisfonds was die grootste organisasie.

oor die rol en impak van ondersteunende organisasies, spesifiek die Suiderkruisfonds, binne die geïdentifiseerde tydperk.

Die fokus van hierdie studie is om die mobilisering van die burgerlike samelewing ter ondersteuning van die Suid-Afrikaanse Weermag (SAW) tydens die Grensoorlog (1968-1989) te ondersoek, soos verteenwoordig deur die Suiderkruisfonds. Alhoewel die konflik in 1989, soos die titel aandui, tot 'n einde gekom het, sal die bespreking die volle periode van die Suiderkruisfonds se bestaan dek, dit wil sê vanaf die fonds se stigting in 1968 tot en met sy ontbinding in 1995³⁶. Die organisasie word bespreek teen die agtergrond van Suid-Afrika se verdedigingswet en die impak wat hierdie organisasie op die weermagtroepe sowel as die burgerlike Suid-Afrikaanse samelewing gehad het. Hierdie impak sal op sy beurt bepaal word teen die agtergrond van die kultuur van militarisering. Die hoof fokus van die bespreking val op die tydperk 1968 tot 1996. Hierdie periode strek vanaf die stigting van die Suiderkruisfonds tot en met sy ontbinding.

Beide Regan en Marwick plaas die samewerking van die publiek tydens oorlog in verhouding met die felheid van die konflik. Na aanleiding van P.M. Regan se argument oor die proses waarbinne die mobilisering van die samelewing val, sal die studie ook fokus op die organisering van die samelewing in verhouding met die staat se buitelandse beleid en die militariseringsproses. Verder sal die studie fokus op die rol van die publiek met verwysing na A. Marwick se teorie oor geleide en ongeleide sosiale veranderinge in verhouding met die vier vlakke waarbinne die samewerking van die publiek met die oorlogspoging val. Die vraagstelling wat aangevoer kan word, is in welke mate die ondersteuning gebied deur die burgerlike samelewing, soos verteenwoordig deur die Suiderkruisfonds, konstant gebly het, watter faktore dit beïnvloed het en of dit

---

³⁶ Die verhouding tussen die Suiderkruisfonds se stigting en ontbinding en die duur van die konflik word in die opvolgende hoofstukke bespreek.

afgeneem het teen die einde van die oorlog. Met verwysing na Pope se argument oor die groot impak van beserings en sterftes tydens militêre diens en konfliktsituasies, kan die vraagstelling se klem verskuif na die destruktieweiteit van oorlog en Regan se militariseringsproses: hoe het organisasies soos die Suiderkruisfonds bygedra tot die samelewing se reaksie op die teenwoordigheid van militêre diens?

1.5 STRUKTUUR

In die tweede hoofstuk word die konteks waarbinne die Suiderkruisfonds ontstaan en gefunksioneer het, bespreek. Hierdie hoofstuk ondersoek die voorgehoue bedreiging vir Suid-Afrika en hoe die land se verdedigingswet op hierdie bedreiging gereageer het. Verder word die sogenaamde Grensoorlog, asook Suid-Afrika se verhouding met Portugal³⁷, behandel. Die hoofstuk ondersoek ook die 'Totale Aanslag' teen Suid-Afrika en die land se 'Totale Nasionale Strategie'. Die derde hoofstuk word gewy aan die stigting van die Suiderkruisfonds, sowel as die fonds se samewerking met die weermag. In hierdie hoofstuk word daar ook spesifiek aandag gegee aan die Fondsinsamelingswet. Die vierde hoofstuk bespreek die Suiderkruisfonds as vroueorganisasie en as burgerlike organisasie en die oortuigings van die fonds sal ondersoek word. Die vyfde hoofstuk behels 'n omvattende bespreking van die dienste wat die Suiderkruisfonds aan die gewapende magte gelewer het. In die sesde hoofstuk word die impak wat die Suiderkruisfonds op die burgerlike samelewing, sowel as die dienspligtiges gehad het ontleed.

---

³⁷ Suid-Afrika se verhouding met Portugal is van belang vir hierdie studie omdat die Suiderkruisfonds se steun aanvanklik tot Portugese magte beperk was. Hierdie steun word in hoofstukke drie en vyf bespreek.

1.6 NAVORSING

1.6.1 PRIMÊRE BRONNE

Volgens Kol. Pieter van der Walt, laaste nasionale voorsitter van die Suiderkruisfonds, is alle dokumentasie in die fonds se besit met die ontbinding van die Suiderkruisfonds in 1995 aan 'n onbekende direkteur van fondsinsameling oorhandig. Hierdie dokumentasie, notules van vergaderings, finansiële state, ensovoorts, is egter nie in enige van die nasionale argiewe opgeneem nie en blyk ongelukkig, ten spyte van etlike navrae, verlore te wees. By verdere ondersoek is verskeie moontlikhede vir die verlies aan dokumentasie geopper, insluitend nalatigheid ten opsigte van argivale bewaring, beskadiging, asook die moontlikheid van vernietiging met opset³⁸. As sodanig is dit dus 'n groot leemte ten opsigte van enige navorsing aangaande die Suiderkruisfonds³⁹. In die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag Dokumentasie Sentrum in Pretoria is daar wel argivale materiaal van die Suid-Afrikaanse Weermagfonds wat verwysings na die Suiderkruisfonds bevat. Hierdie dokumentasie was waardevol ten einde 'n breë begrip van die samewerking tussen die twee instansies te verky, maar was ongelukkig beperk ten opsigte van kwantiteit. Ook in hierdie opsig is navorsing belemmer as gevolg van administratiewe probleme. Tydens die versoeke om deklassifikasie van dokumente het dit duidelik geword dat, as gevolg van organisatoriese struikelblokke, talle dokumente nie beskikbaar was nie. Die dokumente wat wel bekom is, het onder andere kommunikasie tussen die Suid-Afrikaanse Weermagfonds en die Suiderkruisfonds met betrekking tot fondsinsamelings, asook die dienste wat die Suiderkruisfonds gelewer het, bevat.

---

³⁸ Die moontlikheid dat Suiderkruisfonds-dokumente met opset vernietig is, spruit uit die aantyging deur 'n anonieme bron dat, met die politieke oorgang in 1994, die organisasie genoodsaak was om te ontbind as gevolg van sy verbindtenis met die Suid-Afrikaanse Weermag. Hierdie aantyging word in hoofstuk 6, p.152, bespreek.

³⁹ E-pos onderhoud gevoer met kol. P. van der Walt, 9 Januarie 2013.

Die Suid-Afrikaanse Nasionale Biblioteek in Kaapstad en die Universiteit Stellenbosch se J.S. Gericke Biblioteek bevat media en literêre bronne rakende die Suiderkruisfonds wat as aanvulling tot die argivale bronne gedien het. Die Suiderkruisfonds se aktiwiteite is regdeur sy bestaan in die media geadverteer. Koerante en tydskrifte, spesifiek die militêre tydskrif *Kommando*, later bekend as *Paratus*, het gereeld oor enige skenkings wat deur die fonds aan die Weermagfonds gemaak is, fondsinsamelingspogings, asook enige nuuswaardige gebeure rakende die fonds, berig. Ander waardevolle literêre bronne is die jaarlikse Suiderkruisfonds-dagboek en die kookboek, *Trakteer die Troepe*, wat deur die Suiderkruisfonds uitgegee is. Beide bevat 'n brief van die stigter van die fonds, Elizabeth Albrecht, en inligting oor die fonds en sy aktiwiteite.

As gevolg van die leemte ten opsigte van argivale bronne was mondelinge bronne integraal tot hierdie studie. Onderhoude is gevoer met die volgende persone wat aan die Suiderkruisfonds verbonde was: Kolonel Pieter van der Walt, die tweede en laaste nasionale voorsitter van die Suiderkruisfonds, Luitenant-generaal Raymond F. Holtzhausen, wat agt jaar lank die nasionale voorsitter van die Suid-Afrikaanse Weermagfonds was, ds. Jan Venter, wat vir etlike jare op die hoofbestuur van die Suiderkruisfonds gedien het as provinsiale voorsitter van die Vrystaat, asook Dr. Carl Albrecht, seun van Elizabeth Albrecht. Laasgenoemde het ook bandopnames van onderhoude, wat die SAUK by geleenthede met die stigter gevoer het, goedgunstelik vir hierdie navorsing beskikbaar gestel. Pogings om ander oud-lede en vrywilligers van die Suiderkruisfonds deur middel van bogenoemde persone, asook sosiale media te kontak, was ongelukkig onsuksesvol. Oud-stryders is deur middel van die Facebook-groep "Grensoorlog/ Border War 1966-1989" genader om dieper insig tot die gewone soldaat se ervaring van die Suiderkruisfonds se aktiwiteite te verkry. Ongeveer vyftig oud-soldate het op 'n vraelys gereageer wat op hierdie groep se blad aangebring is. Die reaksies is verwerk om soldate se gedeelde ervaring van hul omstandighede, en die Suiderkruisfonds se rol binne hierdie konteks, weer te gee.

HOOFSTUK 2

DIE POLITIEKE KONTEKS WAARBINNE DIE SUIDERKRUISEFONDS BESLAG SOU VIND

2.1 INLEIDING

Die bestudering van die mobilisering van 'n samelewing gaan hand aan hand met die bestudering van die konteks waarbinne hierdie mobilisering plaasvind. In sy werk, *Organizing Societies for War*, ondersoek Patrick Regan die organisering van die samelewing rondom die doeleindes van die staat en die weermag, die uitwerking van die organisering op die samelewing, asook die omstandighede waarbinne hierdie organisering plaasvind. Met ander woorde, wat motiveer lede van die samelewing om deel te neem aan en by te dra tot die staat en weermag se oorlogspoging? Die sentrale vraagstelling van sy ondersoek lui as volg: "Does violent foreign policy feed the process that leads to a society organised around the goals and missions of the military?"¹.

Die mobilisering van die samelewing ten tye van oorlog hang in sy geheel af van die konteks, spesifiek die politieke konteks, waarbinne 'n staat verkeer. Die politieke konteks verwys, soos reeds genoem, na die staat se buitelandse beleid, binnelandse beleid en verdedigingsbeleid. Die buitelandse beleid weerspieël die internasionale konteks en dien dus as rigtinggewer vir die verdedigingsbeleid. 'n Verdedigingsbeleid kan nie gekonstrueer word sonder inagneming van die

---

¹ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, p. 2.

internasionale konteks en die staat se posisie binne daardie konteks nie. Die verdedigingsbeleid, asook die verdedigingswet, dien weer as konteks vir die mobilisering van die samelewing – dit bepaal binne watter omstandighede en tot watter mate die staat die samelewing militêr en siviël sal mobiliseer en hoe die samelewing sal reageer op hierdie mobilisering².

Die mobilisering van die Suid-Afrikaanse burgerlike samelewing, soos verteenwoordig deur die Suiderkruisfonds, word gevolglik bestudeer teen die agtergrond van die politieke konteks waarbinne die Suid-Afrikaanse staat hom in daardie tydperk bevind het, en spesifiek die Suid-Afrikaanse Verdedigingswet – Wet 44 van 1957 – en hoe dit in politieke en militêre kringe geïnterpreteer is.

2.2 DIE LAASTE BASTION VAN WIT BEHEER

'n Verdedigingsbeleid is 'n dinamiese proses. Dit kan gesien word as die reaksie op die afwesigheid of teenwoordigheid van 'n bedreiging vir die staat in die internasionale ekonomiese en politieke omgewing. Die belegkultuur, kenmerkend van apartheid Suid-Afrika, word grootliks toegeskryf aan die land se groeiende internasionale isolasie vanaf 1960. Soos genoem, verkeer 'n staat onder die mentaliteit van 'n toenemende beleg wanneer hy onder die indruk van 'n voortdurende bedreiging is en gevolglik 'n defensiewe houding aanneem. Enige strategiese beweging deur 'n eksterne mag wat onvoorspelbaar en nie volgens hulle aard is nie, word gesien as 'n bedreiging wat 'n toepaslike reaksie vereis. Die natuurlike gevolg is dat die voorbereiding vir oorlog later 'n

---

² B.J. Olivier, *The Strategic Significance of Angola*, pp. 1-2; P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, pp. 22, 31.

permanente deel van die staat, die weermag en die samelewing se aktiwiteite vorm³.

Die dekade van die 1950's was vir Suid-Afrika een van rustigheid. Na 'n suksesvolle deelname aan die Tweede Wêreldoorlog ter ondersteuning van die Geallieerdes het Suid-Afrika in 1950 weer ondersteuning aan die Weste deur beperkte deelname aan die konflik in Korea gebied. Suid-Afrika se lidmaatskap van die Britse Statebond het ook voortgeduur. Verder was die land se minerale bronne, asook sy voordelige geografiese ligging om die see-roete om die Kaap te beskerm, strategies belangrik vir die Weste. Met die Koue Oorlog wat in Europa en Asië gewoed het, was Suid-Afrika ver geleë van die aksie en die meerderheid van die Afrika-state noord van Suid-Afrika was nog onder die koloniale beheer van lande wat die land goedgesind was. Vir die Nasionale Party-regering was die handhawing van 'n positiewe verhouding met Westerse lande met 'n teenwoordigheid in Afrika van groot belang⁴. Die Nasionale Party (NP) se verkiesingsmanifeste van die 1950's beklemtoon die belang van Suid-Afrika se posisie in Afrika en verklaar: "Die nouste voeling word gehandhaaf met die Europese moondhede wat Afrika-gebiede onder hulle beheer het"⁵. Maar teen die laat 1950's het die internasionale konteks begin verander soos Brittanje en Frankryk onafhanklikheid aan hul kolonies toegeken het. In 1960 het die Britse Eerste Minister, Harold Macmillan, sy beroemde 'Winde van Verandering'-toespraak in die Suid-Afrikaanse parlement gelewer. Die boodskap was duidelik – Brittanje sou nie Suid-Afrika se beleid van apartheid goedkeur nie⁶.

---

³ D.J. Murray & P.R. Viotti, *The Defence Policies of Nations: A Comparative Study*, p. 4; E. N. Tjoenneland, "Militaristic Apartheid", *Third World Quarterly*, 9(2), Apr. 1987, p. 725; A. Eide & M. Thee, *Problems of Contemporary Militarism*, p. 38.

⁴ G. Callister, "Compliance, Compulsion and Contest: Aspects of Military Conscription in South Africa, 1952-1992", pp. 47-48; R. Warwick, "Operation Savannah: A Measure of SADF Decline, Resourcefulness and Modernisation", *Scientia Militaria*, 40(3), 2012, p. 355.

⁵ W. A. Kleynhans, *SA Algemene Verkiesingsmanifeste 1910-1981*, p. 390.

⁶ G. Callister, "Compliance, Compulsion and Contest: Aspects of Military Conscription in South Africa, 1952-1992", pp. 47-48.

Die begin van Suid-Afrika se onttrekking aan die internasionale gemeenskap in die vroeë 1960's was grotendeels die gevolg van die Suid-Afrikaanse regering se hantering van sy gekleurde inwoners. Die dekade het afgeskop met swart protes in Sharpeville by Vereeniging teen paswette. Die gevolg was dat die organisasies in opposisie teen die apartheidsregering, soos die African National Congress (ANC) en die Pan Africanist Congress (PAC), verban is. Die beleid van apartheid het tot wydverspreide internasionale teenkanting gelei. Die kritiek teen die instelling van apartheid word gesien as een van die dryfvere agter Suid-Afrika se onttrekking uit die Statebond in 1961. Die Suid-Afrikaanse regering het nie inmenging in sy huishoudelike sake geduld nie en het 'n beleid van geen-inmenging in die sake van ander state voorgehou. Hulp en handel is steeds aan lande in Suider-Afrika gebied. Die Weste se kritiek teen apartheid het oorgegaan tot aksie toe sanksies teen Suid-Afrika ingestel is en die land geïsoleer is op verskeie terreine soos sport. Suid-Afrika het gevolglik 'n internasionale politieke bannelingstaat geword⁷.

In November 1963 het lede van die Suid-Afrikaanse Polisie (SAP), wat in die destydse Suidwes-Afrika⁸ gestasioneer was, verslag gelewer oor 'n nuwe bedreiging vir die gebied onder Suid-Afrikaanse beheer. Die South West Africa People's Organisation (SWAPO), 'n organisasie gestig in 1959 wat onafhanklikheid vir die bevolking van Suidwes-Afrika wou bekom, het dele van die heining op die grens tussen Suidwes-Afrika en Angola afgebreek. Die Suid-Afrikaanse regering se diskriminasie teen die swart bevolking van Suidwes-Afrika het SWAPO gemotiveer en hul van die ondersteuning van die plaaslike bevolking verseker. In 1959 het 'n openbare protes teen die gedwonge verskuiwing van lede van die swart bevolking na Katutura buite die hoofstad Windhoek plaasgevind. Die polisie het met vuurwapens gereageer. Vier-en-vyftig

---

⁷ S. du Preez, *Avontuur in Angola*, p. 2; J. de St Jorre, "South Africa: Up against the World", *Foreign Policy*, 28, 1977, p. 57, D.J. Murray & P.R. Viotti, *The Defence Policies of Nations: A Comparative Study*, pp. 478, 484; A. Seegers, *Dimensions of Militarisation: Separate Development, State Structures and the Rise of the Military in South Africa*, pp. 22-23.

⁸ Ter wille van die historiese konteks word deurgaans na "Suidwes-Afrika", wat na onafhanklikheid in 1990 Namibië geword het, verwys.

mense is gewond en elf gedood. Die ontevredenheid het toegeneem soos die Suid-Afrikaanse regering gepoog het om die beleid van apartheid in Suidwes-Afrika te implementeer⁹.

Die bedreiging wat SWAPO vir Suid-Afrika se beheer van Suidwes-Afrika ingehou het, het groter prominensie aangeneem soos die situasie in Suider-Afrika verander het. Suider-Afrika het ook onder die invloed van swart nasionalisme gekom en Brittanje se ondersteuning vir die beweging is bevestig met die onafhanklikheid van Botswana in 1966. Al het Suid-Afrika hom nie gesteur aan die politieke winde van veranderinge nie, kon die veranderinge op sy grense nie geïgnoreer word nie. Portugal se pogings om sy kolonies onder stabiele beheer te bring, was toenemend onsuksesvol. As een van die laaste koloniale magte in Afrika, is Portugal vanaf die 1960's geteister deur die afkeuring van sy koloniale beleid en kritiek van nuwe onafhanklike swart state, asook deur guerrilla-oorlogvoering in sy kolonies wat sy beheer wou ondermyn. Suid-Afrika se buurstate, Angola, Botswana, Rhodesië en Mosambiek, se toekomstige goedgesindheid teenoor die land was gevolglik in die gedrang. Daarom kon Suid-Afrika nie ook die verlies van nog 'n bufferstaat bekostig nie¹⁰. Die sekuriteit van Suidwes-Afrika was dus van groot belang.

Die Suid-Afrikaanse staat het homself beskou as die laaste bastion van wit minderheidsbeheer in sub-Sahara Afrika¹¹. Die veranderinge wat in die 1960's in Afrika en veral Suider-Afrika plaasgevind het, het Suid-Afrika se posisie binne die internasionale omgewing verander. Die sekuriteit van die 1950's het verdwyn en

---

⁹ P. Correia & G. Verhoef, "Portugal and South Africa: Close Allies or Unwilling Partners in Southern Africa During the Cold War?", *Militaria Scientia*, 37(1), 2009, p. 59; L. Scholtz, "The Namibian Border War: An Appraisal of the South African Strategy", *Militaria Scientia*, 34(1), 2006, p. 26; R. S. Jaster, *The Defence of White Power*, p. 59.

¹⁰ M. A. El-Khawas, "South Africa and the Angolan Conflict", *Africa Today*, 24(2), 1977, p. 35; D. Geldenhuys, *The Diplomacy of Isolation*, p. 12; Catholic Institute for International Relations (CIIR), *Out of Step: War Resistance in South Africa*, p. 29.

¹¹ D.J. Murray & P.R. Viotti, *The Defence Policies of Nations: A Comparative Study*, p. 476.

die Suid-Afrikaanse regering het die land beskou as onder die bedreiging van 'n eksterne, kommunisties-gesinde mag. Soos die een Afrika-staat na die ander onafhanklikheid verkry het en Suid-Afrika toenemend van die internasionale omgewing geïsoleer is, het 'n belegmentaliteit al hoe meer posgevat. Hierdie mentaliteit was alomteenwoordig in die media. So het *The Star* byvoorbeeld in 1979 verklaar: "All South Africans should realise that our enemies want to isolate us, make us so desperate that we will do anything to break that isolation"¹².

2.3 WET 44 VAN 1957

Met die veranderende situasie in Suider-Afrika, het die sekuriteit van die Suid-Afrikaanse staat van groter belang vir die regerende party geword. Guerrilla-oorloë het op die land se grense en in Rhodesië, Mosambiek en Angola gewoed. As gevolg van Suid-Afrika se apartheidsbeleid tuis en in Suidwes-Afrika het die staat onder kritiek van swart Afrika, asook Indië, deurgeloop en nie die volle ondersteuning van die Weste geniet nie. Deur eksterne faktore en Suid-Afrika se eie binnelandse beleid is die staat se posisie binne die internasionale omgewing bepaal – die bedreigings vir die sekuriteit van Suid-Afrika was vir die owerhede van daardie tyd duidelik. Die staat se verdedigingswet was gevolglik 'n reaksie op hierdie toenemende bedreiging.

'n Gevolge van Suid-Afrika se toenemende onttrekking aan die internasionale omgewing en isolasie deur ander Afrika-state sowel as die Weste, was dat sy verdedigingstrategie hoofsaaklik gefokus het op die beskerming van Suid-Afrika. Die staat het tot die besef gekom dat Suid-Afrika, as gevolg van die Weste se afkeuring van sy binnelandse beleid, nie gou weer by 'n internasionale alliansie betrek sou word nie. Behalwe vir beperkte samewerking met sekere pro-

---

¹² *The Star*, 12 Maart 1979, (Arms not enough – Treurnicht), p. 7.

Westerse militêre magte, was die beskerming van Suid-Afrika en Suidwes-Afrika se grense prioriteit¹³. Die verdedigingswet was dus introvert van aard met die fokus op daardie lande wat spesifiek 'n bedreiging vir Suid-Afrika ingehou het. Of hierdie bedreiging werklik of onwerklik was, is nie tersake nie. Soos genoem, is die verdedigingsbeleid en verdedigingswet van 'n staat verteenwoordigend van daardie staat se persepsie van sy posisie binne die internasionale konteks en in verhouding met ander state. Die bedreiging is dus relatief, maar volgens Regan se teorie skep die wetgewing as reaksie op hierdie bedreiging steeds die konteks vir die samelewing om te mobiliseer. Daar moet daarop gelet word dat die fokus lê by die mobilisering van die samelewing en dat die onderstaande bespreking van die Suid-Afrikaanse verdedigingswet dus nie gedetailleerd is nie.

Suid-Afrika se verdedigingswet van 1957, insluitend die amendemente aan Wet 44 van 1957, het die verdediging van die staat en sy grense wetlik vasgelê en die struktuur van die weermag uitgestippel. Die bestudering van 'n verdedigingswet help om die rol van die weermag in die samelewing te verstaan, aangesien die weermag self aan hierdie wet onderhewig is. In Suid-Afrika was die weermag se interaksie en verhouding met die burgerlike samelewing grootliks beïnvloed deur die verdedigingswet¹⁴. Volgens die wet was die rol van die weermag die verdediging van die republiek ten tye van oorlog. Dit het ingesluit enige verpligtinge soos opgelê deur ooreenkomste tussen die republiek en ander state, asook om enige gewapende konflik buite die republiek, wat volgens die staatspresident as 'n bedreiging vir die staat gesien kon word, te voorkom of te onderdruk. Laasgenoemde bepaling is deur 'n latere amendement bygevoeg om te verhoed dat die ontplooiing van troepe buite die grense van die Republiek van Suid-Afrika verhinder kon word deur wetgewing. Die staatspresident kon te enige tyd die dienste van die weermag gebruik ter verdediging van die staat, die voorkoming en onderdrukking van terrorisme en die onderdrukking en voorkoming van interne oproer binne die republiek. Die wet

---

¹³ M. Alexander, "The Militarisation of South African White Society: 1948-1990", *Militaria Scientia*, 30(2), 2000, pp. 270-271.

¹⁴ P.H. Frankel, *Pretoria's Praetorians: Civil Military Relations in South Africa*, p. 1.

het ook bepaal dat die weermag se dienste buite die grense van die republiek gebruik kon word teen 'n vyand van die staat. Die Staatsveiligheidsraad is getaak om ter beskerming van Suid-Afrika se grense, asook die onderdrukking en voorkoming van terrorisme, 'n ander staat binne te gaan in 'n gebied nie verder as tien kilometer nie¹⁵. Die optrede van die weermag wanneer die staat bedreig sou word, was dus duidelik uitgestippel en ten einde die staat te beskerm, was daar minimale beperkinge op die stappe wat die weermag kon neem.

Die verdedigingswet het gevolglik voorsiening gemaak vir enige veranderinge binne die internasionale omgewing wat as 'n moontlike bedreiging vir die republiek gesien is. In 1975 het PW Botha, die eertydse Minister van Verdediging, die verdedigingswet as volg opgesom: "[It is] a dynamic and powerful instrument of our national security and is particularly directed towards guarding against surprises on any terrain"¹⁶. Soos die internasionale omgewing verander het, het die versekering van die sekuriteit van die staat die mikpunt geword en die mate waartoe die regering en weermag sou gaan om die staat te beskerm, het na vore gekom. 'n Artikel in die militêre tydskrif, *Paratus*, van September 1975 oor die behoefte aan die Suid-Afrikaanse Weermag en die militêre weerbaarheid wat die land moes handhaaf, verwys na die duidelike aksies wat die weermag sou neem:

Daar moet geen misverstand oor ons militêre houding en bedoelings wees nie. By ons is 'verdediging' geen leë woord nie. Dit vertolk ons werklike standpunt. In weerwil van die menings van sommige welmenende, maar misleidende kritici, is ons gewapende magte ook nie daar om politieke ideologieë te verdedig nie, maar om al die

---

¹⁵ Verdedigingswet, Wet 44 van 1957, <http://www.dod.mil.za/documents/documents.htm> (Accessed on 1 May 2013).

¹⁶ *Paratus*, April Bylae 1975, 26(4), (SA Defence Policy), p. 6.

mense van Suid-Afrika, hul bestaansreg, hul grondgebied, hul reg op 'n eie leefwyse en hul toekoms te beveilig¹⁷.

Al was die gewapende magte defensief ingestel ter verdediging van Suid-Afrika se grense, was hul aksies egter nie beperk tot 'n defensiewe rol nie. Die verdedigingswet het die weermag en staat dus die ruimte gebied om te verander soos die internasionale konteks verander het en met Portugal se onttrekking uit Angola kon die Suid-Afrikaanse weermag gevolglik sy rol buite Suid-Afrika se grens speel. Die aard van die verdedigingswet en die wysigings daaraan gedurende hierdie tydperk het dit moontlik gemaak: dit was defensief en reaktief van aard.

Om die voorgehoue bedreiging teen te staan, moes die staat hom kon beroep op 'n gedugte mag. Die verdedigingswet van 1912 het voorsiening gemaak vir militêre diensplig in die geval van 'n konflik met 'n ander mag, maar as gevolg van Afrikaner-sensitiwiteit teenoor die Britse Koninkryk na aanleiding van die Anglo-Boereoorlog van 1899 tot 1902, is daar nie van diensplig gebruik gemaak selfs tydens die Tweede Wêreldoorlog nie. Na die afloop van die Tweede Wêreldoorlog het die Suid-Afrikaanse regering sy militêre mag hersien en besef die land was nie genoegsaam voorberei op toekomstige oorlog nie¹⁸. Met die groeiende bedreiging op Suid-Afrika se grense is die militêre dienspligstelsel toe wel in werking gestel. Die verdedigingswet van 1957, asook sy wysigings, stipuleer onder andere die volgende: "...every citizen between his seventeenth and his sixty-fifth year, both included, shall be liable to render service in the South African Defence Force as hereinafter prescribed"¹⁹.

¹⁷ *Paratus*, September 1975, 26(9), ('Militêre Weerbaarheid bly ons erns' – PW Botha), p. 2.

¹⁸ G. Callister, "Compliance, Compulsion and Contest: Aspects of Military Conscription in South Africa, 1952-1992", p. 34.

¹⁹ Verdedigingswet, Wet 44 van 1957, <http://www.dod.mil.za/documents/documents.htm> (Accessed on 1 May 2013).

Die dienspligstelsel het eers op 'n lotingstelsel staat gemaak. In 1951 is loting gebruik om lukraak een uit elke drie medies fikse wit, manlike Suid-Afrikaanse burgers te kies om verpligte militêre opleiding vir twee tot drie maande te ondergaan. Hierdie gelote burgerlikes sou vir 'n tydperk van tien maande na hul aanvanklike militêre opleiding dienspligtig wees. Dié wat nagelaat het om te registreer vir militêre diens, is 'n boete van R200 opgelê. Vanaf 1952 is 30 000 mans jaarliks geloot waarvan slegs 'n klein getal opgeroep is. Soos die politieke en militêre bedreiging vir die republiek toegeneem het, het die getalle vergroot. In 1957 alleen is 7 000 mans vir diensplig opgeroep en teen 1964 het die getal tot 20 000 gegroei. Die tydperk van militêre opleiding is ook verleng van twee tot drie maande na nege maande en die periode waartydens blanke mans dienspligtig sou wees, is verder uitgebrei na 'n totaal van vyf jaarlikse militêre kampe van drie maande elk ná die aanvanklike basiese opleidingsperiode²⁰.

In 1967 is 'n nuwe sisteem geïnkorporeer wat diensplig vir alle wit mans verpligtend gemaak het. Twee maande na hul sestiende verjaarsdag is hulle geregistreer vir militêre diens en opleiding het op die ouderdom van agtien begin. Die militêre opleiding is eventueel van nege maande na twaalf maande verleng. Na voltooiing van hul diensplig is hulle na die reserwe magte oorgeplaas. In 1977 is dit weer verander. Dit is toe verpligtend gemaak om 'n jaar se militêre diens deur middel van kampe te doen na die eerste twaalf maande van basiese opleiding. Die jaarlikse kampe is ook verleng tot 'n oproepbare periode van agt jaar en dertig dae per jaar. Teen 1982 het diensplig oor 'n verpligte tydperk van twee jaar met twaalf oproepbare jaarlikse kampe van sestig dae elk gestrek²¹. Vrystelling van diensplig is slegs toegeken in die geval van huishoudelike verpligtinge, om die onderbreking van studies te voorkom, 'n fisiese gebrek, geestelike institusionalisering en spesifieke godsdienstige

---

²⁰ C. Blake, *Troepie: Van Blougat tot Bosoupa*, pp. 263-267; *Kommando*, Januarie 1965, 16(1), (Boete vir nalating van registrasie), p. 48.

²¹ C. Blake, *Troepie: Van Blougat tot Bosoupa*, pp. 263-267; G. Callister, "Compliance, compulsion and contest: Aspects of Military Conscription in South Africa, 1952-1992", p. 38.

besware²². Tussen 1951 en 1993 het meer as 600 000 dienspligtiges militêre diens gedoen. 1772 het tydens militêre diens omgekom²³.

Suid-Afrika se verdedigingswet, insluitend sy wysigings, het dit vir die staat moontlik gemaak om te reageer op enige eksterne bedreiging: die wetgewing self het regverdiging gebied, asook die gesag om 'n gewapende mag op te roep ter verdediging van die staat. Hierdie ingesteldheid en veral die dienspligstelsel het die weermag 'n groter rol in die samelewing gebied soos wat militêre diensplig elke familie geraak het. Tog betrek 'n konflik elke sektor van die samelewing en mobilisering vir die oorlogspoging is nie slegs beperk tot militêre mobilisering nie. 'n Beknopte agtergrond van die konflik waarby Suid-Afrika betrokke was, word vervolgens vereis.

2.4 DIE GRENSOORLOG: 1968 TOT 1989

Die perspektief van die oorgrote meerderheid van die blanke bevolking van Suid-Afrika tydens die Grensoorlog is duidelik in hul benadering van die politieke en militêre situasie waarin Suid-Afrika in hierdie tydperk verkeer het. Eietydse bronne weerspieël hierdie perspektief in die gebruik van spesifieke terme, byvoorbeeld 'terroriste', 'totale aanslag' en 'volk'. Die destydse perspektief van die blanke Suid-Afrikaanse bevolking is sentraal tot die bestudering van die mobilisering van die blanke burgerlike samelewing. Wanneer daar gevolglik na die politieke en militêre situasie in hierdie terme verwys word, moet dit binne die konteks van die perspektief van die blanke Suid-Afrikaanse bevolking in die tydperk waarbinne die Grensoorlog afgespeel het, gesien word. Ter wille van die

---

²² K. Satchwell, "The Power to Defend: an Analysis of Various Aspects of the Defence Act", in J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa*, David Philip Publisher, Claremont, pp. 42-43.

²³ C. Blake, *Troepie: Van Blougat tot Bosoupa*, p. 268.

historiese konteks word die voormalige geografiese benamings wat in Suider-Afrika gegeld het vir die doeleindes van hierdie studie gebruik.

Die oorname van Suidwes-Afrika (SWA) tydens die Eerste Wêreldoorlog was die nuutgestigte weermag van die Unie van Suid-Afrika se eerste buitelandse militêre operasie. Na die afloop van die Eerste Wêreldoorlog is Duitsland gedwing om sy aanspraak op Suidwes-Afrika prys te gee en die gebied is namens die Volkebond onder Suid-Afrikaanse voogdyskap geplaas. Hierdie mandaat is na die Tweede Wêreldoorlog deur die Verenigde Nasies hernu. Ten spyte van die beperkinge opgelê deur die mandaat, het Suid-Afrika nie sy verpligtinge tot administrasie beperk nie. Suid-Afrika het Suidwes-Afrika as 'n soort vyfde provinsie gesien. Nie net het blanke parlamentslede Suidwes-Afrika in die Suid-Afrikaanse parlement verteenwoordig nie, maar die gebied se nasionale rugbyspan het selfs aan die Curriebeker-kompetisie deelgeneem²⁴.

Soos nasionalistiese sentimente deur Afrika versprei het, het lede van die inheemse bevolking ook onafhanklikheid vir Suidwes-Afrika begeer en gevolglik is SWAPO gevorm²⁵. Die Suid-Afrikaanse regering het hom steeds verset teen die eise van SWAPO en was vasbeslote om Suidwes-Afrika onder Suid-Afrikaanse beheer te hou. Die sentiment het duidelik na vore gekom in die verkiesingsmanifeste van die NP. Die NP se verkiesingsmanifes van 1956 stel die saak as volg: "Die pogings van die V.V.O. tot inmenging met Suidwes se huishoudelike aangeleenthede, word nie deur die Unie-regering toegelaat nie. Die Nasionale Regering weier beslis om Suidwes vir die wolwe te gooi"²⁶.

---

²⁴ W. Steenkamp, *Suid-Afrika se Grensoorlog*, pp.20-22; D. Williams, *Springboks, Troepies and Cadres: Stories of the South African Army, 1912-2012*, p. 131.

²⁵ L. Scholtz, *Die SAW in die Grensoorlog: 1966-1989*, p. 219.

²⁶ W. A. Kleynhans, *SA Algemene Verkiesingsmanifeste 1910-1981*, p. 390.

In 1966 het SWAPO hul saak na die Internasionale Geregshof in Den Haag geneem. Hul versoek was egter onsuksesvol. Gevolglik het hulle finaal tot guerrilla-oorlogvoering oorgegaan, uitgevoer deur die party se militêre vleuel, die People's Liberation Army of Namibia (PLAN). Die organisasie se aktiwiteite was in die omgewing van Owamboland in die destydse Suidwes-Afrika gesentreer. Die Suid-Afrikaanse Polisie, wat slegs 600 lede in die gebied ontplooi het, het die noordelike grens gepatroleer. Vanuit basisse in Zambië en later die suide van Angola het SWAPO die grens oorgesteek om nuwe lede te werf en Owambohoofde, wat nie hul saak ondersteun het nie, aan te val. SWAPO-insurgente het reeds in Augustus 1965 die grens die eerste keer oorgesteek, maar die eerste skermutseling tussen Suid-Afrikaanse magte en Swapo guerilla-vegters het eers in Augustus die volgende jaar plaasgevind²⁷. Op 26 Augustus 1966 het 'n Suid-Afrikaanse gevegsmag van 130 man 'n PLAN-basis by Ongulumbashe in Ovamboland aangeval en verslaan²⁸.

Terselfdertyd was bevrydingsmagte in die Portugese kolonies van Angola, Guineë-Bissau en Mosambiek in opstand teen die koloniale mag. Die teenwoordigheid van Portugese troepe was van groot belang vir die Suid-Afrikaanse regering. Dit het verhoed dat PLAN Suidwes-Afrika deur middel van Suid-Angola binnedring. Maar Portugal was Europa se armste land en die militêre aktiwiteite in Angola, Guineë-Bissau en Mosambiek het tot Portugal se finansiële ondergang gelei. Vyftig persent van die staat se begroting is aan die weermag gewy, die staat was diep in die skuld en die Portugese bevolking was ontevrede. Die onrus het 'n hoogtepunt bereik op 25 April 1974 toe die Portugese regering deur 'n *coup d'état* omvêr gewerp is. Die Portugese regering is deur die Movimento das Forças Armadas (MFA) vervang en teen 1975 is onafhanklikheid aan die Portugese kolonies toegeken mits die nuwe postkoloniale regerings die MFA se ideologiese oortuigings sou deel. Die voorkeur vir

²⁷ T. Ramsden, *Border-Line Insanity: A National Serviceman's Story*, p. 77; W. Steenkamp, *Suid-Afrika se Grensoorlog*, pp.20-22; T. Weaver, "The South African Defence Force in Namibia", in J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa*, p. 91; D. Williams, *Springboks, Troopies and Cadres: Stories of the South African Army, 1912-2012*, p. 132.

²⁸ L. Scholtz, *Die SAW in die Grensoorlog: 1966-1989*, p. 7.

'n oorgangsregering was suksesvol in Mosambiek en Guineë-Bissau, maar in Angola was dit nie die geval nie²⁹.

In Angola het drie kompeterende guerrilla-faksies na vore gekom om beheer te probeer neem, elk met eksterne ondersteuning. Eerstens was daar die Movimento Popular de Libertação de Angola (MPLA), ondersteun deur die USSR wat die geleentheid vir die verspreiding van kommunisme raakgesien het, en Kuba. Die MPLA is teengestaan deur die Frente Nacional de Libertação de Angola (FNLA), wat anti-kommunisties van aard was en die ondersteuning van die Weste geniet het. Die laaste faksie was die União Nacional para a Independência Total de Angola (UNITA), ondersteun deur Amerika en later Suid-Afrika. Die FNLA en UNITA het mettertyd saamgesmelt. Portugal het voorkeur en ondersteuning aan die MPLA gegee en die party in beheer van Angola geplaas. Kort daarna het die stryd tussen die verskillende faksies om die beheer van die land begin en Portugal het uitgetree en 'n neutrale standpunt ingeneem³⁰.

SWAPO het die chaos van die Angolese Burgeroorlog tot sy voordeel gebruik. Aanvalle op Owamboland kon toe ook vanuit die suide van Angola geloods word. Insurgensies deur guerrilla-vegters het gevolglik toegeneem. Tussen Julie 1968 en die einde van 1974 is 31 lede van die SAP tydens grensdiens gedood. Die Suid-Afrikaanse Weermag (SAW) het, nadat die besluit in 1973 geneem is, op 1 April 1974 grenspatrolling by die polisie oorgeneem. Luitenant F. Zeelie was die weermag se eerste ongeval. Hy het op 29 Junie 1974 in 'n skermutseling met Swapo-insurgente omgekom. Intussen het Angolese vlugteling in Suid-Afrika vertel van die Kubaanse teenwoordigheid in Angola. Die politieke stryd in Angola is gevolglik as 'n groter bedreiging vir Suid-Afrika gesien. Owamboland het water en krag vanaf die Ruacana hidro-elektriese skema en Calueque-dam verkry. Die

²⁹ W. Steenkamp, *Suid-Afrika se Grensoorlog*, p. 32.

³⁰ W. Steenkamp, *Suid-Afrika se Grensoorlog*, pp. 32-36.

keerwal van die skema was aan die Angolese kant van die grens. Dié waardevolle bron was nou in gevaar. 'n Taakmag is oor die grens gestuur om dit te beskerm. Kubaanse wapens en ammunisie is by die dam gevind wat die gerugte van kommunistiese teenwoordigheid bevestig het. Dit was die begin van Operasie Savannah (1975-1976) en Suid-Afrika se militêre betrokkenheid in Angola. Die SAW en SAP het die Suidwes-Afrika-Angolese grens teen SWAPO-insurgente beskerm en Unita in hul poging om Angola te regeer en kommunistiese uitbreiding te voorkom, ondersteun³¹.

Van die ongeveer 600 000 wit mans wat militêre opleiding ontvang het, het om en by 320 000 diens op die Suidwes-Afrika-grens gedoen. Suid-Afrika het ook 'n sterk teenwoordigheid binne Suidwes-Afrika gehandhaaf. Militêre basisse is strategies regoor die gebied geplaas, hoofsaaklik in Owamboland en die noorde van Suidwes-Afrika, onder andere by Ruacana, Rundu, Ondangwa, Katima Mulilo, Oshakati, Oshivello en in die Caprivi-strook. Landingstroke en paaie het die basisse verbind om soldate te vervoer en wapens en voorraad na die gevegsfront te neem. Op 'n jaarlikse basis het om en by 40 000 Suid-Afrikaanse troepe die grens beman en 60 000 het in Suidwes-Afrika in 'n ondersteuningskapasiteit gedien. In Owamboland alleen was daar een soldaat teenoor elke ses burgelikes. Suid-Afrika se militêre teenwoordigheid in Suidwes-Afrika en Angola het vanaf 1975 tot 1989 gestrek³².

---

³¹ W. Steenkamp, *Suid-Afrika se Grensoorlog*, p. 37.

³² T. Ramsden, *Border-Line Insanity: A National Serviceman's Story*, p. 78; D. Williams. *Springboks, Troepies and Cadres: Stories of the South African Army, 1912-2012*, pp. 133, 137; CIIR, *Out of Step: War Resistance in South Africa*, p. 30.

2.5 SUID-AFRIKA SE VERHOUDING MET PORTUGAL

'n Kort bespreking moet ook gewy word aan 'n belangrike aspek van die Suider-Afrikaanse konflik konteks, naamlik Suid-Afrika se verhouding met Portugal.

In 1922 het die Portugese Hoëkommissaris vir Mosambiek, dr. Manuel de Brito Camacho, die Unie van Suid-Afrika besoek. Tydens sy besoek het hy die mening gelug dat die rassebeleid van Suid-Afrika nie langtermyn sukses sou behaal nie omdat die swart bevolking se getalle altyd groter as dié van die blankes sou wees. Portugal se kritiek op Suid-Afrika se binnelandse beleid het oor dekades voortgeduur, maar daar was steeds samewerking tussen die twee lande. Hulle samewerking het onder andere 'n spoorlyn tussen Lourenço Marques (tans Maputo) en die myndorpe van die Transvaal (tans Gauteng en Mpumalanga) ingesluit³³. Teen die laat 1960's het Suid-Afrika 'n ekonomiese samewerkingsooreenkoms met Portugal aangegaan. Hulle was bondgenote in die ontwikkeling van die Ruacana hidro-elektriese skema op die grens van Angola waaruit beide voordeel getrek het. Die hidro-elektriese skema het Suid-Afrika bevoordeel deurdat water en elektrisiteit aan die noorde van Suidwes-Afrika verskaf is. In die suide van Angola het die skema gesorg vir 'n besproeiingskema wat wit setlaars aangemoedig het om hulle in die gebied te vestig³⁴.

Militêre samewerking het egter nie so maklik geskied nie. In 1961 het Angolese nasionalistiese guerrillas Portugese setlaars in die noorde van die land

---

³³ P. Correia & G. Verhoef, "Portugal and South Africa: Close Allies or Unwilling Partners in Southern Africa during the Cold War", *Militaria Scientia*, 37(1), 2009, pp. 51-52.

³⁴ J. Grest, "The South African Defence Force in Angola", in J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa*, p. 12.

aangeval³⁵. Die oproer in die noorde het as 'n verrassing gekom en was vir beide Suid-Afrika en Portugal 'n bekommernis. Nie net was die Portugese militêre magte beperk nie, maar nadat opstande ook in Mosambiek en Guineë-Bissau uitgebreek het, is Portugal se finansiële hulpbronne verder beperk. Suid-Afrika het nie Portugal beskou as opgewasse om die oproer te hanteer nie. Soos genoem, het die Suid-Afrikaanse regering geglo die verlies van bufferstate sou die land se sekuriteit in gedrang bring. Die verlies aan buurstate wat Suid-Afrika goed-gesind was, sou 'n geleentheid skep vir binnelandse opposisie teen die Suid-Afrikaanse regering. Die ANC het sy militêre vleuel, Umkhonto Wesizwe in 1961, na afloop van die Sharpville-opstande van 1960, gestig en na gewapende teenstand oorgegaan. Die Suid-Afrikaanse regering wou dus betrokke raak om te verhoed dat die ANC militêre basisse in dié state kon vestig waar guerrilla-vegters opgelei kon word en vanwaar aanvalle op die republiek gemaak kon word. Steun aan die ANC deur nog twee van Suid-Afrika se buurlande sou die land se binnelandse situasie vererger. Ten spyte van sy tekortkominge was Portugal nie gewillig om openlik met Suid-Afrika saam te werk nie as gevolg van die staat se binnelandse beleid en gevolglike veroordeling deur die internasionale gemeenskap. Samewerking met Suid-Afrika sou wel die wit bevolking in die Portugese kolonies gerus stel, maar sou die teenoorgestelde effek op die swart bevolking hê en moontlik die situasie vererger. Maar Suid-Afrika was tog gretig om bande met Portugese veiligheidsmagte in Angola en Mosambiek op te bou³⁶.

Ten spyte van die bekommernisse het militêre samewerking tussen die twee lande wel stadig maar seker begin plaasgevind. In April 1962 is 'n militêre telekommunikasiediens tussen Portugal en Suid-Afrika in werking gestel. Teen 1963 het Suid-Afrika militêre toerusting aan Portugese magte in Angola verskaf en teen die einde van die jaar is militêre offisiere aangestel in posisies by Suid-

---

³⁵ R. S. Jaster, *The Defence of White Power*, p. 45.

³⁶ P. Correia & G. Verhoef, "Portugal and South Africa: Close Allies or Unwilling Partners in Southern Africa during the Cold War", *Militaria Scientia*, 37(1), 2009, pp. 53-57; D.J. Murray & P.R. Viotti, *The Defence Policies of Nations: A Comparative Study*, p. 494; J. Cherry, *Umkhonto Wesizwe*, p. 14.

Afrikaanse konsulate in Angola en Mosambiek. Samewerking het toegeneem en teen 1965 is daar van Suid-Afrika verwag om 'n rol in Angola te speel. In 1968 het Suid-Afrika vyf Alouette III helikopters aan die Portugese magte in Angola geskenk en ook self ondersteuning uit die lug verskaf met agt Suid-Afrikaanse Alouette helikopters. Teen Mei 1968 is 'n permanente lugmagbasis in die Caprivi-strook gevestig met die doel om ondersteuning aan die Portugese in Suidoos-Angola te bied. Suid-Afrikaanse vlieëniers het Portugese uniforms tydens hul oorgrens-operasies gedra³⁷.

Die samewerking tussen Suid-Afrika en Portugal, wat in die werk van Paulo Correia en Grietjie Verhoef bespreek word, blyk veral duidelik in die dokumente oor gesamentlike militêre operasies. In Junie 1969 het Luitenant-Generaal CA Fraser 'n verslag aan die Portugese magte in Angola gestuur "in a spirit of friendship and respectful duty"³⁸. Die verslag het voorstelle vir strategieë om die guerrilla-aanslag teen te werk bevat, of soos die generaal dit gestel het: "...effective ways of defeating our common insurgent foe in Angola"³⁹. Hy skryf verder: "...the security of Southern Africa is no longer something that can be contained by international boundaries within Southern Africa. This being so, there is an urgent need to find solutions to our many problems and thereby improve the framework of victory for us all"⁴⁰. Die dokument bevestig duidelik Suid-Afrika se vriendskaplike houding teenoor Portugal ten spyte van hulle verskille. Hul gedeelde belange het die samewerking moontlik gemaak: "I look upon us as brothers-in-arms... We face a common enemy and together we must win"⁴¹.

---

³⁷ P. Correia & G. Verhoef, "Portugal and South Africa: Close Allies or Unwilling Partners in Southern Africa during the Cold War", *Militaria Scientia*, 37(1), 2009, pp. 57-61.

³⁸ Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag (hierna SANW) Dokumentasie Sentrum, Bevelvoerende Generaal Gesamentlike Gevegsmagte (BGGGM), 106, 302/6/1, Operasie Oorlogsdagboeke, "The Counter Insurgency Campaign in Southern Angola" – Lt-genl. C.A. Fraser, 10 Junie 1969.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

Suid-Afrika het ook sy ondersteuning aan Portugal gebied in Mosambiek, hoofsaaklik in die vorm van 'n surrogaat-oorlog. Suid-Afrika, tesame met Rhodesië, het in die laat 1960's ingetree tydens die konflik in Mosambiek om onafhanklikheid van Portugal as teenvoeter vir die Frente de Libertação de Moçambique (FRELIMO). FRELIMO, 'n kommunisties-gesinde bevrydingsbeweging, het ondersteuning van China, Rusland en talle ander kommunistiese lande geniet. Suid-Afrika het onder andere ook opleiding gebied aan die Resistência Nacional Moçambicana (MNR) in die 1970's. Die MNR was 'n anti-kommunistiese organisasie wat in 1975 teen FRELIMO in konflik getree het tydens die burgeroorlog wat op die onafhanklikheid van Mosambiek gevolg het⁴². Suid-Afrika en Portugal se verskille is dus opsy gesit ten einde beide se belange te beskerm. Die Suid-Afrikaanse Eerste Minister, BJ Vorster, het in sy toespraak oor Suid-Afrika se verhouding met ander lande in Suider-Afrika dit as volg gestel:

We always held the view that a difference in internal policies is no hindrance to effective co-operation. And I give you no better example this evening than that of Portugal. The Portuguese policy is one of assimilation. That is in direct opposition to the policy of South Africa. Yet this antithesis in internal policies does not prevent the maintenance of the most cordial relationship between South Africa and Portugal, and that simply because we do not presume to interfere in their affairs, nor they in ours, but we both serve a common ideal, namely the interests of Southern Africa⁴³.

---

⁴² CIIR, *Out of Step*, p. 37.

⁴³ B.J. Vorster, "SA's Outward Policy", opgeneem in W. C. du Plessis, *South Africa in the World*, p. 100.

2.6 DIE TOTALE AANSLAG

Vir die Suid-Afrikaanse regering was die stryd teen die voorgehoue bedreiging vir die staat nie beperk tot die republiek se militêre magte nie. Die aanslag teen Suid-Afrika moes deur elke individu in Suid-Afrika bestry word⁴⁴. Volgens die NP-regering was die onmiddellike bedreiging vir Suid-Afrika dié van SWAPO op Suidwes-Afrika se grens met Angola. Soos genoem, is insurgensie-operasies eers vanuit basisse in Zambië gevoer en op die area van die Caprivi-strook gerig. Maar die 1974-staatsgreep in Portugal was 'n keerpunt vir beide SWAPO en Suid-Afrika. SWAPO het die chaos in Angola gebruik om sy aktiwiteite in Suidwes-Afrika uit te brei. Maar vir Suid-Afrika was 'n groter bedreiging die kommunistiese teenwoordigheid in Angola. Soos genoem, was die Suid-Afrikaanse regering van mening dat die verlies van nog 'n bufferstaat 'n gevaar sou inhou vir Suid-Afrika se posisie in Afrika.

Suid-Afrika se deelname aan die konflik in Korea ter ondersteuning van die Weste is gesien as 'n demonstrasie van die land se toegewydheid aan die oorlog teen kommunisme⁴⁵. Suid-Afrika het na die Tweede Wêreldoorlog pogings aangewend om Afrika binne die invloedssone van die Weste te hou. Afgesien hiervan, het die regering hom ook uitgespreek teen die toenemende invloed en uitbreiding van kommunisme regoor die wêreld⁴⁶. Suid-Afrika was nie meer verwyder van die aksie soos gedurende die 1950's nie en binne die konteks van die staat se isolasie, sou die republiek die kommunistiese bedreiging alleen moes teenstaan. 'n Berig in *Die Burger* van November 1975 dui op 'n duidelike bedreiging vir Suid-Afrika: "Die helse gevaar van die Kommunisme, met die chaos en wanorde wat hy veroorsaak, het tot op Suid-Afrika se grense gekom. Dit sal gestuit moet word, nie net ter wille van Suider-Afrika nie, maar ter wille

---

⁴⁴ *Die Volksblad*, 13 Augustus 1987, (Roux Wessels: 'Oorlog ook die stryd van elke individu'), p. 2.

⁴⁵ R. S. Jaster, *The Defence of White Power*, p. 12.

⁴⁶ G. C. Olivier, *Die Grondslae van Suid-Afrika se Buitelandse Beleid*, p. 278.

van die Vrye Wêreld⁴⁷. Gevolglik het die Suid-Afrikaanse Weermag sy steun aan Unita gebied. Neil Orpen het in sy werk, *Total Defence*, met verwysing na die veranderende situasie in Afrika, voorspel dat kommunistiese lande hulp sou bied aan die lande in Afrika wat vir onafhanklikheid in die vorm van 'n surrogaat-oorlog geveg het en dat die gevolglike inmenging van pro-Westerse lande soos Suid-Afrika onvermydelik was⁴⁸.

Die bedreiging wat Rusland en Kuba se teenwoordigheid in Angola en steun vir die MPLA vir Suid-Afrika ingehou het, was relatief tot Suid-Afrika se persepsie. Volgens die NP was die kommunistiese teenwoordigheid 'n bedreiging vir die belange van beide Suid-Afrika en die Weste, veral ten opsigte van die minerale rykdom van Suider-Afrika en die belangrike see-roete om die Kaap⁴⁹: "The political instability and uncertainty surrounding South Africa's future is most disturbing in view of the sheer magnitude of its resources. A cut-off of the Republic's critical mineral supplies would result in severe repercussions throughout the industrial economy"⁵⁰. Suid-Afrika het homself as belangrik vir die Weste behou en het daarom geglo dat die kommunistiese teenwoordigheid in Afrika op Suid-Afrika gerig was: "By ons bestaan daar geen twyfel dat die kommunistiese indringing en teenwoordigheid in die Suidelike halfrond 'n bedreiging, direk en indirek, vir die RSA inhou nie"⁵¹.

Die persepsie van die bedreiging is gesien teen die agtergrond van kommunistiese aspirasies vir uitbreiding in Afrika⁵². So het die weermagtydskrif *Kommando* in 1965 verklaar: "Communism means to take Africa – and let us face it – the progress they have made so far is almost commendable"⁵³. Daar het

⁴⁷ *Die Burger*, 11 November 1975, (Rooi gevaar aan SA grense), p. 1.

⁴⁸ N. Orpen, *Total Defence*, p. 1.

⁴⁹ B. J. Olivier, *The Strategic Significance of Angola*, p. 89.

⁵⁰ M. Hough, *The Strategic Importance of South and Southern Africa, the Pretoria View*, p. 22.

⁵¹ *Paratus*, September 1972, 24(9), (Die politieke en militêre-strategiese rol van die Republiek), p. 20.

⁵² B. J. Olivier, *The Strategic Significance of Angola*, p. 89.

⁵³ *Kommando*, Maart 1965, 16(3), (The Red Threat to South Africa), p. 23.

'n oortuiging by die NP ontstaan dat die kommuniste gewillig was om aan grootskaalse, direkte militêre konfrontasies deel te neem om hul ideologiese ideale te versprei⁵⁴: "The West saw the Soviet Union as committed to a threatening expansionary ideology"⁵⁵. Hierdie oortuiging was in reaksie op die ingesteldheid van kommunistiese state soos Rusland. Daar is gereeld verwys na hul aspirasies van kommunistiese uitbreiding en kommunistiese hulp aan lande op soek na onafhanklikheid van die Weste is gesien as 'n bedreiging. In *War and Ideas* word aangevoer dat dit uitsprake soos dié deur die destydse leier van Rusland, Nikita Khrushchev, was wat die oortuiging gevestig het: "All the socialist countries and the international working-class and Communist movement recognise their duty to render the fullest moral and material assistance to the peoples fighting to free themselves from imperialist and colonial tyranny"⁵⁶.

Die MPLA het ook hul steun aan die ANC, die opposisie van die apartheidsregering, gebied⁵⁷. Gevolglik was dit die siening van die Suid-Afrikaanse regering dat kommunistiese oorheersing in Angola nie net die staat se beheer oor Suidwes-Afrika bedreig het nie, maar ook die interne sekuriteit van Suid-Afrika: "It was clear that an MPLA government in Angola would support the liberation struggles in Namibia and South Africa. Its victory would erode the détente that South Africa had laboriously built with a handful of African states"⁵⁸. 'n MPLA-oorwinning in Angola was nie soseer 'n bedreiging vir die swart inwoners van Suid-Afrika nie; intendeel, die apartheidsbeleid het Suid-Afrika vrugbaar gemaak vir die uitbreiding van kommunisme. Suid-Afrika se deelname in Angola was dus tweeledig: die oorname van 'n staat deur 'n Marxistiese regering op die grens met Suidwes-Afrika moes gestuit word en die uitbreiding

⁵⁴ J.E. Mueller, *War and Ideas: selected essays*, p. 78.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 79.

⁵⁶ Toespraak van Nikita Khrushchev soos aangehaal deur J.E. Mueller, *War and Ideas: selected essays*, p. 106.

⁵⁷ B. J. Olivier, *The Strategic Significance of Angola*, p. 91.

⁵⁸ M. A. El-Khawas, "South Africa and the Angolan Conflict", *Africa Today*, 24(2), 1977, p. 37.

van die Suid-Afrikaanse Weermag se aktiwiteite oor die grens het Suid-Afrika die geleentheid gebied om SWAPO se basisse te vernietig⁵⁹.

Met die toevoeging van 'n ideologiese bedreiging was die bedreiging wat die Suid-Afrikaanse owerheid betref, nie meer slegs tot militêre vlak beperk nie. Die bedreiging het die vorm van 'n totale aanslag aangeneem juis omdat die bedreiging nou uit 'n aantal oorde gekom het. Volgens Generaal Magnus Malan, destydse Minister van Verdediging, kon die bedreiging vir Suid-Afrika gesien word as 'n totale aanslag teen apartheid en kolonialisme. Die vyand het gevolglik alle middele tot sy beskikking gebruik om die aanslag te voer. Buiten die militêre aanslag, het die aanslag op politieke, diplomatieke, godsdienstige, sielkundige, kulturele en ekonomiese vlak geskied⁶⁰. In Februarie 1971 is 'n toespraak deur 'n parlamentslid in die Volksraad, getiteld "The Red threat to the world", gelewer. Die onderwerp was die kommunistiese bedreiging vir Suid-Afrika:

In its wake of anarchy, it leads to the inner and total destruction of man himself. Psychological conditioning of the mind is today as part of the total strategy which the free nations are subjected to on *all fronts* as is the direct approach of confrontation with armour under the leadership of Moscow and Peking. It will serve us, and the nations of the free world well to be full aware of this red danger so that we can guard against the consequences⁶¹.

Volgens die voorstanders van die teorie was die aanslag dus op alle fronte gevoer, maar al was dit kommunisties van aard, het die bedreiging nie net sy

⁵⁹ *Ibid.*, pp. 37-38; C. Alden, *Apartheid's Last Stand: The Rise and fall of the South African Security State*, pp. 36-38.

⁶⁰ Aangehaal deur J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa (Preface)*, p. 1; A. Venter, "Mededingende Politieke Paradigmas oor die Grensoorlog 1966-1989", *Joernaal van Eietydse Geskiedenis*, 34(1), 2009, p. 39.

⁶¹ *Paratus*, April 1971, 23(4), (The red threat to the world), pp. 10-11.

oorsprong in kommunistiese bronne gehad nie. Die aanslag het gekom vanuit verskeie oorde⁶².

Die veelsydigheid van die aanslag teen Suid-Afrika, soos voorgehou deur die NP-regering, het verskillende interpretasies uitgelok. As gevolg van die politieke aard van die aanslag, asook die konflik op die grens tussen Suidwes-Afrika en Angola, het die parlementêre opposisie geargumenteer dat dit vir die Suid-Afrikaanse regering nie net 'n stryd teen die kommunistiese indringing in Suider-Afrika was nie, maar 'n poging om sy buurlande te destabiliseer. Verder het die beleid van apartheid, wat direk in kontras met kommunisme gestaan het, eerder 'n kommunistiese rewolusie aangewakker. Die opposisie was dus van mening dat die regering die "Totale Aanslag" teen homself opgeroep het. Ander het weer geargumenteer dat die destabilisering van buurstate noodsaaklik in die stryd teen kommunisme was. Radikale analiste het die uitgebreide rol van die weermag nie gesien as deel van die stryd teen kommunisme nie, maar eerder as 'n poging om die behoud van wit beheer in Suid-Afrika te bevorder en dat die SAW die "NP-in-uniform" was. Maar Albert Venter argumenteer dat die NP-regering die "Totale Aanslag" doeltreffend aan die blanke kiesers "verkoop" het. Nie net het besighede uit die Grensoorlog gebaat nie, maar met die groeiende belegmentaliteit en die gevoel van bedreiging was die samelewing gewillig om sy samewerking te bied. Die siening van die kommunistiese uitbreiding in Suider-Afrika wat in die samelewing posgevat het, was gevolglik dié van 'n "Totale Aanslag" – polities, ekonomies en ideologies⁶³.

---

⁶² D. Geldenhuys, *Some Foreign Policy Implications of South Africa's 'Total National Strategy', with particular reference to the 12-Point Plan*, p. 2; C. Alden, *Apartheid's Last Stand: The Rise and fall of the South African Security State*, pp. 36-41.

⁶³ A. Venter, "Mededingende Politieke Paradigmas oor die Grensoorlog 1966-1989", *Joernaal van Eietydse Geskiedenis*, 34(1), 2009, pp. 39-48; C. Alden, *Apartheid's Last Stand: The Rise and fall of the South African Security State*, pp. 36-41.

2.7 DIE TOTALE NASIONALE STRATEGIE

Volgens Venter was die gevolg van die totale aanslag dat daar geen duidelike teiken vir weermagoptrede was nie⁶⁴. Dit kom na vore in die identifisering van 'n lang lys "vyande" van die staat. Die bedreiging wat hierdie vyande ingehou het, was militêr sowel as polities van aard. 'n Lys van die vyande van die staat is uiteengesit in die opleidingshandleiding wat aan elke soldaat aan die begin van sy opleiding voorgehou is:

"KEN JOU VYAND: WIE IS DIE VYAND?"

1. Die volgende lande/organisasies kan as vyandiggesind jeens ons beskou word, óf deur direkte aggressie óf deur heenkome aan vyandige magte te bied:
  - A. Die Sowjet-Unie (Militêre adviseurs, loodse, ens. sowel as die voorsiening van biljoene Rande se militêre toerusting)
  - B. Kuba (Magte in Angola en Mosambiek)
  - C. Oos-Duitsland (Militêre personeel in Angola)
  - D. Noord Korea (Militêre personeel in Zimbabwe)
  - E. Alle Warskou-verdrag lande
  - F. Angola (Uitsluitend Unita)
  - G. Mosambiek (Wat heenkome aan ANC terroriste bied)
  - H. Zambië (Wat heenkome aan ANC terroriste bied)
  - I. Zimbabwe (Wat heenkome aan ANC terroriste bied)
  - J. ANC (African National Congress)
  - K. SWAPO (Southwest African People's Organisation)
  - L. SACP (South African Communist Party)
  - M. PAC (Pan African Congress)
2. Die magte van vyandiggesinde buurlande word volgens Sowjet/Warskou-verdragdoktrines en –beginsels opgelei en georganiseer⁶⁵.

---

⁶⁴ A. Venter, "Mededingende Politieke Paradigmas oor die Grensoorlog 1966-1989", *Joernaal van Eietydse Geskiedenis*, 34(1), 2009, p. 40.

⁶⁵ C. Blake, *Troepie: Van Blougat tot Bosoupa*, p. 284.

'n Artikel in *Rapport* van 1974 het die verdediging van die republiek beskryf as slegs 20% militêr maar 80% sosiaal, ekonomies en polities⁶⁶. Volgens die koerant het die konflik, tesame met die dienspligstelsel, deel geword van die algemene volkshuishouding⁶⁷. Gevolglik het die mobilisering vir die oorlogspoging, asook die aanslag op die Suid-Afrikaanse staat, jan alleman ingesluit. Die onderskeiding tussen die militêre sektor en siviele sektor was vaag. Die konflik was persoonlik van aard en nie beperk tot die land se militêre magte nie. Die aanslag is nie net op die gevegsfront teengestaan nie, maar tot 'n groot mate ook op die tuisfront.

Die teenstand moes volgens Du Plessis dus ook totaal van aard wees:

Because we face an onslaught total in extent, our defence should naturally also be 'total' in its nature. In other words it is not a matter which should be left to the State alone but one in which every right thinking citizen, irrespective of language, faith or culture is joined, or in which he should be joined, even though it merely be in the precepts of his daily life⁶⁸.

'n Staat se strategie vir nasionale sekuriteit is verbind aan die staat se persepsie van die bedreiging. Die nasionale strategie vir die verdediging van Suid-Afrika was gevolglik ook totaal van aard. Die totale verdediging van 'n staat word deur Neil Orpen beskryf as die "absolute defence of the nation as a whole against subjugation by an enemy"⁶⁹. In reaksie op die voorgehoue bedreiging vir Suid-Afrika, het PW Botha gesê: "There is only one way of withstanding this total

---

⁶⁶ *Rapport*, 16 Junie 1974, (Terrorisme kan hier nie saad skiet), p. 5.

⁶⁷ K. W. Grundy, *The Militarisation of South African Politics*, p. 13.

⁶⁸ W. C. du Plessis, *South Africa in the World*, p. 71.

⁶⁹ N. Orpen, *Total Defence*, p. 3.

onslaught, and that is to establish a total national strategy”⁷⁰. Die Witskrif oor Verdediging van 1977 beskryf die Totale Nasionale Strategie as:

...the comprehensive plan to utilize all the means available to a state according to an integrated pattern in order to achieve the national aims within the framework of the specific policies. A Total National Strategy is, therefore, not confined to a particular sphere, but is applicable at all levels and to all functions of the state structure⁷¹.

Die Totale Nasionale Strategie is op vier vlakke toegepas. Alle uitvoerende gesag was om die staatspresident gesentraliseer. Militêre personeel het alle vlakke van beleidsvorming, veral in die staatsveiligheidsraad, betree. ’n Nasionale sekuriteitsbestuursstelsel is gestig, bestaande uit medebestuursentrums wat verantwoordelik was vir die koördinering van optrede tydens militêre en siviele kwessies verwant aan nasionale sekuriteit. Volgens die Witskrif oor Verdediging van 1977 was die verdediging van die staat dus nie alleenlik die verantwoordelikheid van die Departement van Verdediging nie, maar die gesamentlike verantwoordelikheid van alle staatsdepartemente. Gevolglik was die meerderheid van die staatsdepartemente by die saak van nasionale sekuriteit betrokke. Die Witskrif het verder verklaar dat die verantwoordelikheid vir die verdediging van die staat nie net by die staatsdepartemente gelê het nie, maar by die bevolking as geheel⁷². Alexander Johnston kom in sy werk oor Suid-Afrika se nasionale strategie, *Weak States and National Security*, tot die gevolgtrekking dat die insluit van alle bevolkingsgroepe deur die Totale Nasionale Strategie, met ander woorde ’n nie-rassige strategie, die regering se poging was om sy basis van ondersteuning uit

⁷⁰ D. Geldenhuys, *Some Foreign Policy Implications of South Africa’s “Total National Strategy”, with particular reference to the 12-point plan*, p. 8.

⁷¹ Witskrif oor Verdediging, 1977, <http://www.dod.mil.za/documents/documents.htm> (Accessed on 1 May 2013).

⁷² A. Johnston, “Weak States and National Security: The Case of South Africa in the Era of Total Strategy”, *Review of International Studies*, 17(2), Apr. 1991, pp. 152, 154; Witskrif oor Verdediging, 1977, <http://www.dod.mil.za/documents/documents.htm> (Accessed on May 2013); C. Alden, *Apartheid’s Last Stand: The Rise and fall of the South African Security State*, p. 46.

te brei wat ook die mobilisering en militarisering van die totale samelewing vergemaklik het⁷³.

As gevolg van die uitbreiding van verantwoordelikheid vir die verdediging van die staat na die bevolking as geheel, was die nasionale strategie dus nie beperk tot militêre strategie nie. Soos PW Botha verduidelik: "It involves economy, ideology, technology and even social matters, and can therefore only be meaningful and valid if proper account is taken of these other spheres. This, in fact, is the meaning of 'Total Strategy'⁷⁴. Die Totale Nasionale Strategie het dus alle sfere van die samelewing en die lewens van alle Suid-Afrikaners binnegedring. M. Hough dui spesifiek op hierdie aspek van Suid-Afrika se verdedigingstrategie in sy werk, *National Security in the RSA*. Volgens Hough is 'n nasionale strategie grootliks 'n reaksie op 'n eksterne fisiese bedreiging: "...it is really physical violence which is generally perceived as the ultimate leverage against a state and therefore as the real and tangible danger to its survival"⁷⁵. Hy gaan voort om te argumenteer dat die sielkundige bedreiging wat 'n vyand kan inhou gevolglik onderskat word, maar dat die konsep van Totale Nasionale Strategie gelyke prominensie aan fisiese en sielkundige bedreigings bied. Die toepassing van 'n nasionale strategie sluit grootskaalse idees, prosesse, instellings en hulpbronne in. Die suksesvolle toepassing of uitvoering van 'n nasionale strategie lê dus in die suksesvolle samewerking tussen die verskillende komponente verantwoordelik vir nasionale verdediging⁷⁶.

---

⁷³ A. Johnston, "Weak States and National Security: The Case of South Africa in the Era of Total Strategy", *Review of International Studies*, 17(2), Apr. 1991, p. 151.

⁷⁴ Toespraak van PW Botha soos aangehaal deur D. Craig, "Total Justification': Ideological Manipulation and South Africa's Border War", p. 58.

⁷⁵ M. Hough, *The Strategic Importance of South and Southern Africa, The Pretoria View*, p. 5.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 5.

2.8 GEVOLGTREKKING

As die konsep van Totale Nasionale Strategie die verantwoordelikheid vir staatsveiligheid nie beperk het tot net die verantwoordelikheid van die weermag nie, maar uitgebrei het tot die verantwoordelikheid van die nasie as geheel, het staatsveiligheid dus die suksesvolle samewerking tussen die weermag en die samelewing vereis. Hier kan aangesluit word by Marwick se tweede vlak: die uitdaging wat konflik bied. Die strategie vir staatsveiligheid en die verdedigingswet dien gevolglik as 'n uitdaging vir die instansies van die staat en samelewing om suksesvol te voldoen aan die vereistes vir die betrokkenheid van die staat by 'n konflik.

Om die kommunistiese aanslag af te weer, moes die staat dus oor 'n uitgebreide mag beskik. Die noodsaaklikheid hiervan was duidelik en die dienspligstelsel het die nodige mannekrag verskaf. Vanaf 1960 tot die middel 1980's is die Suid-Afrikaanse Weermag se Staande Mag van 10 000 tot 65 250 vergroot⁷⁷. Maar enige konflik vereis ook die samewerking van die burgerlike samelewing, hetsy passiewe aanvaarding of aktiewe ondersteuning. Die verdedigingswet en sy wysigings het nie noodwendig voorsiening gemaak vir totale mobilisering nie, maar wel vir volhoubare mobilisering, militêr sowel as siviël⁷⁸. Nie net het die dienspligstelsel elke huishouding geraak nie, maar volgens die regering moes elke huishouding ook betrokke raak in die stryd teen die totale aanslag.

Die Verdedigingswet van 1957 het die konteks geskep waarbinne die samelewing kon mobiliseer wanneer die geleentheid daarvoor gevra het; andersins bekend as 'n vertikale ruimte. Die beleid het die publiek polities bewus

---

⁷⁷ A. Seegers, *Dimensions of Militarisation: Separate Development, State Structures and the Rise of the Military in South Africa*, p. 39.

⁷⁸ K. W. Grundy, *The Rise of the South African Security Establishment*, p. 8.

gemaak. Die totale aanslag en totale nasionale strategie het die politieke bewussyn en gevolglike mobilisering onderhou en voortdurende mobilisering verseker. Die verdediging van “die grens” het integraal geword. Die konteks het dus die samelewing gekondisioneer om hul samewerking en ondersteuning te gee en het dit onderhou. Daniel Conway argumenteer dat die politieke en sosiale aard van die aanslag op die grens die militêre verdediging daarvan vir die meerderheid van die wit bevolking vanselfsprekend maak het⁷⁹.

Die Suiderkruisfonds, as tweede grootste welsynorganisasie in Suider-Afrika en grootste skenker van siviele hulp aan die Suid-Afrikaanse Weermag⁸⁰, is verteenwoordigend van die mobilisering van die Suid-Afrikaanse samelewing tydens die Grensoorlog. Die organisasie kan gesien word as ’n produk van sy tyd. Volgens Lt-genl R.F. Holtzhausen, voormalige voorsitter van die Suid-Afrikaanse Weermagfonds, was die konteks integraal tot die organisasie se bestaan:

Om selfs beter begrip te verkry van die omgewing waarbinne beide fondse gefunksioneer het, moet die ontstaan van die Nasionale Dienspligstelsel ook in ag geneem word. Sonder die dienspligstelsel was daar geen bestaansreg vir die Suiderkruisfonds en die Suid-Afrikaanse Weermagfonds nie. Sonder hierdie stelsel sou die Suid-Afrikaanse Weermag geen operasies kon voer of die teeninsurgensieoptredes kon behartig nie⁸¹.

Die veiligheidsomstandighede in Suider-Afrika was direk aan die stigting van die Suiderkruisfonds en die aktiwiteite van die fonds tot en met sy ontbinding verbind. “Sonder die ‘gevegte’ en ‘bosdiens’ sou die Suiderkruisfonds nie

---

⁷⁹ D. Conway, “‘Somewhere on the Border – of Credibility’: The Cultural Construction and Contestation of ‘the Border’ in White South African Society”, in G. Baines & P. Vale, *Beyond the Border War: New Perspectives on Southern Africa’s Late-Cold War Conflicts*, p. 75.

⁸⁰ *Paratus*, Oktober 1981, 32(10), (SKF skenk R500 000), p. 85; *Die Vaderland*, 23 Junie 1978, (Suiderkruisfonds kan groter rol speel), p. 9.

⁸¹ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

ontstaan en verder kon bestaan nie”⁸². Die stigting van die Suiderkruisfonds en die samewerking met die Suid-Afrikaanse Weermagfonds sal in die volgende hoofstuk ontleed word.

---

⁸² E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

HOOFSTUK 3

DIE SUIDERKRUISFONDS

3.1 INLEIDING

Die betrokkenheid van 'n staat by 'n konflik dien as katalisator vir die burgerlike samelewing om te organiseer ten einde die soldate op die gevegsfront te ondersteun. Wayne McMillen argumenteer dat die burgerlike samelewing die behoefte koester om hul soldate te ondersteun en 'n behoefte ontstaan aan organisasies wat hierdie behoefte kan bevredig¹. Op internasionale vlak is welsynorganisasies alomteenwoordig ten tye van oorlog. Tydens die Eerste Wêreldoorlog het verskeie organisasies geld ingesamel vir en geriewe geskenk aan die Geallieerde troepe. Die organisasies sluit onder andere die Salvation Army, Knights of Columbus, die Young Men's Christian Association, Toc H, die Union Defence Force Institute en die Rooikruisfonds in. Ten tye van die Tweede Wêreldoorlog was die Rookruisfonds die grootste internasionale welsynsorganisasie vir soldate. Die organisasie het finansiële bystand aan soldate se afhanklikes gebied, asook toerusting aan hospitale en het geriewe vir sport en vermaak verskaf².

---

¹ W. McMillen, "The War Relief Agencies", *Social Service Review*, 17(3), Sep. 1943, p. 303.

² J.O. Thomas, "American Red Cross Services to the Armed Forces", *Phylon*, 6(3), 1945, pp. 273-276; I.J. van der Waag, "A History of the South African Defence Force Institute", *Scientia Militaria*, 21(4), 1991, p. 32.

Op plaaslike vlak het Suid-Afrikaanse organisasies ook voorsorg getref vir die welsyn van Suid-Afrika se soldate. Met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog in 1914 het die Goewerneur-Generaalsfonds voorsorg getref vir die soldate van die Unie en hul afhanklikes. 'n 'Wippet'-tenk het in 1919 vanaf Kaapstad, oor Mosselbaai tot in Uitenhage getoer waar vier jong dames bo-op die oorlog se nuutste wapen, bewapen met sakkies vasgebind aan stokke, geld ingesamel het en drie gelukkige passassiers 'n rit op die tenk teen £1 elk kon koop³. En dan was daar die populêre "Glory Bags" van die Tweede Wêreldoorlog, verskaf deur die South African Gifts and Comforts Fund. Die fonds was die inisiatief van die Eerste Minister, Genl. J.C. Smuts, se vrou. "Glory bags" was katoensakke met 'n gebreide serp, gebreide handskoene, 'n balaklava, gebreide sokkies, 'n pakkie skeerlemme, 'n stringetjie tou, 'n khaki-sakdoek, 'n skryfblok, koeverte en 'n klein potlood, 'n pakkie sigarette, naalde en gare met knope en lap. Tydens een geleentheid met Kersfees in 1940, het die sakke ook 'n briefie van Generaal en mevrou Smuts ingesluit⁴. Die Suiderkruisfonds het op hierdie tradisie voortgebou.

Organisasies soos die Suiderkruisfonds verteenwoordig die tuisfront: die instellings in die samelewing wat hul ondersteuning aan die staat en weermag ten tye van oorlog bied. Die suksesvolle mobilisering van hierdie instellings is 'n verlange resultaat van oorlog. Anna W. M. Wolf argumenteer: "the home is at all times a nation's first line of defence"⁵. 'n Organisasie soos die Suiderkruisfonds het dus 'n prominente rol in die samelewing ingeneem en ook die ondersteuning van die staat en weermag geniet. Die inisiatief van die publiek om te mobiliseer en die bydrae van diégene op die tuisfront, is in 1978 deur adml. Ronnie Edwards geloof in 'n toespraak wat hy by 'n Suiderkruisfonds-dinee gelewer het: "...die Republiek is betrokke by 'n volskaalse oorlog wat op verskeie fronte gevoer word. Die front waaroor daar die minste gepraat word, is die tuisfront wat

³ *Eastern Province Herald*, 2 Junie 1981, (War tank: John Inggs tells how the Whippet came to Uitenhage), p. 17.

⁴ *The Friend*, 16 Augustus 1978, (Army gift parcels critic criticised), p. 8; H. M. Moolman, "Jan Christiaan Smuts and the Union of South Africa", *The American Scholar*, 12(4), 1943, p. 399.

⁵ A. W. M. Wolf, "The Home Front in Wartime", *Journal of Educational Sociology*, 16(4), Des. 1942, p. 202.

die gevolge moet dra van die totale aanslag. Eintlik is dit die tuisfront wat die weermag beskerm”⁶.

3.2 BURGERLIKE TEENSTAND TEEN DIE DIENSPLIGSTELSEL

Alhoewel die Suiderkruisfonds verteenwoordigend is van die samewerking van die burgerlike samelewing tydens die Grensoorlog, moet dit duidelik gemaak word dat dit nie verteenwoordigend van die samelewing as ’n geheel was nie. Die politieke situasie, buitelands en binnelands, sowel as die dienspligstelsel het die samelewing gekondisioneer om hul ondersteuning, passief of aktief, te bied. Tog was daar diégene wat dit teengestaan het. ’n Gedeelte van die bevolking het diensplig gesien as een van die aspekte van apartheid wat nadelig was vir die wit bevolking. Laurie Nathan gee die volgende redes hiervoor: “authoritarianism, physical hardship and boredom of army life, the disruptive effects of military service on careers and families, and the risk of death or injury”⁷.

Teen 1983 is die End Conscription Campaign (ECC) gestig en sy ondersteuning het grootliks vanuit die liberale sektore van Engelstalige universiteite en kerke gekom. Baie lede van die wit bevolking is aktief gemobiliseer teen die dienspligstelsel en volgens Nathan het die swart bevolking die werk van die ECC gesien as ’n groot bydrae om nie-rassigheid binne die samelewing te bevorder. Die staat het die organisasie egter as ’n bedreiging gesien. Die blanke Engelssprekende jeug het meer polities bewus geraak soos die weermag se rol binne die samelewing en militêre aktiwiteite op en oor die landsgrens uitgebrei het. Die ECC het onder andere gepoog om druk op die regering te plaas om diensplig te beëindig, die samelewing bewus te maak van die weermag se rol in

⁶ *Die Vaderland*, 23 Junie 1978, (Suiderkruisfonds kan groter rol speel), p. 9.

⁷ L. Nathan, “‘Marching to a different beat’: the history of the End Conscription Campaign”, in J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa*, p. 308.

die samelewing en in Suider-Afrika en gevolglik om teenstand teen die militarisering van die samelewing uit te brei. Volgens die ECC is diensplig slegs gebruik om die staat se apartheidsbeleid te verdedig en te implementeer, Suid-Afrika se mannekrag te misbruik vir militêre aktiwiteite en om die onwettige besetting van Suidwes-Afrika te onderhou. Hulle het verder geargumenteer dat diensplig bygedra het tot die militarisering van die samelewing en die staat se aanwending van geweld om politieke kwessies op te los. Verder is dit ook gesien as 'n skending van die reg op vryheid van gewete⁸.

Die politieke konteks het die verdediging van die landsgrense vir sommige vanselfsprekend gemaak en die samelewing is gekondisioneer om hul ondersteuning aan die staat en weermag te bied en die dienspligstelsel te aanvaar. Maar die politieke bewussyn wat teenwoordig was binne die samelewing as gevolg van die verdedigingswet en politieke konteks, het ook teenkanting uitgelok en organisasies soos die ECC, wat direk in kontras met die algemene ideologiese stroming van die Suiderkruisfonds gestaan het⁹, het die dienspligstelsel gevolglik nie ondersteun nie. Daarom moet dit duidelik gemaak word dat die Suiderkruisfonds nie die reaksie van die samelewing as geheel verteenwoordig het nie, maar slegs die samewerking van 'n groot deel van die blanke samelewing.

3.3 ORGANISASIES VERANTWOORDELIK VIR DIE WELSYN VAN DIE SOLDATE

Verkskeie instansies het met die uitbreiding van die dienspligstelsel en die begin van die Grensoorlog op die voorgrond getree om die welsyn van die soldate te

---

⁸ L. Nathan, "‘Marching to a different beat’: the history of the End Conscription Campaign", pp. 308-310.

⁹ Sien byvoorbeeld D. Conway, *Masculinities, Militarisation and the End Conscription Campaign*.

bevorder. 'n Kronologiese oorsig van hierdie instansies word gevolglik vereis voordat hulle bespreek word.

Die destydse regimentsfondse van die SAW verwys na die individuele privaatfondse van elke eenheid of hoofkwartier van die weermag. Verskillende weeragsdele, soos die lugmag, vloot, vertakkings van die Leër, soos die artillerie, infanterie, pantser, Seinkorps en die Mediese Korps, het oor hul eie fondse beskik waartoe enigeen vrywillig kon bydra. Die regimentsfondse het vanaf die stigting van die Suid-Afrikaanse Weermag vir die soldate se welsyn voorsiening gemaak¹⁰. So ook het die Suid-Afrikaanse Weermag Instituut, tot en met 1957 bekend as die Union Defence Force Institute, mobiele kantiene voorsien waar soldate verversings en verbruiksgoedere teen lae pryse kon koop¹¹.

In 1968 is diensplig verpligtend gemaak en daardeur is die totale blanke bevolking van Suid-Afrika direk en indirek by die aktiwiteite van die weermag betrek¹². Talle organisasies en lede van die burgerlike samelewing het fondse vir die welsyn van die soldate geskenk. Die Suiderkruisfonds is in 1968 gestig om fondse in te samel vir die welsyn van Portugese en Suid-Afrikaanse soldate¹³. Met die toename in skenkings deur die publiek is die Brandwagfonds in 1969 deur die weermag gestig om dié skenkings te behartig. Die Brandwagfonds was nie 'n welsynsorganisasie nie en kon nie onafhanklik fondse insamel nie¹⁴.

Met verloop van tyd het die aktiwiteite van die SAW uitgebrei en die welsynsbehoeftes van die weermag het vergroot. In 1976 is die Brandwagfonds

---

¹⁰ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

¹¹ I.J. van der Waag, "A History of the South African Defence Force Institute", *Scientia Militaria*, 21(4), 1991, p. 33.

¹² Sien hoofstuk twee.

¹³ Die stigting van die Suiderkruisfonds sal in detail in die volgende onderafdeling bespreek word.

¹⁴ *Paratus*, Februarie 1972, 24(2), (Die SAW Brandwagfonds), p. 24.

deur die Suid-Afrikaanse Weermagfonds vervang wat in eie reg ook fondse vir die welsyn van die soldate kon insamel. Die Suiderkruisfonds het na vore getree as die grootste siviele skenker tot die fondse van die Weermagfonds en om te verseker dat die insamelingspogings van die Suiderkruisfonds nie deur mededinging gekelder word nie, het die Fondsinsamelingswet van 1978 die Suiderkruisfonds as enigste gemagtigde burgerlike fondsinsamelingsorganisasie gevestig¹⁵. Die basis van samewerking tussen die Suiderkruisfonds en die Weermagfonds het gelê by ooreenstemming ten opsigte van fondsinsameling en ondersteuning deur die weermag vir enige projekte¹⁶. Hierdie instansies en die samewerking tussen hulle sal in die volgende afdelings verder bespreek word.

3.4 DIE STIGTING VAN DIE SUIDERKRUISEFONDS

In Januarie 1968 het die joernalis, Ken Anderson, aan Elizabeth Albrecht gevra: “What are you going to do for the Portugese?”¹⁷. Albrecht, enigste kind van ds. W. de Vos van die Nederduits-Gereformeerde Kerk op Ladysmith, het ’n graad in joernalistiek aan King’s Kollege in Londen behaal waarna sy kort voor die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog na Suid-Afrika teruggekeer het. Sy het as joernalis by die *Cape Times* begin werk en was ook ’n lid van die Maria van Riebeeck-klub waar sy waardevolle organisatoriese vaardighede aangeleer het¹⁸. Die blanke bevolking van Suid-Afrika was teen hierdie tyd welbekend met die voorgehoue kommunistiese aanslag wat die Republiek in die gesig gestaar het asook die nood van sy buurlande. Soos in die tweede hoofstuk bespreek is,

¹⁵ *The Argus*, 22 Februarie 1979, (Defence fund to be disbanded), p. 6; *Paratus*, Julie 1982, 33(7), (SAW Fonds hou eie Fondsinsameling), p. 79; *Paratus*, Desember 1977, 28(12), (Die SAWF), p. 20; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister of Defence, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Hulpverlening met sport en oriëntasiedienste, Junie 1979.

¹⁶ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

¹⁷ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

¹⁸ *Suid-Afrikaanse Oorsig*, 23 Februarie 1979, (Ada Nelson: Peetma van SA soldate), p. 11; Onderhoud gevoer met E. Albrecht, *Vroue van Formaat*, SAUK-opname, g.d. Die Maria van Riebeeck-klub, gestig deur Martie van den Heever, bestaan al 70 jaar en dien as vergaderplek vir Afrikaanssprekende vroue wat die Afrikaanse taal en kultuur bevorder.

het Suid-Afrika se buurlande as 'n buffer teen die voorgehoue kommunistiese aanslag gedien en 'n kommunisties-geïnspireerde inname van hierdie buurlande sou 'n knou vir die sekuriteit van die staat wees. Die nood van die Portugese magte was prominent op die voorgrond in die openbare diskoers. Soos genoem, het Suid-Afrika Portugal as 'n vennoot in die stryd teen kommunisme in Suider-Afrika gesien en daar het 'n komplekse, maar noue verhouding tussen die twee state ontstaan¹⁹.

Albrecht het met kenners op die gebied van die politieke-wetenskap gesels om meer te wete te kom oor die bedreiging wat kommunisme vir Suider-Afrika ingehou het. Daarna het sy na Angola en Mosambiek gereis om die situasie eerstehands onder oë te kry. Die nood en gebrek aan toerusting en hulp wat sy in die Portugese koloniale hospitale aanskou het, het haar oortuig dat iets van Suid-Afrikaanse kant gedoen moes word om bystand te verleen²⁰. Sy het op 24 Januarie 1968 'n vergadering in Pretoria byeengeroep. Teenwoordig was onder andere Albrecht se man, Rudolph Albrecht wat 'n prominente sakeman was, Ken Anderson, Dr. Vaz Pereira, die Portugese Konsul-Generaal, 'n paar van Albrecht se vriendinne, asook lede van die Suid-Afrikaanse Portugese gemeenskap. Tydens die byeenkoms is daar toe gesamentlik besluit dat hulp aan die Portugese soldate gebied moes word. Gevolglik is 'n loodskomitee bestaande uit die volgende persone saamgestel: Elizabeth Albrecht (voorsitter), Isabel Venter (onder-voorsitter), Joha Fourie (sekretaresse), ene mnr. Liebenberg (tesourier) en Lynn Moolman (addisionele lid). Omdat Mosambiek se ondersteuningsnood die grootste was, is die nuut-gestigste organisasie die Mosambiekse Soldatefonds gedoop²¹.

---

¹⁹ Sien hoofstuk twee.

²⁰ Onderhoud gevoer met dr. C Albrecht, 21 Januarie 2013; *Die Transvaler*, 5 September 1984, (Die vrou agter Suiderkruis), p. 15.

²¹ E-pos onderhoud gevoer met kol Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013 & 8 Februarie 2013.

Albrecht het die organisasie se bande uitgebrei en begin saamwerk met mev. Telma Valente, voorsitter van die Movimento Nacional Feminico – 'n Portugese vroue-organisasie, gebaseer in Lourenço Marques, wat ook hulp aan hul eie soldate gebied het. Die twee organisasies het bymekaar gekom en met behulp van Generaal Kaulza d'Arriaga van die Portugese weermag, het hulle die behoeftes van die Portugese magte bepaal om onmiddellike hulpverlening te bewerkstellig. Die klem het geval op humanitêre hulp in die vorm van onder andere hospitaalbeddens, toerusting, ambulans, medisyne en noodhulptoerusting. Die hulp was beperk tot toerusting en medisyne. Daar is nooit geldelike hulp aan die Portugese magte gebied nie²².

FIGUUR 1

Elizabeth Albrecht²³

---

²² E-pos Onderhoud gevoer met kol Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; Onderhoud gevoer met E. Albrecht, *Nuus om Nege*, SAUK-opname, 14 Junie 1972.

²³ Privaat versameling van dr. C. Albrecht.

Na enkele maande het dit vir Albrecht en die lede van haar organisasie duidelik geword dat die aktiwiteite van die Mosambiekse Soldatefonds uitgebrei moes word. Sedert 1957 is sterk sensuur egter toegepas met betrekking tot inligting aangaande die Suid-Afrikaanse Weermag. Die verdedigingswet van 1957 het dit onwettig gemaak om sekere informasie rakende die weermag en sy aktiwiteite in die openbaar bekend te maak. Informasie rakende die veiligheid en verdediging van die land is as geklassifiseerd beskou. Volgens die wet mag geen persoon iets gepubliseer het met betrekking tot enige lid van die weermag, of enige aktiwiteite van die weermag, of enige buitelandse mag wat moontlik vooroordelend was, 'n verleentheid vir die staat was met betrekking tot sy buitelandse betrekkinge, óf die publiek om een of ander rede sou ontstel nie. Terugkerende dienspligtiges is ook verbied om enige informasie oor die weermag se aktiwiteite bekend te maak²⁴.

Volgens die regering sou die voordele van Suid-Afrika se betrokkenheid in Mosambiek en Angola nie dadelik vir die publiek duidelik wees nie. Die volledige onthulling van informasie en spesifiek onbeperkte mediadekking kon lei tot 'n afname in die publieke moraal of bevraagtekening en selfs teenkanting van regeringsbeleid. Verder het Suid-Afrika se bevlekte internasionale beeld verhoed dat die regering oop en bloot by 'n buitelandse konflik betrokke kon raak. Informasie wat wel met die publiek gedeel is, was dus beperk tot dit wat nodig was om hulle te oortuig om die situasie te aanvaar²⁵. Die Mosambiekse Soldatefonds was egter nie onderhewig aan dieselfde beperkinge nie. Om die behoeftes van die soldate te bepaal, het lede van die fonds basisse op die grens en binne Mosambiek en Angola besoek. Hierdie besoeke het hulle ook toegang gebied tot geklassifiseerde inligting. Tydens 'n besoek aan 'n basis in Cazombo

---

²⁴ G. Baines, "Introduction: Challenging the Boundaries, Breaking the Silences", in G. Baines & P. Vale, *Beyond the Border War: New Perspectives on Southern Africa's Late-Cold War Conflicts*, p. 10; Verdedigingswet, Wet 44 van 1957, <http://www.dod.mil.za/documents/documents.htm> (Accessed on 1 May 2013).

²⁵ K. Satchwell, "The Power to Defend: an Analysis of Various Aspects of the Defence Act," p. 40; H-R Heitman, *War in Angola: The Final South African Phase*, p. 24; C. Holt, *At Thy Call: We Did Not Falter*, p. 4; G. Baines, "Introduction: Challenging the Boundaries, Breaking the Silences", p. 9.

in Angola is mev. Pam Hansen, 'n lid van die Mosambiekse Soldatefonds, deur 'n Suid-Afrikaanse luitenant gewaarsku oor die sensitiwiteit van die inligting waaroor sy beskik. Dit was vir die luitenant duidelik dat lede van die fonds, soos Hansen, oor kennis beskik het oor die beweging van troepe en die betrokkenheid van Suid-Afrikaanse troepe, veral in die lugmag in Angola. Die rede daarvoor was die populariteit van die fonds onder Portugese soldate. As gevolg van die hulp wat die fonds aan die Portugese soldate verleen het, het Portugal inligting met die fondsbestuur gedeel en hulle toegang gebied tot verskeie basisse en die gevegsfront²⁶. Die fondsbestuurslede was gevolglik 'n uitsondering en nie onderhewig aan die militêre toegansbeperkinge wat aan die publiek opgelê is nie. Tog het hierdie toegang die fonds in staat gestel om optimaal te funksioneer, want die fondsbestuurslede kon eerstehands operasionele omstandighede waarneem en die behoeftes aan hulpverlening korrek bepaal.

Die beperkte betrokkenheid van die Suid-Afrikaanse Weermag by militêre optrede in Mosambiek en Angola het gelei tot die besluit om die aktiwiteite van die Mosambiekse Soldatefonds uit te brei. Die fondsbestuur het samesprekings gevoer met verskeie kenners oor die kommunistiese aanslag en die dringendheid van Suid-Afrika se betrokkenheid om die sekuriteit van die Suid-Afrikaanse staat te verseker. Na verskeie samesprekings, spesifiek gedurende Augustus 1968 met kenners en politieke figure, onder andere die Administrateur van die Transvaal, Sybrand van Niekerk wat 'n ondersteuner van die fonds was, is 'n geskrewe voorstel aan die destydse Eerste Minister, John Vorster, gerig. Hierdie dokument het die doelstellings van die fonds uiteengesit en voorgestel dat die fonds sy aktiwiteite uitbrei om alle Suider-Afrikaanse magte in te sluit. Vorster het ingestem tot die inisiatief²⁷.

---

²⁶ SANW Dokumentasie Sentrum, BGGGM, 106, 302/6/1, Operasie Oorlogsdagboeke, Verslag oor die besoek aan basis deur Mev Hansen, November 1969.

²⁷ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

Na samesprekings met Sybrand van Niekerk oor die nuwe rigting van die fonds, is daar besluit om die fonds se naam na die Suiderkruisfonds te verander. Die inspirasie het gekom van die bekende sterrebeeld, die Suiderkruis, wat ook die simbool van die Suiderlike Halfrond is en derhalwe aangeneem is as die simbool van die organisasie. Van Niekerk het ingestem om as eerste beskermheer van die organisasie te dien. Die fonds is geregistreer as 'n welsynsorganisasie en die fondsinsamelingsnommer WO 01/100073/000/8 is daaraan toegeken²⁸.

Met die uitbreiding van die organisasie het sy doelstellings ook verander. Die Mosambiekse Soldatefonds het beoog om humanitêre hulp aan Portugese soldate in Angola en Mosambiek te bied. Met die oorgang na die Suiderkruisfonds is die hulp aan die buitelandse soldate voortgesit, maar dit is uitgebrei om ook Suid-Afrikaanse soldate op en oor die landsgrense te ondersteun. Humanitêre hulp aan buitelandse soldate in Angola en Mosambiek is voortgesit tot aan die begin van 1974 toe die Portugese magte uit hierdie gebiede onttrek het. In daardie tydperk het die fonds humanitêre hulp van meer as 'n kwart-miljoen rand aan die Portugese geskenk. Die hulp aan Rhodesiese magte, in die vorm van ambulansse en medisyne, het tot die einde van 1979 voortgeduur toe Rhodesië, vandag bekend as Zimbabwe, as onafhanklik erken is²⁹.

Die Suiderkruisfonds het geld ingesamel om aan alle lede van die Suid-Afrikaanse veiligheidsmagte, die SAW en SAP, ontspanningsgeriewe te verskaf. Dit was die organisasie se primêre doel. Hierdie geriewe het onder andere sportgeriewe, televisiestelle, ys- en kouewatermasjiene, snoekertafels, filmprojektors, swembaddens, boeke, musiekinstrumente en Bybels ingesluit. Verder is geskenkpakkies met vertrek na die operasionele gebied en tydens

---

²⁸ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

²⁹ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 227; *Die Volksblad*, 3 Februarie 1979, (Sy woeker vir ons land), p. 11.

Kersfees aan elke soldaat op grensdiens gegee. Die Suiderkruisfonds het klem daarop gelê dat hierdie geriewe en geskenke aan alle soldate en polisiemanne gegee is, nie slegs aan blanke lede van die SAW en SAP nie³⁰. Dit was die uitdeel van geskenke aan die soldate wat gelei het tot die Suiderkruisfonds se bynaam, toe dienspligtiges met die ontvangs van hul pakkies geantwoord het: “Dankie Tannie”. Die Suiderkruisfonds-dames se afskeids- en Kerspakkies is dus die “Dankietannie-pakkies” gedoop³¹. Alhoewel blanke mans ook op die bestuur van die Suiderkruisfonds gedien het, het hoofsaaklik vroue by die fonds betrokke geraak en dit is hierdie hoë teenwoordigheid van vroue wat verantwoordelik was vir die fonds se beeld as vroue-organisasie³².

Hulp is ook verleen aan die afhanklikes van lede van die gewapende magte in finansiële krisistye, asook aan swaargewondes en oorloggestremdes wat versorg is by militêre hospitale. Bystand is verder verleen deur inisiatiewe soos die “Bel-en-ryna” inisiatief³³. Die sekondêre doel van die organisasie was om die moraal van die gewapende magte hoog te hou deur die burgerlike gemeenskap agter die weermag en polisie te verenig³⁴. Albrecht het die doelstellings van die fonds as volg opgesom: “[The fund is] the channel between the people and the forces, who receive in this way not only recreational equipment, but also the assurance of the gratitude and moral support of the people at home”³⁵. Soos die fonds se aktiwiteite uitgebrei het, het die komitee en ledetal ook uitgebrei. Jaarliks is meer en meer takke in elke provinsie gestig. In die Kaapprovinsie alleen was daar 127

---

³⁰ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 227; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

³¹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; *Die Burger*, 22 Maart 2001, (Elizabeth Albrecht op Melkbos oorlede), p. 3.

³² Dié oriëntasie van die fonds sal in die volgende hoofstuk verder bespreek word.

³³ Die dienste van die Suiderkruisfonds sal verder in die opvolgende hoofstuk bespreek word.

³⁴ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, pp. 227-228; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

³⁵ D. Conway, “‘Somewhere on the Border – of Credibility’: The Cultural Construction and Contestation of ‘the Border’ in White South African Society”, p. 80.

takke en in die destydse Transvaal 71 takke. Tydens sy bestaan het die Suiderkruisfonds net meer as 300 takke landswyd gehad³⁶.

3.5 DIE STRUKTUUR VAN DIE SUIDERKRUISFONDS

Die bestuurskomitee, soos verkies met die stigting van die Mosambiekse Soldatefonds, het bly voortbestaan en gefunksioneer as 'n oorkoepelende komitee in beheer van alle sake rakende die fonds op nasionale vlak. Dit het bekend gestaan as die hoofbestuur wat twee keer per jaar vergader het. Die hoofbestuur het bestaan uit 'n dagbestuur: die nasionale president, die nasionale vise-president, die nasionale sekretaresse en die nasionale vise-sekretaresse. Die dagbestuur is ondersteun deur provinsiale voorsitters, die verteenwoordiger van die SAW-Fonds, die verteenwoordiger van die SAP Geriewefonds, en die waarnemende skakeloffisiere van die SAW en SAP. Tesame met die dagbestuur, het hierdie lede die hoofbestuur gevorm. Die dagbestuur het dus slegs uit lede van die Suiderkruisfonds bestaan terwyl die hoofbestuur uit lede van beide die Suiderkruisfonds en die Weermagfonds bestaan het. Die nasionale voorsitter van die Suiderkruisfonds het weer op die hoofbestuur van die Weermagfonds gedien. Na aanleiding van hierdie posisie het die nasionale voorsitter sekerheidsklaring ten opsigte van enige inligting met betrekking tot die welsyn van die soldate gehad. Die nasionale voorsitter het vertroulike waarskuwings ontvang ten opsigte van watter eenhede vir grensdiens sou vertrek, asook die getalle van die troepe sodat geskenkpakkies voorgerei kon word. Hierdie sekerheidsklaring is tot die nasionale voorsitter beperk³⁷.

---

³⁶ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funksionering van die Suiderkruisfonds, Junie 1982.

³⁷ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funksionering van die Suiderkruisfonds, Junie 1982; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 21 Junie 2013.

Op provinsiale vlak is alle takke van die fonds bestuur deur provinsiale besture in die Transvaal, Kaapprovinsie, die Oranje Vrystaat en Natal. Die Kaapprovinsie is later verdeel in drie “provinsies” as gevolg van die lang afstande wat die administrasie van die takke bemoeilik het. Gevolglik het die takke van die Kaapprovinsie uiteindelik onder die provinsiale besture van die Wes-Kaap, Oos-Kaap en Noord-Kaap geval³⁸.

Die funksie van 'n tak is streng deur die reëls van die organisasie bepaal. 'n Tak moes funksioneer as saambindende faktor in die gemeenskap wat die samelewing gemotiveer het om die weermag te ondersteun. Geld moes ingesamel word deur funksies en die verkoop van artikels wat deur die hoofkantoor beskikbaar gestel is. 'n Tak kon besluit watter tipe funksie gehou kon word. Verder moes die tak met ander organisasies, soos vroueorganisasies, skole en kerke, saamwerk. Die samewerking van plaaslike burgemeesters as beskermhere moes ook verkry word. 'n Tak en sy lede was verplig om op te tree volgens die konstitusie en huishoudelike reëls van die organisasie en moes in kontak bly met hoofkantoor. Die jaarlikse nasionale kongres moes ook bygewoon word sodat die takke in voeling kon bly met die leiers en medeledes van die organisasie. Laastens moes elke tak daarna streef om uit te brei en nie net by die minimum van sewe lede bly nie³⁹. Die uitbreiding het die vestiging van 'n organisatoriese-struktuur vereis.

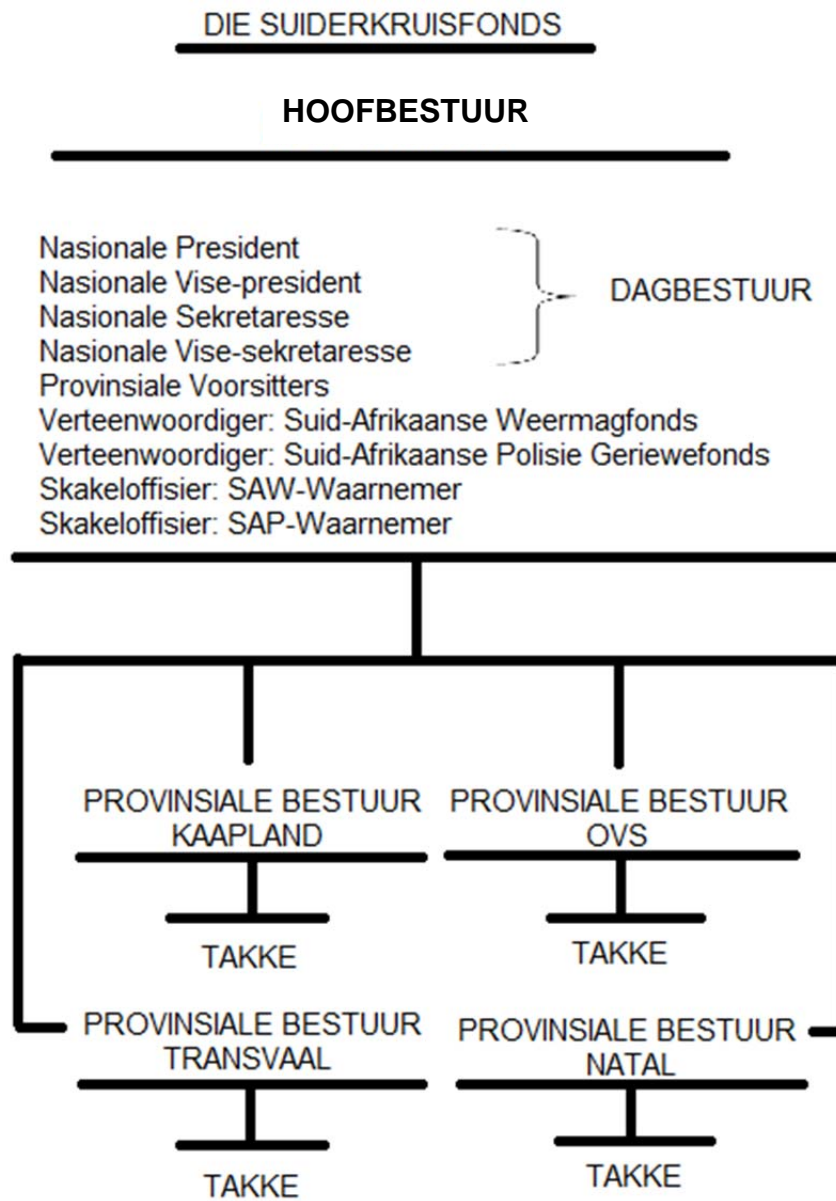
---

³⁸ *The Cape Times*, 12 Oktober 1983, (Willem Steenkamp: Southern Cross), p. 5; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

³⁹ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 228.

FIGUUR 2

Die struktuur van die Suiderkruisfonds⁴⁰

⁴⁰ SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funksionering van die Suiderkruisfonds, Junie 1982.

Vanaf sy stigting het die organisasie stadig begin groei en teen 1974 het dit noodsaaklik geword om 'n hoofkantoor in Johannesburg te vestig om die groeiende aantal takke effektief te administreer. Gevolglik is die besturende komitee in Johannesburg uitgebrei met die toevoeging van 'n nasionale organiseerder en 'n voltydse rekenmeester. Die nasionale organiseerder, tesame met die nasionale sekretaresse, was nasionaal aktief betrokke by die vestiging van takke soos die organisasie uitgebrei het. Weereens is die struktuur van die organisasie aangepas soos dit uitgebrei het. 'n Besturende komitee is vir elke tak daargestel onder die beheer van die provinsiale bestuur⁴¹.

Die lidmaatskap van takke was, soos genoem, beperk tot 'n minimum van sewe lede. Die bestuur van 'n tak het uit 'n minimum van vyf lede bestaan. Alle lede was vrywillige werkers wat nie vergoeding vir hul werk in die organisasie gekry het nie. Maandelikse vergaderings is gehou en elke tak is jaarliks herorganiseer. Provinsiale kongresse is jaarliks gehou en twee lede van elke tak, wat stemreg gehad het in die verkiesing vir nasionale president, is afgevaardig om die jaarlikse nasionale kongres by te woon. By die provinsiale kongresse is takverslae ingehandig, probleme hanteer en voorstelle gemaak. Verder is takke in hul insamelingspogings geadviseer en fondsinsamelings is gekoördineer. Die provinsiale bestuur is beperk tot 'n minimum van drie lede en die voorsitter het in die nasionale raad gedien. Die nasionale raad het weer provinsiale verslae en probleme hanteer en voorstelle oorweeg. Verder het die nasionale raad alle inkomstes, takinbetalings en donasies hanteer, finansiële verslae verwerk en die begroting opgestel⁴².

Die takbesture en provinsiale besture was verantwoordelik vir die verkiesing van die nasionale president. Hierdie verkiesing is elke drie jaar by die jaarlikse

---

⁴¹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

⁴² E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 228; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, 174, MS/507/3, Inrigtings en Fondse, Verslag oor SAWF finansiële jaar, Januarie 1992.

nasionale kongres gehou. Elizabeth Albrecht het hierdie pos vir twintig jaar bekleed. In Maart 1988 is kol. Pieter van der Walt, Direkteur van Militêre Sake aan die Universiteit van Potchefstroom wat die pos van Nasionale Vise-President toe al vir agt jaar bekleed het, as die nuwe Nasionale President verkies. Hy het hierdie pos tot en met die ontbinding van die organisasie in 1996 bekleed. Die uitbreiding van die organisasie het ook die aanstelling van beskermhere op nasionale en provinsiale vlak genoodsaak. In 1972 is die destydse staatspresident, Jim Fouché, genader om op nasionale vlak as beskermheer op te tree. Hy is deur staatspresident Marais Viljoen, PW Botha en FW de Klerk opgevolg. Provinsiale administrateurs het op provinsiale vlak en burgemeesters op takvlak as beskermhere van die organisasie opgetree⁴³.

In 1978, tien jaar na die stigting van die Suiderkruisfonds, is die Wet op Fondsinsameling, Wet 107, in werking gestel wat die Suiderkruisfonds as enigste gemagtigde burgerlike organisasie gevestig het wat namens die SAW en SAP geld kon insamel. Volgens die wet kon slegs die Suid-Afrikaanse Weermagfonds geld insamel om geriewe aan lede van die weermag te voorsien en finansiële hulp aan hul afhanklikes te bied. Wet 107 van 1978 het die Weermagfonds in staat gestel om magtiging aan 'n ander organisasie te gee om geld vir die weermag in te samel⁴⁴.

Die Suiderkruisfonds was die weermag se grootste buite bron van inkomste vir die welsyn van die soldate. Die vestiging van die Suiderkruisfonds as enigste gemagtigde organisasie was om die negatiewe invloed van buite-instansies op die pogings van die Suiderkruisfonds te verhoed. Die behoefte aan fondse

---

⁴³ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funksionering van die Suiderkruisfonds, Junie 1982; *The Citizen*, 23 Februarie 1989, (Southern Cross Fund has new head), p. 10; *The Citizen*, 23 Maart 1989, (Janine Stein: End of an era for fund founder), p. 18.

⁴⁴ Wet op Fondsinsameling, Wet 107 van 1978, <http://www.mylexisnexis.co.za.ez.sun.ac.za/nxt/gateway.dll/jile/kile/26qg/pbrg/qbrg#g0> (Accessed on 13 May 2013).

benodig vir die ondersteuning van die welsyn van soldate tydens oorlog is baie groot en kompetisie tussen welsynsorganisasies kan moontlik die doelwit ondermyn. Daarom sal 'n staat poog om die kompetisie te elimineer om te verseker dat die insameling van fondse so effektief moontlik geoptimaliseer word. Die insamelingspogings van buite-instansies kon die pogings van die Suiderkruisfonds ondermyn. Daar was ook die gevaar dat 'n buite-instansie die naam van die SAW vir eie gewin kon misbruik. Die Wes-Kaapse Suiderkruisfonds het amper tot stilstand gekom as gevolg van die mededingende insamelingspogings van die Westelike Provinsiale Krygsmanne Rehabilitasiefonds (WPKRF). Hul aktiwiteite is gestaak en hulle kon eers voortgaan met hul fondsinsameling met die goedkeuring van die SAW-fonds op voorwaarde dat die Rehabilitasiefonds vyftig persent van hul inkomste aan die SAW-fonds afstaan. 'n Ooreenkoms is bereik en die Suiderkruisfonds het teensinnig ingestem tot die goedkeuring van die Rehabilitasiefonds se fondsinsamelings⁴⁵. Ander burgerlike organisasies wat fondse vir die weermag ingesamel het kon dus slegs hul fondsinsamelingspogings met die toestemming van die weermag loods.

Alle fondse ingesamel deur takke is jaarliks na die hoofkantoor ná 'n eksterne audit oorgeplaas. Volgens die wet moes alle rekords van die Suiderkruisfonds rakende inkomstes en uitgawes aan die Direkteur van Fondsinsamelings oorhandig word:

Every fund-raising organization, registered branch or holder shall, in one of the official languages of the Republic, keep the prescribed records of all the moneys received and expended by it or him and of all its or his assets and liabilities and of all financial transactions entered into by it or him and shall furnish the Director with the

---

⁴⁵ SANW Dokumentasie Sentrum, HSAW, 28C, 518/1/54, Fondsinsamelinge, g.d.; W. McMillan, "The War Relief Agencies", *Social Service Review*, 17(3), Sep. 1943, p. 316.

prescribed reports, returns and financial statements at the prescribed times⁴⁶.

Met die ontbinding van die Suiderkruisfonds moes alle dokumente en rekords volgens wet aan die Direkteur Fondsinsamelings vir voorbereiding om likwidasië oorhandig word⁴⁷.

Die Wet op Fondsinsameling het voordelige gevolge vir die Suiderkruisfonds gehad. Die fonds is uitgewys as die enigste organisasie wat amptelik vir die weermag fondse ingesamel het. Dit het gehelp met die vestiging van 'n landswye infrastruktuur en het fondsinsameling met betrekking tot die weermag gesentraliseer. Fondsinsameling kon nou op nasionale vlak en gemeenskaplike vlak met groter sukses plaasvind as gevolg van die vergemakliking van die organisering van fondsinsamelingspogings. Die publiek is ook gerus gestel met die versekering dat die geld wat hulle skenk deur die regmatige organisasie aan die weermag gaan en vir die welsyn van die soldate aangewend sou word⁴⁸.

In 1980 is die struktuur van die organisasie weer deur wetgewing verander. Takke was verplig om aparte komitees vir swart-, bruin- en Indiër-lede te vorm. Dit was teenstrydig met die Suiderkruisfonds se beleid om hulp aan alle soldate, ongeag kleur, te verskaf. Lede van die fonds het hierdie doelstelling gebruik om te argumenteer dat die organisasie dan juis vrygestel moes word van die wet. Maar aangesien die organisasie 'n geregistreerde welsynsorganisasie was, moes die nuwe komitees tog teen Junie 1980 onder die beheer van die wit

---

⁴⁶ Wet op Fondsinsameling, Wet 107 van 1978, <http://www.mylexisnexus.co.za.ez.sun.ac.za/nxt/gateway.dll/jile/kile/26qg/pbrg/qbrg#g0> (Accessed on 13 May 2013).

⁴⁷ Wet op Fondsinsameling, Wet 107 van 1978, <http://www.mylexisnexus.co.za.ez.sun.ac.za/nxt/gateway.dll/jile/kile/26qg/pbrg/qbrg#g0> (Accessed on 13 May 2013).

⁴⁸ SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, 174, MS/507/3, Inrigtings en Fondse, Verslag oor SAWF finansiële jaar, Januarie 1992.; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

komitees in werking gestel word. Swart-, bruin- en Indiër-lede is toegelaat om hul eie takke te stig, eie fondsinsamelings te hou en is ook op provinsiale vlak verteenwoordig, maar is nie toegelaat om aan te sluit as lede by wit takke nie. Kort daarna is twee takke vir bruin lede in die Kaap gestig - in die Strand en Vredenburg - en een tak vir Indiërs in Louis Trichardt⁴⁹.

3.6 SAMEWERKING MET DIE WEERMAGFONDS

Ten einde suksesvol by te dra tot die oorlogspoging en die welsyn van die soldate op die grens, was dit vir die verskeie takke van die Suiderkruisfonds, asook die organisasie as geheel, noodsaaklik dat suksesvolle samewerking met die weermag gehandhaaf word. Beide instansies het hul samewerking gegee om die doeltreffendste wyse moontlik van ondersteuning te kon bied⁵⁰. Vanaf die stigting van die Suiderkruisfonds was die weermag toeganklik en het enige versoeke van die fonds geakkommodeer. Die fonds se samewerking met die Movimento Nacional Feminino het hom onmiddellike toegang tot militêre basisse gebied waar Portugese soldate gestasioneer was. Die fonds het gevolglik te wete gekom van die samewerking tussen die Suid-Afrikaanse gewapende magte en dié van Portugal. Met die uitbreiding van die fonds se aktiwiteite om die Suid-Afrikaanse Weermag in te sluit, was daar dus reeds 'n gevestigde basis vir samewerking tussen die Suiderkruisfonds en die weermag⁵¹.

In 1969, een jaar na die stigting van die Suiderkruisfonds, is die Brandwagfonds gestig⁵² na aanleiding van 'n beroep deur PW Botha, die Minister van

⁴⁹ *Sunday Times*, 15 Junie 1980, (Southern Cross apartheid sparks outcry), p. 5.

⁵⁰ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

⁵¹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; SANW Dokumentasie Sentrum, BGGGM, 106, 302/6/1, Operasie Oorlogsdagboeke, Verslag van besoek aan basis deur Mev Hansen, November 1969.

⁵² *Kommando*, Januarie 1969, 20(1), (Grenspakkies aan SA Weermagslede), p. 40.

Verdediging, “dat die publiek nie ons manne op die grens moet vergeet nie”⁵³. Die welsyn van soldate was ’n groot verantwoordelikheid vir die weermag en die Brandwagfonds is gestig om die fondse geskenk deur die publiek, met ander woorde organisasies soos die Suiderkruisfonds, vir die welsyn van die soldate te behartig. Verskeie instansies het die Brandwagfonds genader om ’n bydrae te maak, insluitend die Suiderkruisfonds. Teen die einde van 1969 het die Suiderkruisfonds R3 000 aan die Brandwagfonds geskenk⁵⁴. Die Brandwagfonds is nie as ’n welsynsorganisasie geregistreer nie, want daar is geen fondse van die publiek deur die Brandwagfonds self gewerf nie. Tot en met 1974 was daar geen behoefte aan fondse vir die welsyn van soldate nie. Die aktiwiteite van die weermag was beperk en die destydse Regimentsfonds het voorsiening gemaak vir enige behoeftes⁵⁵.

Teen 1975, met Operasie Savannah, die eerste oorgrens-operasie van die Suid-Afrikaanse Weermag, het die behoeftes van die weermag uitgebrei soos die aktiwiteite van die weermag uitgebrei het en die dienspligstelsel vergroot het. Op 1 Julie 1976 is die Brandwagfonds vervang deur die Suid-Afrikaanse Weermagfonds (SAWF). Die Suid-Afrikaanse Weermagfonds is geregistreer as ’n welsynsorganisasie wat fondse vir die weermag in eie reg kon insamel. Fondse geskenk deur die publiek is nie meer gesien as slegs ’n patriotiese bydrae nie, maar ’n manier om te voldoen aan die uitgebreide behoeftes van die weermag. Anders as die Brandwagfonds, moes die SAWF nie net die skenkings deur die publiek behartig nie, maar ook saam met die burgerlike fondse werk om geld in te samel. Mettertyd het die afhanklikheid van die bydrae van publieke fondse vergroot. Teen die einde van die 1970’s het die welsynbehoefte van soldate verdubbel, maar die weermag se fondse was beperk en soms selfs uitgeput. Teen 1978 is daar vermeld dat daar geen SAWF-fondse beskikbaar

---

⁵³ *Paratus*, Februarie 1972, 24(2), (Die SAW Brandwagfonds), p. 24.

⁵⁴ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013; *Kommando*, Januarie 1969, 20(1), (Grenspakkies aan SA Weermagslede), p. 40; *Kommando*, Desember 1969, 20(12), (Brandwagfonds kan met u hulp groei), p. 85.

⁵⁵ *Paratus*, Maart 1976, 27(3), (So funksioneer die BWF), p. 29; E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

was vir die aankoop van geskenke en geriewe vir soldate nie. Samewerking met spesifiek die Suiderkruisfonds is derhalwe aangemoedig⁵⁶.

Soos bespreek, is die publiek aangemoedig en gemotiveer om die weermag te ondersteun en met verloop van tyd het die publiek op groot skaal betrokke geraak by die fondsinsamelingspogings van burgerlike welsynsorganisasies. Die Suiderkruisfonds het vinnig op die voorgrond getree as die organisasie wat die grootste bydrae tot die Brandwagfonds gelewer het. Met die tienjarige herdenking van die Suiderkruisfonds se ontstaan het die organisasie al R5 miljoen van die Suid-Afrikaanse publiek vir die Suid-Afrikaanse Weermag en die Suid-Afrikaanse Polisie ingesamel⁵⁷. Maar, soos met die geval van die WPKRF bespreek is, was die Suiderkruisfonds nie die enigste organisasie wat fondse vir die welsyn van soldate ingesamel het nie. Om te verhoed dat die pogings van die Suiderkruisfonds gekelder word en om die verhouding tussen die fonds en die weermag te struktueer, is Wet 107 in 1978 derhalwe in werking gestel. Dié wet het gelei tot die ontbinding van die Brandwagfonds⁵⁸.

Die Brandwagfonds is vervang deur die Suid-Afrikaanse Weermagfonds. As geregistreerde welsynorganisasie kon die SAWF ook in eie reg fondse insamel en projekte vir die welsyn van soldate loods. Soos is byvoorbeeld Projek Aksie-olie in 1980 geloods waar die Weermagfonds 'n donasie van een sent ontvang het op elke liter Aksie-olie, die bemarkingsmaatskappy van Durol-olie, wat bemark is. Die onafhanklike fondsinsamelingspogings deur die Weermagfonds het ook gepoog om enige fluktuasies in die bydraes van die Suiderkruisfonds te

---

⁵⁶ *The Argus*, 22 Februarie 1979, (Defence fund to be disbanded), p. 6; *Paratus*, Julie 1982, 33(7), (SAW Fonds hou eie Fondsinsameling), p. 79; *Paratus*, Desember 1977, 28(12), (Die SAWF), p. 20; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister of Defence, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Hulpverlening met sport en oriëntasiedienste, Junie 1979.

⁵⁷ *Die Vaderland*, 21 Augustus 1978, (R5 miljoen is Suiderkruis se blink ster), p. 12.

⁵⁸ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

akkommodeer. Die Direkteur van Fondsinsamelings het die wet geadministreer⁵⁹.

Vanaf die stigting van beide die Suiderkruisfonds en die Brandwagfonds is 'n spesifieke struktuur van samewerking gehandhaaf. Soos genoem, het die basis van samewerking by ooreenstemming ten opsigte van fondsinsameling en ondersteuning aan die weermag vir enige projekte gelê⁶⁰. Gevolglik kon fondsinsamelingspogings deur die Suiderkruisfonds van stapel gestuur word sonder goedkeuring of samewerking van die Weermagfonds of die weermag self⁶¹. Die Suiderkruisfonds het gedien as 'n erkende en gemagtigde kanaal wat die publiek met die weermag verbind het en dit vir die publiek moontlik gemaak het om by te dra tot die welsyn van die troepe⁶². Die Brandwagfonds en later die SAWF het die behoeftes van die weermag gekommunikeer aan die Suiderkruisfonds en die Suiderkruisfonds het op sy beurt weer die publiek ingelig van die nood van die soldate en sodoende die nodige fondse ingesamel. Die Suiderkruisfonds het gevolglik die behoeftes van die weermag by die burgerlike samelewing tuisgebring⁶³.

Gereelde kommunikasie tussen die SAWF en die Suiderkruisfonds het plaasgevind. Die Weermagfonds het die Suiderkruisfonds op hoogte gehou van sy behoeftes en die Suiderkruisfonds het gereelde finansiële verslae en memorandums oor sy organisatoriese struktuur aan die Weermagfonds gelewer⁶⁴. Die Weermagfonds het gereelde terugvoering oor die volgende verlang: die Suiderkruisfonds se bestaande organisatoriese struktuur, die omvang van sy aktiwiteite, onder andere die aantal takke, die verspreiding van

⁵⁹ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013; SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Projek Aksie-olie, Desember 1980.

⁶⁰ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

⁶¹ *Paratus*, Maart 1976, 27(3), (So funksioneer die Brandwagfonds), p. 29.

⁶² *Die Volksblad*, 24 Oktober 1978, (Die Suiderkruisfonds), p. 12.

⁶³ *Paratus*, Desember 1977, 28(12), (Die SAW Fonds), p. 22.

⁶⁴ Sien SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF-, Minister of Defence-, Inrigtings en Fondse-leërs.

die takke en die aard van hul werksaamhede, die finansiële posisie gedurende 'n finansiële jaar, hoe fondse aangewend is en watter bedrag na die SAW gekanaliseer is, asook die mate van steun onder die publiek wat die organisasie geniet het⁶⁵.

Die Suid-Afrikaanse Weermag het oor sy eie welsynstafdienste beskik. Bevelvoerders op alle vlakke het die behoeftes ten opsigte van welsyn bepaal. Die behoeftebepalings is oorgedra aan die Behoeftestellingskomitee. Na oorwegings is prioriteit aan sekere behoeftes gegee. Die behoeftes is aan die Suiderkruisfonds gekommunikeer. Lede van die Suiderkruisfonds is die geleentheid gebied om basiese op die grens en die operasionele gebied te besoek om self die omstandighede van die troepe te besigtig en ook te sien hoe hul fondse aangewend is⁶⁶. Die behoeftelys wat aan die Suiderkruisfonds oorhandig is, het uitgestippel wat benodig was, waar dit benodig was en hoeveel. Die fonds het dan projekte geloods om geld in te samel om aan die geldelike behoeftes te voorsien⁶⁷. Die geld is ingesamel deur die Suiderkruisfonds, maar die SAWF het besluit waaraan die fondse bestee sou word. Alle uitbetalings is deur die SAWF gedoen synde dat die Suiderkruisfonds nie by magte was om enige selfstandige fondsbesteding binne die weermag te onderneem nie⁶⁸.

In 1979 is 'n skakeloffisier aangestel om 'n goeie verhouding en samewerking tussen die Suiderkruisfonds en SAWF te handhaaf. Die skakeloffisier moes die publiek inlig oor hoe die fondse van beide organisasies bestee is, asook die verspreiding van geskenkpakkies aan soldate organiseer. Die eerste skakeloffisier, kolonel Robert Blake, is in Oktober 1979 aangestel en hy het later

---

⁶⁵ SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Brief van Hoof van die SAW aan SKF, Mei 1982.

⁶⁶ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

⁶⁷ Onderhoud gevoer met E. Albrecht, SAUK-opname, 23 November 1979.

⁶⁸ *The Argus*, 12 Oktober 1979, (Bumper cheer for border boys), p. 5; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister of Defence, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Brief deur Mev A van Vuuren, Mei 1979.

as uitvoerende amptenaar van die Weermagfonds oorgeneem⁶⁹. In 1983 was kolonel Blake egter die middelpunt van 'n skandaal toe hy verskyn het op sestien aanklagte van bedrog, diefstal, die verontagsaming van weermagopdragte en die verontagsaming van wettige bevels. Daar is onder andere beweer dat hy meer geld vir reis- en verblyfkoste ontvang het as waarop hy geregtig was, dat hy dienspligtiges sonder magtiging in 'n hotel van verblyf voorsien het terwyl militêre huisvesting vir hulle beskikbaar was, dat hy 'n ampsmotor vir privaatdoeleindes misbruik het en dat hy geld van die Weermagfonds gebruik het om 'n banket in Kaapstad by te woon. Toe die hoof van die Weermagfonds, Lt-genl R. F. Holtzhausen te hore kom van die moontlikheid van onreëlmatighede in die administrasie van die fonds, is 'n interne oudit gedoen en 'n ondersoek is deur die Militêre Polisie uitgevoer⁷⁰.

Kolonel Blake het getuig dat daar geen vasgestelde prosedure was met betrekking tot die administrasie nie, maar dat hy slegs praktiese opleiding ontvang het van sy voorganger, Kommodoor Nieuwoudt. Die Weermagfonds het na afloop van die ondersoek wel regulasies opgestel vir die administrasie van sy fondse. Blake is op altesaam agt aanklagte vrygespreek en met R400 beboet⁷¹. Gerugte dat die Suiderkruisfonds by die onreëlmatighede betrek is, was 'n groot bekommernis vir die bestuur. Daar is verkeerdelik berig dat Blake die uitvoerende beampte van die Suiderkruisfonds was en nie die Weermagfonds nie. Die bestuur was aanvanklik besorg dat geld van die Suiderkruisfonds by die onreëlmatighede betrokke was en alhoewel daar bewys is dat die Suiderkruisfonds en sy gelde nie by die onreëlmatighede betrokke was nie, was die bestuur van die Suiderkruisfonds steeds besorg oor die publiek se reaksie. Albrecht het gevolglik daarop aangedring dat die ondersoek en bevindings aan die publiek bekend gemaak moes word om te verhoed dat hulle ongewillig sou

⁶⁹ *Rand Daily Mail*, 5 Oktober 1979, (PM appoints fund liaison officer), p. 2; *Die Transvaler*, 29 November 1983, (Blake los op 5 klagtes), p. 1.

⁷⁰ *Die Transvaler*, 29 November 1983, (Blake los op 5 klagtes), p. 1; *Rand Daily Mail*, 18 Julie 1983, (Findings of defence fund probe to be made public), p. 3.

⁷¹ *Die Transvaler*, 29 November 1983, (Blake los op 5 klagtes), p. 1; *Beeld*, 12 Desember 1983, (Blake vandag weer by sy 'groot liefde'), p. 2; *Pretoria News*, 2 Desember 1983, (Blake gets R400 fine), p. 7.

raak om geld aan die organisasie te skenk. Die Suiderkruisfonds het deur middel van die media die publiek verseker dat die administrasie van sy fondse apart van dié van die Weermagfonds geskied het en onder uitstekende beheer was⁷².

Die samewerking tussen die Suiderkruisfonds en die Suid-Afrikaanse Weermag word deur verteenwoordigers van beide instansies as positief en suksesvol beskryf⁷³. Dié ingesteldheid is ook in die media weerspieël:

Hoe wonderlik om te weet dat mense wat ons nie eens ken, wat miskien nie eens direk betrokke is nie, aan ons dink – ons wat dag na dag ons besig hou met werk om môre, oormôre die lewens te spaar van hulle wat vir ons dierbaar is en wat vir ons almal na aan die hart lê, ons geliefde land, Suid-Afrika⁷⁴.

Die suksesvolle samewerking word deur Lt-genl Holtzhausen toegeskryf aan die oop verhouding wat tussen die twee instansies gehandhaaf is. Die voorsitter van die Suid-Afrikaanse Weermagfonds is genooi om alle streeks- en nasionale kongresse van die Suiderkruisfonds by te woon en toe te spreek. Die nasionale voorsitter van die Suiderkruisfonds was weer teenwoordig by die Weermagfonds se kwartaalraadsvergaderings as volwaardige lid en het insae gehad in al die Weermagfonds se strategiese beplanning en operasionele bedryfsprojekte. Die voorsitter van die SAWF het ook op die hoofbestuur van die Suiderkruisfonds gedien. Verteenwoordigers van beide fondse het dus insae gehad in die bedryf van mekaar se instansies. Met betrekking tot fondsinsamelingsprojekte is weermageenhede versoek om minstens een funksie in samewerking met 'n

---

⁷² *The Citizen*, 18 Julie 1983, (Probe into troop comfort fund to be made public), p. 3; *Sunday Times*, 17 Julie 1983, (Police probe into Defence Force Fund), p. 12; *Rand Daily Mail*, 18 Julie 1983, (Findings of defence fund probe to be made public), p. 3; *Die Oosterlig*, 25 Oktober 1983, (Suiderkruis 'het groot skade gelei'), p. 6.

⁷³ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

⁷⁴ *Paratus*, Februarie 1971, 23(2), (Die SAW Brandwagfonds), p. 52.

plaaslike tak van die Suiderkruisfonds te hou. Fondsinsamelingsdoelwitte en projekte moes saam geïdentifiseer word en beplanning en koördinasie moes verseker word. Die betrokkenheid van die soldate by die projekte van die fonds is as baie belangrik gesien en gereeld aangemoedig⁷⁵.

3.7 GEVOLGTREKKING

Samewerking tussen die Suiderkruisfonds en die SAW-Fonds is dus gestruktueer om optimaal aan die behoeftes van die Suid-Afrikaanse soldate te voldoen en samewerking het op alle vlakke van beide instansies geskied. Die fondsinsamelingwet wat die Brandwagfonds met die Weermagfonds vervang het, het die Weermagfonds en Suiderkruisfonds as die prominente instansies vir die welsyn van Suid-Afrikaanse soldate gevestig. Ten spyte van sekere onreëlmatighede was die samewerking suksesvol. In die volgende hoofstuk sal die Suiderkruisfonds as burgerlike- en vroue-organisasie bespreek word.

---

⁷⁵ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013; SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funksionering van die Suiderkruisfonds, Junie 1982; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister of Defence, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Skenking aan NDP-Orkes, Augustus 1979.

HOOFSTUK 4

DIE ONDERSTEUNING VIR DIE SUIDERKRUISEFONDS AS BURGERLIKE ORGANISASIE

4.1 INLEIDING

Dit is gereeld deur die Suid-Afrikaanse Weermag en die staat beklemtoon dat die gevegsfront die totale Suid-Afrikaanse samelewing ingesluit het, die militêre sowel as die burgerlike. Gevolglik is daar van vroue verwag om ook 'n spesifieke rol te speel. Soos in hoofstuk een genoem is, het die Suiderkruisfonds verteenwoordigend geraak van die rol van die burgerlike samelewing en meer spesifiek die Suid-Afrikaanse vroue¹. Daar kan gevolglik aangevoer word dat die Suiderkruisfonds as 'n burgerlike- sowel as 'n vroue-organisasie beskou kan word. Met verwysing na die mobilisering van vroue ten tye van oorlog, asook die deelname van die publiek aan die oorlogspoging, word die Suiderkruisfonds as 'n vroue- sowel as 'n burgerlike organisasie in hierdie hoofstuk ondersoek.

---

¹ J. Cock, "Manpower and Militarisation: Women and the SADF", in J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa*, David Philip Publisher, Claremont, p. 51.

4.2 VROUE OP DIE TUISFRONT: DIE SUIDERKRUIFONDS AS VROUE-ORGANISASIE

Die verbintenis tussen die Suiderkruisfonds en vroulike Suid-Afrikaanse burgers blyk duidelik in die fonds se bynaam – die “Dankie-tannies”². In S.M. Fourie se proefskrif, “Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994”, word die Suiderkruisfonds geklassifiseer as ’n vroue-organisasie³. Fourie se klassifikasie word deur J. Cock en D. Conway ondersteun. In Cock se werk, *Colonels and Cadres: War and Gender in South Africa*, word ’n oorsig van die fonds onder die opskrif “Women’s organisations” gegee⁴. Conway verwys na die fonds in sy werk, *Masculinities, Militarisation and the End Conscription Campaign* as ’n “women’s group”⁵. Hierdie klassifikasie as ’n vroue-organisasie kan teruggevoer word na die fonds se stigting⁶. Vir twintig jaar was die organisasie onder die beheer van Elizabeth Albrecht wat die gesig van die organisasie was. *Paratus*, die mondstuk van die SAW wat gereeld oor die aktiwiteite van die Suiderkruisfonds berig het, het Albrecht as volg beskryf:

Being a true woman, she has over the past ten years worked herself up to a level of absolute stability and has shown unshakable solidarity. She maintains these principles according to strict discipline and demands respect from all who get into contact with her. In the best tradition of femininity the Southern Cross Fund bears the prestigious past with dignified pride and a modesty characteristic of the remarkable woman she is⁷.

² E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

³ S.M. Fourie, “Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994”, p. 200.

⁴ J. Cock, *Colonels and Cadres: War and Gender in South Africa*, pp. 106-109.

⁵ D. Conway, *Masculinities, Militarisation and the End Conscription Campaign*, p. 83.

⁶ *The Friend*, 1 Junie 1979, (Everyone involved in defence effort), p. 4.

⁷ *Paratus*, Augustus 1978, 29(8), (Southern Cross Fund Celebrates), p. 40.

4.2.1 GESLAGSVERSKILLE EN DIE ROL VAN VROUE

Die tradisionele rol van vroue binne die burgerlike samelewing het, volgens Loraine Maritz, voortgebou op die vrou se titel as Volksmoeder wat verwys na die konsep van die moeder-in-diens-van-die-Afrikanervolk. Maritz argumenteer dat hierdie konsep die politieke en sosiale rol van Afrikanervroue in die twintigste eeu verklaar. In haar proefskrif, "Afrikanervroue se politieke betrokkenheid in historiese perspektief met spesiale verwysing na die Women's National Coalition van 1991 tot 1994", ondersoek sy die veranderende rol van die Afrikanervrou teen die agtergrond van veranderende sosiale en politieke omstandighede. Volgens Maritz word daar deur hedendaagse akademici aangevoer dat die rol van die vroue en die titel as Volksmoeder deur mans geskep is en dat vroue slegs gebruik is om mans se nasionalistiese ideale te bereik. Hierdie argument insinueer dat vroue passief was in die nasionalistiese strewe⁸. Hierdie tradisionele rol het ook posgevat binne die militêre sfeer.

Die gevegsfront word altyd in kontras gestel met die tuisfront. Omdat mans tradisioneel beskou word as voorsieners en beskermers, word die gevegsfront afgebaken as 'n manlike sfeer. Vroue word weer tradisioneel beperk tot die passiewe tuisfront. Suid-Afrika se dienspligstelsel was beperk tot blanke manlike burgers wat gevolglik 'n definitiewe geslagskeiding tussen die gevegsfront en die tuisfront geskep het. Die weermag was tradisioneel eksklusief 'n manlike domein en diensplig is voorgestel as 'n weg vir 'n seun om 'n man te word, oftewel 'n soort inisiasieproses vir jong blanke mans. Hierdie stereotipe verdeling het die rol van vroue tydens die Grensoorlog bepaal⁹. Brigadier Lets Kok, Direkteur van die weermag se Welsynsdienste, het opgemerk dat die vrou die tuisfront gevorm het en verantwoordelik was vir die emosionele voorbereiding van die samelewing

⁸ L. Maritz, "Afrikanervroue se politieke betrokkenheid in historiese perspektief met spesiale verwysing na die Women's National Coalition van 1991 tot 1994", pp. 8, 13.

⁹ M. Drewett, "The Construction and Subversion of Gender Stereotypes in Popular Cultural Representations of the Border War", in G. Baines & P. Vale, *Beyond the Border War: New Perspectives on Southern Africa's Late-Cold War Conflicts*, p. 97; D.R. Segal & M.W. Segal, "Change in Military Organization", *Annual Review of Sociology* 9, 1983, p. 165.

sodat mans totaal vrygestel kon word om die verdediging van die staat te handhaaf¹⁰.

Daar is van Suid-Afrikaanse vroue verwag om 'n ondersteunende rol op die tuisfront in te neem. Soos die man se posisie toegeneem het, so moes die vrou se ondersteuning toeneem¹¹. Selfs al was hulle ver verwyderd van die gevegsfront, kon hulle vanaf die tuisfront die gewapende magte materieël, emosioneel en ideologies ondersteun. Daniel Conway verwys hierna as surrogaat-moederskap, waar vroue gemobiliseer word om hul ondersteuning en aanmoediging te bied: "...women ... are far removed from the theatre of conflict, but contribute to morale and gain prestige by their support and encouragement of soldiers"¹². Vroue kon die gewapende magte op drie maniere ondersteun. Eerstens, deur deelname aan die wapenproduksie, tweedens, deur aktief betrokke te raak by burgerlike beskerming en die kommando-eenhede, en laastens, deur organisasies soos die Suiderkruisfonds te ondersteun of selfs daarby aan te sluit¹³.

Brig. Lets Kok het soos volg verklaar: "Die Suid-Afrikaanse vrou hoef nie in uniform te wees om vir die weermag diens te lewer nie. Die vrou se gesindheid teenoor haar man of seun se diensplig bepaal die gehalte diens wat hulle aan hul land lewer"¹⁴. Volgens S.M. Fourie was daar steeds 'n groot poging om Suid-Afrikaanse vroue bewus te maak van hul rol op die tuisfront. Hy verwys na mev. Ena Coetsee, eggenote van die voormalige Adjunk-Minister van Verdediging, Kobie Coetsee, wat geglo het dat Suid-Afrikaanse vroue nie ten volle bewus was

¹⁰ G. Malan, *Ek het iemand op die Grens*, p. 9.

¹¹ L. Maritz, "Afrikanervroue se politieke betrokkenheid in historiese perspektief met spesiale verwysing na die Women's National Coalition van 1991 tot 1994", p. 51.

¹² D. Conway, *Masculinities, Militarisation and the End Conscription Campaign*, p. 83.

¹³ J. Cock, "Manpower and Militarisation: Women and the SADF", p. 52.

¹⁴ G. Malan, *Ek het iemand op die Grens*, p. 65.

van die belangrike bydrae wat hulle tot die verdediging van die staat kon lewer nie¹⁵.

Lorraine Bayard de Volo ondersoek die rol van vroue ten tye van konflik in haar artikel “Mobilizing Mothers for War: Cross-National Framing Strategies in Nicaragua’s Contra War”. Sy argumenteer dat daar drie redes is waarom vroue ’n integrale rol tydens oorlog speel. Eerstens is hierdie vrouens die moeders van potensiële dienspligtiges en kan ’n invloed op die seuns uitoefen. Tweedens kan die moeders as a-polities voorgehou word. Die rede wat De Volo gee, is dat die moeders in gevalle van diensplig hul ondersteuning sal bied nie ter wille van die politieke doeleindes van die staat nie, maar ter wille van hul mans en seuns op die gevegsfront. Hulle rol kan gevolglik dan nie maklik deur die opposisie van die staat ondermyn word nie. In ’n kultuur waar vroue gesien word as passief en beperk tot die tuisfront, kan hul rol in die derde plek emosies van simpatie en selfs patriotisme by die samelewing ontlok. As gevolg van die staat en weermag se afhanklikheid van dienspligtiges, word die rol van vroue beklemtoon met die gevolg dat daardie vroue, as gevolg van die dienspligstelsel, ’n groter verantwoordelikheid het om hul ondersteuning te verleen¹⁶.

Diensplig is voorgestel as ’n opoffering deur blanke mans sowel as blanke vroue¹⁷ en Suid-Afrikaanse vroue is aangemoedig om sekere verantwoordelikhede te aanvaar ter ondersteuning van hul manne op die grens. Hedendaagse, sowel as eietydse skrywers, het kommentaar op die rol en verantwoordelikhede van Suid-Afrikaanse vroue ten opsigte van die Grensoorlog gelewer. Volgens Cock is daar eerstens van hulle verwag om ’n kennis van

---

¹⁵ S.M. Fourie, “Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994”, pp. 200-201.

¹⁶ L. Bayard de Volo, “Mobilizing Mothers for War”, *Gender and Society*, 18(6), Des. 2004, pp. 715-716.

¹⁷ L. Maritz, “Afrikanervroue se politieke betrokkenheid in historiese perspektief met spesiale verwysing na die Women’s National Coalition van 1991 tot 1994”, p. 54.

kommunisme te hê¹⁸. “Dit is belangrik dat ons as vroue sal weet wat die aard van die huidige aanslag op ons land en sy mense is, sodat ons ten beste daarteen weerstand kan bied”¹⁹. Verder is daar van die grenssoldaat se vrou verwag om bewus te wees van haar waarde as vrou, altyd optimisties te wees, dieselfde waardes as haar man te koester, gereeld met hom deur briewe te kommunikeer, standvastig te wees en haar man te ondersteun, en laastens, ’n goed versorgde voorkoms te handhaaf om haar man in die burgerlike samelewing te verteenwoordig²⁰. Volgens Cock het hierdie verantwoordelikhede die klem gelê op die belangrikheid van die tuisfront as die vrou se sfeer en het terselfdertyd die vrou in die militêre sfeer in ’n ondersteunende rol geïnkorporeer. ’n Voorbeeld van die hoë agting wat aan hierdie rol van vroue gegee is, was die besluit van die Johannesburgse Stadsraad om betaalde swangerskapverlof te beperk tot wit vroue wat se mans tans besig was met militêre diens of dit klaar afgehandel het²¹.

In haar boek, *Ek het iemand op die Grens*, ’n boek vol raad vir moeders en jong dames met ’n geliefde op die landsgrense, skryf G. Malan ook oor die rol van die Suid-Afrikaanse vrou tydens die Grensoorlog en wat van haar verwag is. Volgens Malan was die rol van die vrou drievuldig: eerstens was sy die anker van die huisgesin. Die huisgesin is gesien as ’n klein laboratorium van die volkslewe met die gevolg dat die vrou vaderlandsliefde en deelname aan diensplig by haar kinders moes inspireer²². Fourie ondersteun hierdie siening deur te argumenteer dat wat die staat betref Suid-Afrikaanse vroue se belangrikste taak die voorbereiding was van die volgende geslag wat die stryd moes voortsit²³. Derdens moes sy ’n standvastige godsdienstige lewe handhaaf met die klem op liefde en medemenslikheid. Malan gaan voort om die taak van

---

¹⁸ J. Cock, “Manpower and Militarisation: Women and the SADF”, p. 56.

¹⁹ G. Malan, *Ek het iemand op die Grens*, p. 16.

²⁰ J. Cock, “Manpower and Militarisation: Women and the SADF”, pp. 56-57.

²¹ J. Cock, “Manpower and Militarisation: Women and the SADF”, p. 57.

²² G. Malan, *Ek het iemand op die Grens*, p. 19.

²³ S.M. Fourie, “Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994”, p. 201.

die vrou in hierdie rolle te bespreek. Die vrou moes kennis hê van land- en wêreldsake, sy moes bereid wees om vir lang tye van haar man geskei te wees, sy moes selfdissipline handhaaf en die rol van 'n vader en moeder vervul, in haar huishouding moes sy liefde en dissipline handhaaf, sy moes die finansies hanteer, paraat wees, bekend wees met die Burgerlike Beskermingsprogram en te alle tye gelowig bly²⁴.

Tesame met Suid-Afrika se veranderende politieke en militêre situasie, het die rol van die Suid-Afrikaanse blanke vrou gevolglik gegroei. Soos genoem, is mans in die posisie van die beskermers geplaas. Vroue, weerloos, delikaat en verfynd, moes dus teen die vyand beskerm word. Maar hierdie passiewe kwaliteite het in kontras gestaan met die ondersteunende rol wat blanke vroue moes aanneem. Blanke Suid-Afrikaanse vroue moes ook sterk wees met veggees en uithouvermoë as ideale kwaliteite. Die rol van die vrou is deur toenemende aktiwiteite gekenmerk. Die ideale blanke vrou het die volk as haar eie kind gekoester en die volk aktief beskerm. Die konsep van die Volksmoeder was dus 'n vloeibare konsep onderhewig aan verandering en politieke invloed²⁵.

Elizabeth Albrecht het in *Trakteer die Troepe*, die Suiderkruisfonds-kookboek, die tweevoudige rol van die vrou opgesom: sy moes 'n bydrae lewer tot die sekuriteit van die land en sy moes haar man of seun ondersteun²⁶. As 'n vroue-organisasie het die Suiderkruisfonds die geleentheid aan Suid-Afrikaanse vroue gebied om beide rolle te vervul. Volgens kol. Pieter van der Walt kan die sukses wat die Suiderkruisfonds behaal het ook toegeskryf word aan die rol van die moeder en vrou in die burgerlike samelewing. Die eggenote, moeders en vriendinne van die dienspligtiges het 'n belang gehad in die welstand van hul

---

²⁴ G. Malan, *Ek het iemand op die Grens*, pp. 19-20, 65.

²⁵ L. Maritz, "Afrikanervroue se politieke betrokkenheid in historiese perspektief met spesiale verwysing na die Women's National Coalition van 1991 tot 1994", pp. 11, 14, 52.

²⁶ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 232.

geliefdes op die grens. Hulle was emosioneel betrokke by militêre diensplig, veral as die dienspligtige diens in die operasionele gebied moes verrig²⁷.

Elke vrou wat 'n seun in diensplig het, is intens emosioneel daarby betrokke – geestelik en fisies. Nie alleen die seun berei hom geestelik vir diensplig voor nie, maar ook die gesin en veral die moeder²⁸.

Volgens Van der Walt het die Suiderkruisfonds egter nooit spesifiek klem gelê op die emosionele betrokkenheid van vroue nie, maar eerder op die ondersteunende rol wat hulle kon vervul deur aan te sluit by of by te dra tot die organisasie. Hy argumenteer dat die klem op die vrou in 'n ondersteunende rol om twee redes aangewend is: eerstens as “weerligafleier” - die emosionele betrokkenheid van vroue wat tot moontlike teenstand kon lei, is in aktiewe betrokkenheid omskep. Die tweede rede was om vrouens tydens die afwesigheid van hul mans “besig” te hou met fondsinsamelingsprojekte²⁹.

Die Suiderkruisfonds voldoen gevolglik aan die drie redes waarom vrouens se rol ten tye van oorlog belangrik geag word. Deur die moontlike griewe van die moeders teen die staat se oorlogspoging in aktiewe ondersteuning te omskep, het dit 'n positiewe uitwerking op die vrouens se siening van diensplig gehad. Tweedens het nie net die emosionele betrokkenheid van die lede van die Suiderkruisfonds die organisasie as a-polities gekarakteriseer nie, maar met die stigting van die fonds het Albrecht geen politieke affiliasies gehad nie. Die fonds was dus 'n saak wat buite die partypolitiek gefunksioneer het³⁰. Laastens het die emosionele betrokkenheid van vrouens emosies van simpatie en patriotisme by die samelewing gewek en het ondersteuning vir die organisasie, deur die publiek sowel as lede van die Suiderkruisfonds, aangemoedig:

---

²⁷ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

²⁸ G. Malan, *Ek het iemand op die Grens*, p. 11.

²⁹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

³⁰ Onderhoud gevoer met dr. Charl Albrecht, 21 Januarie 2013; *Die Transvaler*, 31 Augustus 1978, (Suiderkruis), p. 12.

Deur fondse aan lede van die Suid-Afrikaanse Weermag vir hul welvaart en ander fasiliteite beskikbaar te stel, dra die Suiderkruisfonds by tot die hoë moraal van die Veiligheidsmagte... U as vrou sal in die komende jare u bydrae nog verder moet verhoog. Die bedreiging gaan 'n groter las op die land se beperkte mannekrag lê, in welke geval die onderskraging van u as eggenotes en moeders deurslaggewend kan wees. Wanneer daar meer van ons mans verwag gaan word, sal die vrou van Suid-Afrika die absolute spil moet vorm waarom die man se wil en bereidwilligheid moet draai om sy land op dié wyse te dien³¹.

4.2.2 DIE AKTIEWE ROL VAN BLANKE SUID-AFRIKAANSE VROUE OP DIE TUISFRONT EN DIE GEVEGSFRONT

In beriggewing oor die bydrae wat die Suiderkruisfonds gemaak het en die sukses wat die organisasie behaal het, het die media altyd na die vroue van die organisasie verwys as op die voorgrond van hierdie sukses – die “weermagvroue” wat saamwerk om “aan ons manne op ons grense” te bewys dat hulle waardeur en ondersteun word³². Die beperking van 'n organisasie soos die Suiderkruisfonds se beeld tot byna slegs vroue was so prominent dat mans aangemoedig is om ook die organisasie te ondersteun. Teen 1984 het die vrou van die Administrateur van die Transvaal, mev. S. Cruywagen, 'n beroep op mans gedoen om aktief by die Suiderkruisfonds betrokke te raak. Volgens haar het die organisasie 'n geleentheid aan dié op die tuisfront gebied om die gewapende magte op die grens te ondersteun. Daarom is daar versoek dat alle blanke lede van die samelewing, insluitend mans, betrokke moes raak³³.

---

³¹ *Paratus*, Desember 1981, 32(12), (Ons sal meer van onself moet gee!), p. 25.

³² *Paratus*, Januarie 1971, 23(1), (Weermagvroue werk saam), p. 73.

³³ *Die Vaderland*, 3 September 1984, (Mans moet ook by fonds betrokke raak), p. 3.

Soos in die breë Suid-Afrikaanse samelewing, was daar egter ook teenstand onder sommige blanke vroue teen militêre betrokkenheid. Nie alle wit Suid-Afrikaanse vroue het op 'n ondersteunende wyse gereageer nie. Soos genoem, is die emosionele betrokkenheid van vroue by diensplig omskep in 'n ondersteunende bydrae deurdat vroue aktief by organisasies soos die Suiderkruisfonds betrokke geraak het. Sommiges het egter nie 'n ondersteunende rol aangeneem nie, maar eerder aktief betrokke geraak by organisasies gekant teen diensplig, spesifiek die ECC. Hierdie vroue is geïnspireer deur hul matriargale rol in die burgerlike samelewing en hulle het verantwoordelik gevoel vir die veiligheid van hul kinders. Volgens Cock het die vroue met 'n dilemma gesit – hulle was gekant teen diensplig, maar wou terselfdetyd hul kinders ondersteun. Dit was hoofsaaklik die gevoel van verantwoordelikheid wat hierdie vroue gemotiveer het om diensplig teen te staan. In die pro-regeringsmedia is vrouens wat teenstand teen diensplig getoon het uitgebeeld as mense wat mislukkinge van hul geslag was wat gefaal het in hul rol as vroue en moeders³⁴.

In Rocky Williams se gedig, "Cuito Cuanavale: For Gary, 1987", 'n gedig van teenstand teen die Grensoorlog wat verwys na die onnodige sterftes onder dienspligtiges, word daar ook verwys na die emosionele betrokkenheid van vroue soos verteenwoordig deur die Suiderkruisfonds. In die gedig staak die vrou haar ondersteuning aan die organisasie na die verlies van haar seun. Die gedig impliseer dat die vroue wat hul ondersteuning gebied het nie noodwendig die opofferinge van dienspligtiges verstaan het totdat hulleself daardeur geraak sou word nie: "And his mother and Pat Carr/ were at one with the love/ that crucifies itself between the armour/ of the Southern Cross/ although she would halt in her giving/ when the stories exploded in her chiffon living room"³⁵.

³⁴ J. Cock, "Manpower and Militarisation: Women and the SADF", pp. 63-65.

³⁵ G. Baines, "Blame, Shame or Reaffirmation? White Conscripts reassess the meaning of the Border War in Post-Apartheid South Africa", *Interculture*, 5(3), Okt. 2008, p. 218.

In teenstelling met bogenoemde is daar gereeld hulde gebring aan die bydrae van die Suiderkruisfonds met spesifieke verwysing na die werk wat die vroue op die tuisfront gedoen het. Tydens 'n glansgeleentheid by die Leewkopgevangenis, buite Pretoria, gereël deur die Sandtonse tak van die Suiderkruisfonds, het Louis le Grange, Minister van Toerisme en Openbare Werke, gesê: “Die Suiderkruisfonds is deur vroue begin vir wie ek my hoed hoog wil lig”³⁶. Hy het voortgegaan om na twee stigterslede te verwys – Elizabeth Albrecht en Audrey van Vuuren. Laasgenoemde was die nasionale sekretaresse en voorsitter van die Sandtonse tak. “Die twee... is nie net hardwerkend nie, maar ook aantreklik en slim”³⁷. Tesame met die dank wat aan die organisasie betoon is, is daar tydens Suiderkruisfondsglansgeleenthede altyd ook gevra dat die vroue van die fonds sal voortgaan met hul werk. Brig. Cyrus Smith van die Direktoraat van Vryetydsbesteding van die SAW het met verwysing na die organisasie se groot finansiële bydrae opgemerk dat hy hoop die vroue gooi nooit tou op nie: “Hulle moet liever hoër mik en nog meer geld insamel”³⁸.

Albrecht is tot en met haar uittrede as nasionale voorsitter in 1989 vereër met verskeie toekennings. In 1976 het sy haar eerste openbare erkenning gekry toe sy die eerste vrou geword het om die Suid-Afrikaanse Toastmasters International Communications and Leadership-toekenning te ontvang. In 1978 het sy weereens aandag getrek toe sy die eerste vrou in Suid-Afrika geword het om die Orde van die Ster van Suid-Afrika in die offisiërsklas te ontvang. Die toekennings is aan haar gemaak uit waardering vir haar buitengewone diens aan die weermag. Die daaropvolgende jaar is Albrecht ook die rang van erekolonel in die Suid-Afrikaanse Polisie toegeken - weereens die eerste vrou in Suid-Afrika om die ererang te ontvang. In 1983 het sy die Paul Harris-prys van Rotary International ontvang vir die goeie verhoudinge wat sy tussen mense bevorder het. Suid-Afrika was ook nie die enigste land wat erkenning aan Albrecht gegee het nie. Die Femina Movimento Nacionalo, die Portugese vroue-organisasie

³⁶ *Die Vaderland*, 17 Oktober 1978, (Minister bring hulde aan Suiderkruisvroue), p. 8.

³⁷ *Die Vaderland*, 17 Oktober 1978, (Minister bring hulde aan Suiderkruisvroue), p. 8.

³⁸ *Die Vaderland*, 3 Mei 1978, (Werkgewers staan tou vir dienspligtiges), p. 3.

waarmee die Suiderkruisfonds saamgewerk het om die welsyn van Portugese soldate in Mosambiek en Angola te verbeter, het Albrecht met 'n halssnoer van egte goud vereer³⁹.

As vroue-organisasie het die Suiderkruisfonds dus die deelname en mobilisering van Suid-Afrikaanse vroue ten opsigte van die Grensoorlog verteenwoordig en die tradisionele rol van vroue op die tuisfront volgestaan. Met verwysing na die tradisionele rol van vroue op die tuisfront en die belangrikheid daarvan vir die staat, weermag en samelewing, kom Lorraine de Volo tot die gevolgtrekking dat vroue-organisasies die indruk kan skep dat gemobiliseerde vrouens slegs gebruik word deur die staat en dat die mobilisering grootliks aangevuur word deur die staat as gevolg van die impak en bydrae wat gemobiliseerde vroue maak⁴⁰. De Volo argumenteer dat ten spyte van die mobiliseringspogings van die staat, vroue tog uit hul eie inisiatief mobiliseer ter ondersteuning van die gewapende magte. Die rede daarvoor is hul unieke rol as eggenote en moeders. As eggenote en moeders sal hulle makliker toegang verkry tot staatshulpbronne en makliker die simpatie van die samelewing kry. Die geleentheid vir vrouens om te mobiliseer, is volgens De Volo divers en ryk⁴¹.

Hierdie siening sluit aan by Maritz se bestudering van die algemene beskouing onder akademiërs dat die rol van vroue deur mans geskep word. Soos De Volo, argumenteer Maritz dat hierdie siening self deur die gemobiliseerde vroue uitgedaag word. Die passiewe rol van die blanke Suid-Afrikaanse vrou is deur organisasies soos die Suiderkruisfonds in aktiewe ondersteuning omskep. Die vroue moes aktief wees ter wille van die land se veiligheid. Al is vroue steeds

---

³⁹ *Die Burger*, 22 Maart 2001, (Elizabeth Albrecht op Melkbos oorlede), p. 3; *The Citizen*, 23 Februarie 1989, (Southern Cross Fund has new head), p. 10; *Die Burger*, 8 Maart 1989, ('Dankie tannie' groet na 20 jaar), p. 11; *Pretoria News*, 28 Mei 1979, (Albrecht made a colonel), p. 5; *Die Transvaler*, 14 November 1979, (Elizabeth Albrecht ontvang Ster), p. 3; *Die Beeld*, 3 November 1978, (Weermag eer mev. Albrecht vir Suiderkruis-diens), p. 4; *Die Beeld*, 9 Junie 1983, (Grensfonds se stigter vereer), p. 4.

⁴⁰ L. Bayard de Volo, "Mobilizing Mothers for War", *Gender and Society*, 18(6), Des. 2004, p. 720.

⁴¹ *Ibid*, p. 720.

beperk tot die tuisfront en al het hulle die tuisfront verteenwoordig, was dit 'n aktiewe tuisfront⁴² wat deel gevorm het van die oorlogspoging en nie net gedien het as aanmoediging vir mans se deelname aan die oorlogspoging nie (met ander woorde, die beeld van die man as beskermmer van die weerlose vrou). Volgens Maritz was die blanke Suid-Afrikaanse vroue gevolglik beïnvloed deur die staatsdiskoers⁴³, maar mobiel binne hierdie diskoers⁴⁴. Daar kan dus geargumenteer word dat die Suiderkruisfonds bygedra het tot die veranderende beeld van die Volksmoeder as 'n ondergeskikte vrou na 'n vrou met “onafhanklike denke, entrepreneurskap en 'n geskiedenis van selfhelp en opheffingswerk”⁴⁵. Beide De Volo en Maritz kom dan tot die gevolgtrekking dat vroue eerder die stereotipe ondersteunende rol uitdaag deur nie net ondersteuning te bied nie, maar ook veranderinge te bring.

Hierdie ondersteuning en verandering sal in die volgende hoofstuk bespreek word. As vroue-organisasie het die Dankie-tannies gevolglik die beeld van 'n organisasie van aktiewe verantwoordelike moeders en eggenote gehad. Maar al was die organisasie gestig deur vroue, was dit nie uitsluitlik beperk tot vroue nie.

4.3 DIE ONDERSTEUNING VAN DIE PUBLIEK: DIE SUIDERKRUISFONDS AS BURGERLIKE ORGANISASIE

Die inisiatief vir die stigting van die Suiderkruisfonds was aanvanklik nie populêr onder die publiek nie en hulle het eers nie so entoesiasies gereageer as wat

---

⁴² L. Maritz, “Afrikanervroue se politieke betrokkenheid in historiese perspektief met spesiale verwysing na die Women’s National Coalition van 1991 tot 1994”, pp. 13, 53.

⁴³ Soos bespreek in hoofstuk 2.

⁴⁴ L. Maritz, “Afrikanervroue se politieke betrokkenheid in historiese perspektief met spesiale verwysing na die Women’s National Coalition van 1991 tot 1994”, p. 14.

⁴⁵ E. Brink, “Die Volksmoeder: 'n Beeld van 'n Vrou”, in A.M. Grundling & S. Huigen, *Van Volsmoeder tot Fokofpolisiekar*, p. 13.

verwag is nie. Toe Suid-Afrikaanse magte in 1968 'n minimale, beperkte en geheime betrokkenheid op en oor die landsgrense gehandhaaf het, was die konflik vir meeste Suid-Afrikaners ver verwyderd van hul alledaagse realiteit. Die Portugese magte het steeds 'n sterk posisie binne hul koloniale gebiede gehandhaaf. Talle het geglo dat, ten spyte van die voorgehoue kommunistiese bedreiging, Suid-Afrika nooit ten volle by die konflik betrokke sou raak nie. Maar ondanks die aanvanklike halfhartige steun van die publiek het die Suiderkruisfonds voortgegaan met sy fondsinsamelingspogings⁴⁶. In Januarie 1969 is die fonds se eerste skenking aan die weermag vermeld in *Kommando*, die militêre tydskrif wat later as *Paratus* bekend sou staan. Volgens die artikel het die weermag 'n beroep op die publiek van Suid-Afrika gedoen om, “by wyse van geskenkpakkies en ander gebare van welwilligheid, aan Suid-Afrikaanse Weermagslede wat op die grense van ons land, in die lug, ter see en elders op eensame plekke diens doen, te dink”⁴⁷. Die artikel is opgevolg deur 'n lys van skenkings aan die weermag. Heel onder is daar gemeld: “Die Transvaalse voorsitter van die Suiderkruisfonds, mev. E. Albrecht van Johannesburg, namens die fonds, R1 000!”⁴⁸. Teen Desember van 1969 het die fonds nog slegs R2 000 aan die weermag geskenk⁴⁹.

Soos wat die politieke- en veiligheidsklimaat op die landsgrense verander het, het die publiek groter belangstelling in die aktiwiteite van die Suiderkruisfonds begin toon. Die oproep van troepe tydens 'n konflik wat 'n bedreiging vir die staat inhou, moedig die mobilisering van die samelewing aan. Regan verwys hierna as die “rallying the public around the flag”-effek⁵⁰. Ten spyte van die halfhartige steun van die publiek, het Albrecht die eerste drie jaar van die fonds se bestaan gebruik om die organisasie optimaal te organiseer⁵¹. In 'n onderhoud

⁴⁶ *The Citizen*, 7 Maart 1989, (Janine Stein: End of an era for fund founder), p. 18; *Die Burger*, 8 Maart 1989, ('Dankie tannie' groet ná 20 jaar), p. 11.

⁴⁷ *Kommando*, Januarie 1969, 20(1), (Grenspakkies aan SA Weermagslede), p. 40.

⁴⁸ *Kommando*, Januarie 1969, 20(1), (Grenspakkies aan SA Weermagslede), p. 40.

⁴⁹ *Kommando*, Desember 1969, 20(12), (Brandwagfonds kan met u hulp groei), p. 85.

⁵⁰ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, p. 30.

⁵¹ *The Star*, 31 Januarie 1978, (Soldiers have her to thank), p. 11.

met joernalis, Ada Nelson, het Albrecht vertel dat sy bly glo het “n tyd sal kom wanneer Suid-Afrika se soldate die steun van hul mense sal nodig hê” en sy het die tyd gebruik om voor te berei op daardie oomblik⁵². Die uitgebreide dienspligstelsel, wat alle blanke huishoudings geraak het, het die ondersteuning van die publiek aangemoedig.

Teen 1974 het die politieke klimaat in Suider-Afrika met die onttrekking van die Portugese magte drasties verander en die Suid-Afrikaanse publiek is meer bewus gemaak van die aktiwiteite van die weermag. Die publiek is blootgestel aan mediaberigte wat die veiligheid van die staat beklemtoon het: “Bo in die verre Caprivi het Suid-Afrika se weermag vandeeweek sy bors vir die wêreld uitgestoot en vir die eerste keer openlik gesê: ‘Ons is hier. Ons veg vir wit, bruin en swart, ons veg saam met wit, bruin en swart vir hierdie land’”⁵³. Kolonel Pieter van der Walt, die tweede en laaste nasionale voorsitter van die Suiderkruisfonds, voer aan dat die sukses van die organisasie grootliks toegeskryf kan word aan die toenemende belangstelling van die publiek soos die situasie in Suider-Afrika verander het⁵⁴. Teen die vroeë 1970's het die Suiderkruisfonds se insamelingspogings ten volle toegeneem en teen die einde van die dekade het die fonds se skenkings negentig persent van die Weermagfonds se inkomste bedra⁵⁵. Tussen 1978 en 1982 het die fonds op 'n nasionale basis R9 miljoen vir die weermag ingesamel⁵⁶. Teen 1981 het navorsing getoon dat 83% van die Suid-Afrikaanse publiek bekend was met die aktiwiteite van die Suiderkruisfonds⁵⁷.

⁵² *Suid-Afrikaanse Oorsig*, 23 Februarie 1979, (Ada Nelson: Peetma van SA soldate), p. 11.

⁵³ *Rapport*, 16 Junie 1974, (Trots straal uit oë), p. 5.

⁵⁴ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

⁵⁵ *The Star*, 31 Januarie 1978, (Soldiers have her to thank), p. 11.

⁵⁶ S.M. Fourie, “Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994”, p. 316.

⁵⁷ SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funksionering van Suiderkruisfonds, Junie 1982.

4.3.1 FONDSINSAMELINGPOGINGS

By die jaarlikse vergadering van die Krugersdorp-tak in 1978, het die spreker, mev. Elsie Potgieter, Vise-Voorsitter van die Transvaalse Suiderkruisfonds, die aktiwiteite van die organisasie as volg beskryf: “Sodra ons die geld wat ons ingesamel het, aan die weermag gegee het, eindig ons funksie en begin ons van voor af geld insamel”⁵⁸. Om die beoogde ondersteuning aan die veiligheidsmagte te bied, het die fonds die geldelike ondersteuning van die burgerlike samelewing benodig. Buiten die fondsinsamelingspogings van die organisasie op nasionale vlak, kon die onderskeie takke hul eie insamelingspogings loots. Die sukses van die organisasie het baie gesteun op die inisiatiewe van takke en gevolglik het takke redelike vryheid geniet solank hul fondsinsamelingspogings nie ’n nasionale of selfs provinsiale projek benadeel het nie. Groot fondsinsamelings en projekte is deur die Nasionale Raad goedgekeur⁵⁹. Die diversiteit van fondsinsamelings is deur Albrecht as volg beskryf: “People raise money in varied ways, ranging from the auction of a cow to a full scale ball”⁶⁰.

Tydens hierdie fondsinsamelingspogings het takke gereeld met die weermag saamgewerk en voorstelle vir fondsinsamelings is aan die weermag gestuur. In ’n brief aan die destydse Hoof van die Weermag, Generaal Constant Viljoen, het die Springbok-tak die weermag se steun vir een van sy fondsinsamelingspogings gevra. Die tak het aangevoer dat die burgerlike samelewing in daardie area oningelig is oor die optrede van die weermag in noodgevalle en het gevoel die geleentheid kon benut word om die publiek daaroor in te lig. Die tak het aangevoer dat samewerking tussen die twee instansies die publiek positief sou saamsnoer in ’n gemeenskapsbetrokkenheidsgevoel teenoor die belangrikheid van die land se verdediging. Daar is voorgestel dat ’n “noodoproep” aan die weermag gemaak word dat ’n “verdachte terroristegroep” op en om die dorp gewaar is. ’n Afdeling soldate met wapentuig, Ratels, Buffels en Elande sou dan

⁵⁸ *Die Vaderland*, 17 Februarie 1978, (Ons moet binnelands en op die grens help), p. 7.

⁵⁹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

⁶⁰ *The Star*, 31 Januarie 1978, (Soldiers have her to thank), p. 11.

deur die dorp beweeg en die “verdagte groep” naby ’n Suiderkruisfondsskoustalletjie by die Namakwaland Streekskou opspoor. Die wapentuig en soldate sou dan tydens die fees by die stalletjie vir besigtiging en voorligting aan die publiek aanwesig wees⁶¹. Ongelukkig word die weermag se reaksie op die voorstel nie in die beskikbare bronne vermeld nie.

Tydens fondsinsamelingspogings het die bedryfsuitgawes nooit agt persent oorskry nie⁶². Die insamelingspogings van plaaslike takke was oor die algemeen baie suksesvol. Verskeie klein insamelingspogings het uiteindelik bygedra tot groot skenkings. In 1978 het tien seuns van Hoërskool Wonderboom en ’n student van die Pretoriase Onderwyskollege byvoorbeeld van Rustenburg na Pretoria, 135 kilometer gehardloop om geld in te samel. Al elf was lede van ’n Voortrekkerkommando. Die skof het by die Voortrekkermonument geëindig waar hulle die R700 wat hulle ingesamel het aan die burgemeester van Pretoria oorhandig het⁶³. In 1979 het die Suiderkruisfondstak in Benoni R200 000 ingesamel. Hulle het onder andere ’n debutantebal gehou, ’n musiekkonsert met ’n toegangsprys van R1 per kaartjie, asook ’n Bonanza-kompetisie met ’n Ford Granada as eerste prys aangebied⁶⁴. In 1987 het die Pretoria-tak van die Suiderkruisfonds verskeie klein fondsinsamelings gehou. Vrouestudente van die Polisiekollege in Pretoria het op straathoeke met spaarblikkies geld ingesamel. Reistoere vir die publiek is deur die Suiderkruisfonds onder andere na Namakwaland en Ficksburg gereël. Rommelverkopings en sportdae, soos rolbal- en gholfdae, is ook gehou om geld in te samel⁶⁵.

⁶¹ SANW Dokumentasie Sentrum, HSAW, 28C, 518/1/54, Memorandum: Fondsinsameling, g.d.

⁶² Privaat versameling van dr. C. Albrecht, Suiderkruisfonds Dagboek 1979, Voorwoord.

⁶³ *Oggendblad*, 13 Oktober 1978, (Uit ons Gemeenskap: Seuns samel R700 in), p. 4.

⁶⁴ *Die Vaderland*, 4 Mei 1979, (Suiderkruis in Benoni mik na R200 000), p. 11. Die Bonanza-kompetisie was ’n lotingskompetisie.

⁶⁵ *Die Transvaler*, 18 Maart 1987, (Suiderkruisfonds werk vir veilige SA), p. 10.

Die Kaapstad-tak het 'n jaarlikse gesamentlike kerkdiens in die Grootte Kerk gehou wat gevolg is deur 'n fondsinsamelingsbyeenkoms⁶⁶. Selfs in die destydse Suidwes-Afrika het die burgerlike samelewing geld vir die fonds ingesamel. In 1979 het skoolkinders regoor die gebied die fonds se naam in silwermunte uitgelê. Kleurlingskole in Khomasdal, Windhoek en Keetmanshoop het ook deelgeneem⁶⁷. Takke het veral musiekkonserte en filmpremiere gebruik om fondse in te samel. Die konserte en filmpremiere was veral gewild onder die publiek⁶⁸. Die Transvaalse takke het die meerderheid van die inkomste van die organisasie opgelewer met 'n 58%-bydrae van die jaarlikse nasionale inkomste. Die Kaapprovinsie was tweede met 25%, die Vrystaat derde met 10% en Natal vierde met 5%. Suidwes-Afrika het 2% van die inkomste bygedra⁶⁹.

Nasionale projekte is ook met 'n groot mate van sukses deur die organisasie geloots. Die projek, "Klimtolle vir Suid-Afrika", is in 1979 geloots en het beoog om 'n miljoen klimtolle landswyd te verkoop. Die projek het met die opening van die Randse Skou saamgeval en die klimtolle is by die Suiderkruisfonds-stalletjie verkoop. Die klimtolle was ook by alle Suiderkruisfondstakke, asook by die Checkers-winkelgroep teen 19c per klimtol beskikbaar⁷⁰. By die Forces' Festival van 1984, 'n weermagskou wat in samewerking met die Suiderkruisfonds gereël is, het die weermag die publiek vermaak met lugtoertjies deur die lugmag, asook 'n skynreddingspoging deur die lugmag en weermag se mediese eenheid. Die polisie se orkes het opgetree en die honde-eenheid het hul honde-opleiding ten toon gestel. Die publiek kon ook militêre wapens en 'n Eland-pantserkar besigtig⁷¹. Ander nasionale projekte het die jaarlikse landswye verkoop van die Suiderkruisfonds-dagboek ingesluit, asook twee resepteboeke, *Trakteer die Troepe* en *Resepte van Heinde en Ver*, wat onder andere resepte-bydraes van

⁶⁶ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

⁶⁷ *Die Republikein*, 1 Junie 1979, (Kinders kom lê geld neer vir Namibië se soldate), p. 2.

⁶⁸ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

⁶⁹ *Die Vaderland*, 1 Augustus 1984, (Suiderkruisfonds oorskry rekord), p. 3.

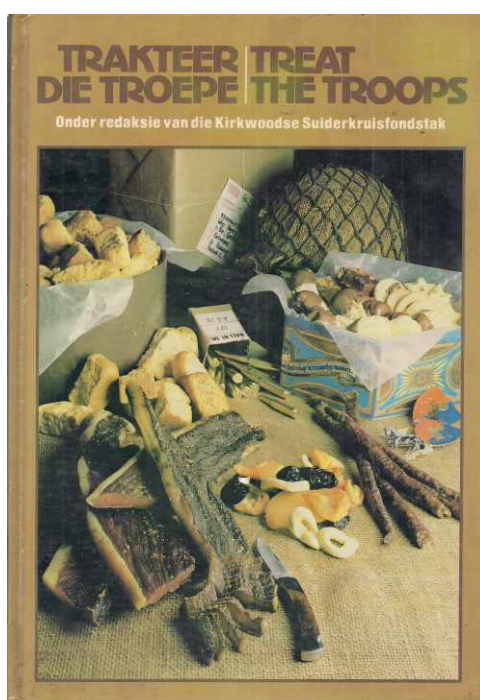
⁷⁰ *Hoofstad*, 13 Junie 1979, ('Klimtolle vir SA' moet Suiderkruis se fonds styf), p. 6.

⁷¹ *Cape Times*, 15 Augustus 1983, (Plans afoot for 'Forces Festival'), p. 9; *Cape Times*, 24 Augustus 1983, (Willem Steenkamp: Join the Bands), p. 9.

die publiek bevat het. Suiderkruis-gedenkwaardighede van die afskeids- en geskenkpakkies is ook aan die publiek verkoop, onder andere 'n Suiderkruis-mes (die populêrste item) 'n pen, vlaggies, dassie, serpe en skryfblokke. Hierdie artikels is onder meer by straatverkope, skoue en stalletjies landswyd en regdeur die jaar verkoop⁷².

FIGUUR 3

*Trakteer die Troepe*⁷³

Verskeie inisiatiewe is ook geloods om groot besighede en entrepreneurs by die fondsinsamelingspogings te betrek. Die Komitee van Jong Sakemanne is gestig om groot besighede vir skenkings te nader. 'n Verskeidenheid besighede het dan ook skenkings aan die fonds gemaak⁷⁴. So vroeg as 1972 is daar in *Paratus* berig dat Sanlam R14 000 aan die Suiderkruisfonds geskenk het. Die

⁷² E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

⁷³ Suid-Afrikaanse Nasionale Biblioteek, Kaapstad.

⁷⁴ *Die Volksblad*, 3 Februarie 1979, (Sy woeker vir ons land), p. 11.

Departement van Gevangenisse het 'n bydrae van R37 000 gemaak op die voorwaarde dat R16 500 gespandeer sou word aan ambulans vir die Portugese in Angola en R7 500 aan operasietafels, ook in Angola. R6 500 sou na die Weermagfonds gaan en R6 500 aan die Polisie Geriewefonds⁷⁵. In 1984 het die Magnis-maatskappy vier motors aan die Suiderkruisfonds geskenk. Die organisasie het dit vir R100 000 uitgeloot⁷⁶. Die voorsitter van die Italiaanse oud-oorlogskrygsgevangenebond in Suid-Afrika het in 1988 R10 000 aan die organisasie geskenk⁷⁷. Vanuit die buiteland het 'n Amerikaanse lid van die Episkopaalse Kerk in Texas \$260 aan die fonds geskenk in reaksie op die Wêreldraad van Kerke se besluit om sy steun aan SWAPO te gee⁷⁸. Groot Suid-Afrikaanse besighede soos Krygkor het deur middel van aftrekorders jaarliks skenkings aan die fonds gemaak. Krygkor self het jaarliks R35 000 geskenk. Die Anglo American Korporasie het R280 000 vir 'n terapeutiese swembad en R200 000 vir 'n revalidasiesentrum by No. 1 Militêre Hospitaal in Pretoria geskenk⁷⁹. Besighede is betrek by nasionale byeenkomste soos die jaarlikse formele banket in die Carlton Hotel in Johannesburg. Tafels by die byeenkoms is aan maatskappye en organisasies verkoop. Prestige etes, danse en militêre bals is ook gehou waarvan die gewildste die jaarlikse militêre bal by die Kasteel in Kaapstad was⁸⁰.

4.3.2 REKLAME VIR EN BEELD VAN DIE SUIDERKRUISEFONDS

Om steun volhoubaar te onderhou, moes die Suiderkruisfonds gereeld die publiek om donasies nader. Persoonlike kontak met potensiële donateurs en lede van die publiek was van groot belang. Die organisasie het gereeld praatjies en optredes by instansies soos die Maria van Riebeeck-klub, die Rotariërs, die Vroueliga en Rapportryers-korpse gehou om donasies te werf.

⁷⁵ *Paratus*, Desember 1972, 24(12), (Die fonds se ontstaan), p. 21.

⁷⁶ *Die Vaderland*, 11 April 1984, (R100 000 vir Suiderkruis), p. 9.

⁷⁷ *The Citizen*, 5 Mei 1988, (Mrs Botha praises work of SAP and SADF), p. 13.

⁷⁸ *Beeld*, 7 Desember 1983, (Yank se geld na SA fonds), p. 7.

⁷⁹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

⁸⁰ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

Verteenwoordigers van hierdie organisasies is na alle vergaderings van die takke uitgenooi. Die pers was ook gereeld teenwoordig by Suiderkruisfondsfunksies en vergaderings. Die pers en bogenoemde organisasies is dan ingelig oor die finansiële posisie van die fonds en die behoeftes van die weermag. Sodoende is die betrokkenheid van die organisasies en publiek gemotiveer en aangemoedig⁸¹. Takke het die organisasie ook plaaslik gereklameer. Daar is onder andere van openbare optredes en praatjies en die media gebruik gemaak⁸².

Keer op keer is die rol van die publiek beklemtoon in die beeld wat die Suiderkruisfonds wou oordra. Die publiek se hulp en bystand aan die weermag is as baie waardevol voorgestel: die Suiderkruisfonds het die samelewing die geleentheid gebied om betrokke te raak by die beskerming van Suid-Afrika en om die moraal van die troepe op te bou. Daar is voorgehou dat die organisasie samehorigheid en 'n hegte eenheidsgevoel binne die burgerlike samelewing geskep het. Die Suiderkruisfonds is gevolglik voorgestel as 'n dinamiese en lewensvatbare organisasie gekenmerk deur daadwerklike optrede⁸³. Bowenal is dit voorgestel as 'n geleentheid vir die burgerlike samelewing om onbaatsugtig by die weermag en by die gemeenskap betrokke te raak. Albrecht het geglo dat lede van die publiek 'n behoefte gehad het om van hulself te gee en by te dra tot die gemeenskaplike belang⁸⁴. Maar sy het ook geglo dat dit elkeen se plig was om ondersteuning aan die soldate te bied. Die Suiderkruisfonds is dus voorgestel as 'n erkende kanaal vir die publiek om 'n bydrae te lewer⁸⁵.

⁸¹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

⁸² E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 1 Maart 2013.

⁸³ *The Argus*, 12 Oktober 1979, (Bumper cheer for border boys), p. 5; *Die Volksblad*, 12 November 1988, (Ouers moet kinders beskerm, nie Polisie), p. 4; *Tempo*, 9 Augustus 1983, (Suiderkruisfonds behaal doelwitte), p. 9; SM Fourie, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994", p. 316.

⁸⁴ *Suid-Afrikaanse Oorsig*, 23 Februarie 1979, (Peetma van SA soldate), p. 11.

⁸⁵ *Die Volksblad*, 24 Oktober 1978, (Die Suiderkruisfonds), p. 12.

In *Trakteer die Troepe*, 'n kookboek uitgegee in 1983 deur die Suiderkruisfonds as geldinsamelingsprojek, skryf Albrecht: “Die Suiderkruisfonds is 'n heel belangrike organisasie in die lewe van Suid-Afrika. Dit is gebore uit die volk, en reik die hande aan die een kant aan die vegters op die grense en aan die ander kant aan die mense tuis”⁸⁶. Luitenant-generaal RF Holtzhausen, Voormalige voorsitter van die Weermagfonds, het die publiek se deelname aan die Suiderkruisfonds om die weermag te ondersteun in *Paratus* geloof: “The lives and deeds of these people, were characterised by loyalty and courage, by inner strength and a sense of unity and by a strong faith”⁸⁷.

Die Suiderkruisfonds het gereeld in die media gefigureer om sy insamelingspogings, asook die dienste wat die organisasie aan die weermag gelewer het, te adverteer en die steun van die publiek te werf⁸⁸. In 1971 is die volgende advertensie in *Paratus* geplaas wat die publiek wou motiveer om by die Suiderkruisfonds betrokke te raak:

“Uit die oog, uit die hart”. So lui die bekende gesegde. Hoe waar is dit tog nie! Ons lees so dikwels in die koerante of hoor oor die radio van die manne wat op die grense van ons land diens doen. Dat dit ons eie seuns is wat die gevare trotseer, dring nie altyd tot ons almal deur nie. Die feit dat hulle uit die oog is, gee daartoe aanleiding dat ons nalaat om behoorlik dankie te sê vir die gemoedsrus dat die gevare betyds afgeweer word⁸⁹.

⁸⁶ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 228.

⁸⁷ *Paratus*, Oktober 1981, 32(10), (SKF skenk R500 000), p. 85.

⁸⁸ Sien onder andere *Die Volksblad*, 2 Februarie 1978, (Suiderkruis mik baie hoër), p. 9; *Die Transvaler*, 30 Augustus 1978, (Gus Cluver: Fronte gaan nog hoër eise stel), p. 5; *Die Burger*, 11 November 1978, (Suiderkruisfonds Maandag 10jr oud), p. 5; *Die Vaderland*, 20 Augustus 1978, (Eendrag nodiger as ooit tevore), p. 4.

⁸⁹ *Paratus*, Februarie 1971, 23(2), (Brief van bevelvoerder aan Brandwagfonds), p. 52.

In die Suiderkruisfonds se reklame is daar gereeld verwys na die belangrikheid van die gewapende magte wat die landsgrense teen insurgensie-aanvalle beskerm het. Die publiek is aangemoedig om dank te betoon deur die fonds te ondersteun⁹⁰. Die grens- en afskeidspakkies is ook jaarliks geadverteer: “Basics can’t be all that bad, not with the useful packages handed out by die SCF”⁹¹. Die media is ook benut om aan die publiek terugvoering te gee oor die sukses wat die fonds behaal het en hoe die geld spandeer is⁹². Buiten die media, het die organisasie die jaarlikse verkoop van die Suiderkruis-dagboek gebruik om die fonds se aktiwiteite te adverteer. Die dagboek het elke jaar verskeie foto’s van die eindresultate van die fondsinsamelings bevat, insluitende soldate by die militêre basisse wat die geriewe wat deur die organisasie geskenk is, soos swembaddens en sportgeriewe, benut⁹³.

Die dagboek, soos ook die kookboek, *Trakteer die Troepe*, het terugvoeringsgeleenthede aan die publiek ingesluit. Die terugvoering was ’n openbare verklaring aan die publiek oor hoe hul geldelike bydraes deur die Suiderkruisfonds en die weermag spandeer is, asook watter bydrae dit tot die verbetering van geriewe by militêre basisse gemaak het⁹⁴. Die waardering van die troepe is aan die publiek oorgedra deur middel van briewe van dank aan die fonds wat by hierdie openbare verklaring ingesluit is soos blyk uit die volgende: “Dit beteken vir ons so baie om te weet dat daar mense is wat aan ons dink. Dit help om die eensaamheid te verdryf, en maak van ’n gewone dag, ’n goue dag”⁹⁵. Weereens het die fonds as ’n kanaal tussen die soldate en die publiek gedien - in hierdie geval om weer van die soldate terug aan die publiek te gee. Albrecht het klem gelê op die waardering van die soldate: “Vele briewe spoor

⁹⁰ *Paratus*, Januarie 1971, 23(1), (Weermagvroue werk saam), p. 73; S.M. Fourie, “Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994”, pp. 291-292.

⁹¹ *Paratus*, Mei 1987, 38(5), (Southern Cross packages), p. 6.

⁹² Sien byvoorbeeld *Die Oosterlig*, 7 Desember 1983, (Vol lof vir SAW ná besoek aan grens), p. 14; *Die Oosterlig*, 19 September 1984, (R516 915 aan Weermag bestee verlede jaar), p. 5.

⁹³ Privaat versameling van dr. C. Albrecht, Suiderkruisfonds-dagboek 1979.

⁹⁴ Sien privaat versameling van dr. C. Albrecht, Suiderkruisfonds-dagboek 1979 en Suiderkruisfonds. *Trakteer die Troepe*.

⁹⁵ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 226.

Suiderkruis werkers aan om tog asseblief vol te hou met die werk en hulle spreek die hoop uit dat die publiek ons steeds sal ondersteun”⁹⁶.

4.3.3. MISLUKKINGS EN TEENSTAND

Buiten die finansiële sukses op plaaslike en nasionale vlak, het die Suiderkruisfonds se insamelingspogings ook 'n paar bloutjies geloop. Daar was gevalle waar takke tydens fondsinsamelings geen wins gemaak het nie en waar die opkoms by konserte en opvoerings swak was⁹⁷. Maar die grootse mislukking het eers in die latere jare van die fonds se bestaan voorgekom toe daar in toenemende mate 'n afname in die steun van die publiek begin ontwikkel het. So vroeg as 1982 het die Staatspresident tydens die Suiderkruisfonds se jaarlikse banket aangevoer dat die publiek die organisasie meer moes ondersteun⁹⁸. Teen 1988 het die Suiderkruisfonds se profiel in die burgerlike samelewing en die weermag reeds baie gedaal. Daar was 'n afname in lidmaatskap, asook die bedrae wat ingesamel is. Projekte is uitgestel en afgestel as gevolg van dié afname in steun⁹⁹. Die afname kan grootliks toegeskryf word aan Suid-Afrika se swakker ekonomiese toestand sedert die 1980's. Die Administrateur van Natal en provinsiale beskermheer van die fonds het byvoorbeeld in 1991 aangevoer: “Die ekonomiese resessie het ook veroorsaak dat mense nie meer tot die fonds bydra nie”¹⁰⁰. Van 1990 tot 1992 het die inkomste van donasies aan die fonds met soveel as 35% afgeneem¹⁰¹.

⁹⁶ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 226.

⁹⁷ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013.

⁹⁸ *Die Vaderland*, 24 September 1982, (Suiderkruis moet meer steun kry), p. 2.

⁹⁹ *Die Transvaler*, 6 Junie 1990, (Suiderkruisfonds loop bloutjie), p. 5; *Pretoria News*, 27 Augustus 1991, (Southern Cross still has important role to play), p. 7; *Die Volksblad*, 12 November 1988, (Ouers moet kinders beskerm, nie Polisie), p. 4.

¹⁰⁰ *Tempo*, 11 April 1991, ('Grense het verskuif' - Botha), p. 7.

¹⁰¹ SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, 174, MS/507/3, Inrigtings en Fondse, Verslag oor SAWF finansiële jaar, Januarie 1992.

Buiten die swak ekonomie van die 1990's, het die afname in militêre aktiwiteite ook 'n invloed op die steun van die publiek gehad. Tydens die 1970's het die publiek spontaan by die Suiderkruisfonds betrokke begin raak soos die veiligheidsmagte se aktiwiteite op en oor die grens toegeneem het. Teen die laat 1980's was die grenskonflik op sy einde en die persepsie dat die oorlog verby was, het by die publiek en sakelui posgevat. Die toenemende sterfgevalle van dienspligtiges tydens militêre diens het ook bygedra tot die daling in steun soos die publiek al hoe meer die redes agter die militêre grensoperasies begin bevraagteken het. Die emosionele betrokkenheid by die doelstellings van die weermag en polisie het afgeneem en die fonds se voortbestaan het in die weegskaal begin hang. Om die voortbestaan van die Suiderkruisfonds en die betrokkenheid van die privaat sektor te verseker, is ernstige pogings aangewend om alternatiewe fondsinsamelinge te ondersoek en nuwe behoeftes te identifiseer¹⁰².

Te same met die afname in steun het die organisasie ook ander teenstand ervaar. In 1980 het die model Liz Shai aan een van die fonds se insamelingspogings onttrek toe sy daarvan te hore gekom het dat dit nie net militêre basisse binne Suid-Afrika ondersteun het nie, maar juis ook die gewapende magte op die grens: "I will have no option but to bow out. Black people are sensitive when it comes to defence and I do not want to be seen as willing to help in this regard"¹⁰³.

Die ongewilligheid van die swart burgerlike samelewing om die Suiderkruisfonds en die troepe op die grens te steun, het reeds in 1979 duidelik geword met 'n ontevredenheid aangaande veronderstelde swart steun aan die organisasie. In een geïsoleerde geval is swart verpleegsters gedwing om 'n bydrae tot die fonds

---

¹⁰² SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, 174, MS/507/3, Inrigtings en Fondse, Verslag oor SAWF finansiële jaar, Januarie 1992.

¹⁰³ *The Post*, 18 Maart 1980, (Liz's model answer to the soldiers on the border), p. 3.

te maak. Die verpleegsters is nie ingelig oor die doel van die Suiderkruisfonds nie en die donasie is van elkeen se salaris afgetrek. Die verpleegsters het gevrees dat hulle hul werk sou verloor as hulle dit nie betaal het nie¹⁰⁴. Nog 'n kontroverse het die fonds getref na 'n besoek deur lede van die organisasie aan die operasionele gebied. Een van hulle, Di Bishop, het met haar terugkoms negatiewe kommentaar gelewer oor die ingesteldheid van die Suid-Afrikaanse troepe. Sy het onder meer opgelet dat die troepe 'n eensydige siening oor SWAPO gehad het en oningelig was oor die politieke situasie in Suidwes-Afrika¹⁰⁵. Teenstand teen die fonds het in 1985 'n hoogtepunt bereik toe die fonds se hoofkantore die teiken van 'n bomaanval was. Die bomaanval is deur die ANC op die eerste vloer van die United Bouvereniging-gebou in Johannesburg geloods, maar het nie baie skade aangerig nie en niemand is in die ontploffing beseer nie¹⁰⁶.

4.4 GEVOLGTREKKING

Die rol van vroue, asook die ondersteuning van die publiek, was integraal tot die sukses van die Suiderkruisfonds. As vroue-organisasie het die fonds enige potensiële griewe wat vroue oor die dienspligstelsel sou kon hê, omskep in 'n produktiewe bydrae aan die gewapende magte. Lorraine de Volo argumenteer dat een van die redes waarom die mobilisering van vroue in oorlogsomstandighede suksesvol is, hulle emosionele simpatie is en die patriotisme wat dit by die publiek opwek. Alhoewel die publiek aanvanklik traag was om die Suiderkruisfonds te ondersteun, het die organisasie, selfs ten spyte van gevalle van teenkantiing, tog met behulp van die publiek gesorg vir die grootste persentasie van die weermag se welsynfondse. In die voorwoord van *Trakteer die Troepe*, die Suiderkruisfonds se kookboek, word daar beklemtoon

¹⁰⁴ *The Post*, 11 Maart 1979, (Nurses pay to border 'war' fund), p. 1.

¹⁰⁵ *Beeld*, 30 November 1983, (Di behoort meer dank te betoon), p. 2.

¹⁰⁶ *Beeld*, 31 Mei 1985, (Suiderkruis-fonds bom se teiken), p. 1.

dat die organisasie verteenwoordigend was van die betrokkenheid van alle lede van die publiek, mans sowel as vroue, by die welsyn van die soldate en die stryd waarby die gewapende magte betrokke was:

Throughout the country more than 260 Southern Cross branches have been working with dedication for our men on the borders, thus underlining their involvement in the struggle against terrorism¹⁰⁷.

Al is die Suiderkruisfonds deur 'n klein groepie vroue gestig, het dit oor 'n paar dekades tot 'n organisasie gegroei wat geslagsgrense oorgesteek het. Verskeie skrywers klassifiseer die Suiderkruisfonds as 'n vroue-organisasie en die fonds verteenwoordig ongetwyfeld die mobilisering van Suid-Afrikaanse vroue, asook die rol van 'n vroue-organisasie in oorlogsomstandighede, soos deur De Volo omskryf. Maar die organisasie se sukses was nie net te danke aan sy beeld as besorgde moeders en eggenote nie. Die sukses, en selfs mislukkings, kan ook toegeskryf word aan die ywer van die publiek om daarby betrokke te raak. Die organisasie het gedien as skakel tussen die publiek en die manne in uniform en is in die eerste plek nie gestig met die doel om vroue se potensiele griewe teen die dienspligstelsel produktief te omskep nie, maar om aan die gewapende magte se geriefsbehoefte te voldoen. Daarom kan die Suiderkruisfonds as 'n burgerlike organisasie gesien word, verteenwoordigend van die mobilisering van 'n samelewing ongeag geslag. In die volgende hoofstuk word die primêre doelwit van die Suiderkruisfonds, naamlik om te voorsien aan die sodate se basiese behoeftes, ondersoek en die materiële bydraes wat die organisasie gelewer het, bespreek.

---

¹⁰⁷ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 1.

HOOFSTUK 5

BASIESE BEHOEFTE: DIE MATERIELE BYDRAE VAN DIE SUIDERKRUIFONDS

5.1 INLEIDING

In sy artikel, *The War Relief Agencies*, ondersoek Wayne McMillan verskeie internasionale welsynsorganisasies voor en na die Japanese aanval op Pearl Harbour gedurende die Tweede Wêreldoorlog in Desember 1941. Hy argumenteer dat die samelewing se emosionele betrokkenheid by oorlog hulle motiveer om hul ondersteuning te bied en welsynsorganisasies dien as die kanaal waardeur die samelewing hul ondersteuning kan verleen. Hierdie ondersteuning kom in verskeie vorme voor¹. Die Suiderkruisfonds se primêre doelwit was die ondersteuning van die Suid-Afrikaanse gewapende magte deur die voorsiening van basiese behoeftes. Die ondersteuning wat die Suiderkruisfonds verskaf het, is as integraal tot die troepe se welstand beskou en die weermag se afhanklikheid van die Suiderkruisfonds is keer op keer beklemtoon:

Die weermag kan sonder die Suiderkruisfonds nie die dienste lewer wat vir die hoë moraal van die dienspligtiges nodig is nie. Die Geskiedenis het geleer as 'n manskap se moraal laag is, verloor jy 'n oorlog².

---

¹ W. McMillan, "The War Relief Agencies", *Social Service Review*, 17(3), Sep. 1943, p. 303.

² *Die Vaderland*, 3 Mei 1978, (Willem Knoetze: Werkgewers staan tou vir dienspligtiges), p. 3.

Soos in hoofstuk drie bespreek, was die Suiderkruisfonds nie by magte om enige selfstandige fondsbesteding namens die weermag te onderneem nie. Namate die behoeftes van die gewapende magte duidelik geword het, het verteenwoordigers van die Suid-Afrikaanse Weermag en die Suid-Afrikaanse Polisie 'n lys van behoeftes opgestel. Die fondse benodig vir die onderhoud van die welsyn van enige gewapende magte is groot en die weermag en polisie kon self nie voldoen aan die behoeftes nie³. So het Albrecht self opgemerk:

Ons moet aanvaar dat die staat nie in al die behoeftes van sy soldate kan voorsien wat ver van die huis moet veg nie – dit is oor die hele wêreld so. Hoewel ons voortdurend probeer om die situasie te verbeter, was dit die mense van Suid-Afrika wat deur die Suiderkruisfonds, geriewe soos swembaddens, rolprente, boeke, sportbenodighede, ensovoorts verskaf het om die lewe aan die grens, in besonder Kerstye, sover moontlik te veraangenaam⁴.

Die lys van behoeftes is aan die Suiderkruisfonds oorhandig en 'n opsomming van hoe en waar die weermag die fondse wil bestee, is gegee. Die Suiderkruisfonds het die behoeftes aan die publiek bekend gemaak en die geld ingesamel wat benodig is. Die fondse is dan aan die weermag oorbetaal⁵.

Die negatiewe implikasie van hierdie verhouding was dat die Suiderkruisfonds nie altyd die erkenning gekry het vir die bydraes wat sy fondse gelewer het nie. Daar het 'n wanpersepsie onder soldate ontstaan dat die geriewe en goedere wat hulle ontvang het van die weermag afkomstig was. Soldate het geglo dat die Suiderkruisfonds nie hul beloftes nakom nie en met hul tuiskoms het hierdie wanindruk onder die burgerlike samelewing versprei. Dit het die publiek ontmoedig om hul finansiële ondersteuning aan die Suiderkruisfonds voort te sit. Die organisasie het gevolglik die media gebruik om die publiek in te lig oor die rol

³ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 228.

⁴ *Beeld*, 3 November 1978, (Elkarien Fourie: Weermag eer mev. Albrecht vir Suiderkruis-diens), p. 4.

⁵ Suiderkruisfonds. *Trakteer die Troepe*, p. 228; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister of Defence, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Brief deur Mev A van Vuuren, Mei 1979.

wat die Suiderkruisfonds gespeel het en waaraan die geld bestee is. Daar is beklemtoon dat dit te danke was aan die finansiële bydraes van die Suiderkruisfonds dat daar na die welsyn van die soldate omgesien is. Ten einde onkunde te voorkom, is weermagbevelvoerders ook opdrag gegee om die manskappe in te lig dat die geriewe en goedere van die Suiderkruisfonds afkomstig was of met geld van die Suiderkruisfonds aangekoop is. Daar is selfs voorgestel dat die weermag die Suiderkruisfondseembleem deur plakkers of kennisgewings pertinent op die goedere aanbring⁶.

Al was die Suiderkruisfonds nie by magte om self die welsynsfondse te spandeer nie, is die onderhoud van die welsyn van die gewapende magte steeds aan die organisasie in oorleg met die weermag geadministrateer. Soos genoem, het die weermag die erkenning aan die fonds gegee as die instansie wat die behoefte raakgesien het en tot aksie oorgegaan het om dit reg te stel⁷. Met sy stigting was die hoofdoel van die fonds dus die volgende:

Our main aim was quite simple, but of great importance, namely to work for the welfare of our own fighting men, both of the SADF and the SAP, as well as provide humanitarian aid in the form of ambulances, hospital equipment and medicine for the Portuguese soldiers of Angola and Mozambique⁸.

Soos Portugal se posisie in Afrika verander het en die aktiwiteite van die Suid-Afrikaanse magte uitgebrei het, het die doelwitte van die fonds ook verander. Die Suiderkruisfonds het geld ingesamel vir geriewe by militêre basisse, die skenk van grens- en afskeidspakkies aan dienspligtiges, die algemene welsyn van die soldate, om finansiële hulp aan die behoeftige naasbestaandes van

---

⁶ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 228; *Paratus*, Augustus 1978, 29(8), (SCF Celebrates), p. 41; *Beeld*, 11 Oktober 1979, (Fonds se beeld opgeknip), p. 11.

⁷ *Hoofstad*, 4 November 1978, (Fonds het soldaat se behoeftes gesien), p. 1.

⁸ *Paratus*, Augustus 1978, 29(8), (SCF Celebrates), pp. 40-41.

dienspligtiges, verminkte of gesneuwelde soldate te verleen en ook finansiële en sielkundige hulp aan verminkte en afgetrede soldate te verskaf. Die publiek het nie net hul behoefte om by te dra tot die welstand van die soldate bevredig nie. In ruil vir hul ondersteuning het die Suiderkruisfonds by stalletjies tydens feesdae en ander fondsinsamelingspogings altyd iets aan die publiek teruggegee met elke donasie. Die Suiderkruisfonds het onder andere t-hemde, penne en notaboeke in ruil vir donasies gegee⁹.

5.2 SKENKINGS AAN PORTUGAL EN RHODESIË

Net in Angola alleen was daar tussen vyftig- en sestigduisend Portugese troepe wat deur die Angolese en Mosambiekse Soldatefonds bedien moes word¹⁰. Al het die fokus van die Suiderkruisfonds kort na sy stigting na die Suid-Afrikaanse magte geskuif, het hy steeds voortgegaan om humanitêre hulp aan die Portugese te verleen. Teen 1972 het die Suiderkruisfonds sy fondse aangewend om 'n hospitaal in Lourenço Marques in Mosambiek met twee-en-sewentig beddens vir die swaargewondes in te rig. Verder het die fonds R43 000 aan dié hospitaal geskenk. Drie tente ter waarde van R12 000 elk is in dieselfde jaar aan die Portugese magte in Angola geskenk. Teen 1973 het Albrecht beklemtoon dat die skenk van mediese voorrade en toerusting aan die Portugese steeds 'n doelwit van die fonds was. Daardie jaar het die Suiderkruisfonds agt ambulanse van R6 500 elk aan 'n hospitaal in Luanda geskenk¹¹. In totaal het die fonds hulp ten bedrae van om en by R353 000 aan die Portugese verleen¹². Humanitêre hulp met 'n totale waarde van net oor die kwart miljoen rand is ook sporadies

⁹ *Pretoria News*, 30 Augustus 1978, (Gen. Dutton pays tribute to Southern Cross fund), p. 14; S.M. Fourie, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994", pp. 315-316; *Paratus*, Augustus 1978, 29(8), (SCF Celebrates), p. 41.

¹⁰ SANW Dokumentasie Sentrum, BGGGM, 106, 302/6/1, Operasie Oorlogsdagboek, "The Counter Insurgency Campaign in Southern Angola" – Lt.-genl. C.A. Fraser, Junie 1969.

¹¹ Onderhoud gevoer met E. Albrecht op *Nuus om Nege*, SAUK-opname, 14 Junie 1972 en 17 Julie 1973; *Paratus*, Desember 1973, 24(12), (Suiderkruis se drie doele), p. 13.

¹² *Die Volksblad*, 3 Februarie 1979, (Sy woeker vir ons land), p. 11.

aan Rhodesiese magte tot en met 1979 verleen, maar die fonds se aanvanklike fokus was in Mosambiek en Angola. Drie maande na die fonds se stigting is hulp tot die Suid-Afrikaanse magte uitgebrei. Teen 1974 het die Portugese magte uit hierdie gebiede onttrek en die fonds se hulp is toe beperk tot die Suid-Afrikaanse magte en hul naasbestaandes¹³.

5.3 SKENKINGS AAN DIE SUID-AFRIKAANSE MAGTE

Die totale algemene inkomste van die Suiderkruisfonds het R1 miljoen per jaar beloop. Die onderskeie fondsinamelingsprojekte het die organisasie in staat gestel om 70% van hierdie inkomste aan die Suid-Afrikaanse Weermag te gee in die vorm van finansiële en materiële skenkings terwyl die res aan die polisie oorbetal is. Slegs 4,97% van die inkomste is oor die algemeen aan administratiewe kostes spandeer en het nooit 8% oorskry nie¹⁴. Tydens 'n radio-onderhoud in 1979 het Albrecht opgemerk dat daar 'n kommunikasiegaping tussen die publiek en die weermag ontstaan het omdat die publiek die hoeveelheid fondse wat die weermag vir die welsyn van die soldate benodig het, bevraagteken het. Die rede waarom die Suiderkruisfonds op so 'n groot skenkingsbedrag aanspraak gemaak het, was omdat fondse nie net voorsiening gemaak het vir die behoeftes van die gewapende magte nie, maar ook dié van hul naasbestaandes¹⁵. Die Suiderkruisfonds se doel was om die lewens van die soldate op alle vlakke draagliker te maak, op die grens sowel as tuis¹⁶.

¹³ *Beeld*, 7 Maart 1989, (Stephanie Horn: Dankie tannie groet na 20 jaar), p. 5; *The Natal Mercury*, 14 Oktober 1978, (Natal's share in fund is R33 000), p. 11.

¹⁴ *The Star*, 31 Januarie 1978, (Sue Garbett: Soldiers have her to thank), p. 11; SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funksionering van die Suiderkruisfonds, Junie 1982.

¹⁵ Onderhoud gevoer met E. Albrecht, SAUK-opname, 23 November 1979; *The Natal Mercury*, 14 Oktober 1978, (Natal's share in funds is R33 000), p. 11.

¹⁶ *Die Transvaler*, 18 Maart 1987, (Suiderkruisfonds werk vir veilige SA), p. 10.

5.3.1 KERS- EN AFSKEIDSPAKKIES

Die Kers- en afskeidspakkies, ook bekend as die Dankie-tannie pakkies, was die bekendste materiële bydrae wat deur die fonds gelewer is. Waar daar nog 'n wanindruk onder soldate oor die herkoms van skenkings van geriewe was, was daar geen twyfel oor die herkoms van die Dankie-tannie pakkies nie. Dit was direk afkomstig van die Suiderkruisfonds. Die verskillende geskenkpakkies was verskeie inisiatiewe wat deur die Suiderkruisfonds geloods is. Die eerste verslag aangaande geskenkpakkies het 'n jaar na die fonds se stigting verskyn. Daarvolgens is Kerspakkies in Desember 1969 vir die eerste keer grens toe gestuur. Om en by 222 Kerspakkies is gestuur met verskillende produkte wat as aanvulling tot die Kerse te gedien het. Die Kerspakkies is deur 500 pakkies sigarette vergesel. Dit is pro-rata tussen die Suid-Afrikaanse leër en lugmag verdeel¹⁷. Die Kerspakkies is sedert 1969 jaarliks aan die troepe gestuur en telkemale self deur lede van die Suiderkruisfonds aan die troepe oorhandig tydens besoeke aan militêre basisse¹⁸.

Die Kerspakkies, ook bekend as grenspakkies, is aanvanklik aan soldate geskenk "om dankie te sê aan die baie jong manne wat hulle Kersfees ter wille van ons verdediging op die grens deurbring"¹⁹. Dit was spesifiek bedoel vir die soldate wat ver van die huis af gestasioneer was. Die dankgebaar het gevolglik luukshede bevat wat Kerstyd vir die soldate aangenamer sou maak. 'n Tipiese Kerspakkies het onder andere 'n aandenking van die soldaat se grensdiens, asook 'n Kerskaartjie van die Suiderkruisfonds, 'n sleutelhouer, 'n dagboek, beskuitjies, kougom, sigarette, lekkernye soos biltong, neute, droë vrugte en rosyne en 'n blikkie gekondenseerde melk, en later selfs 'n t-hemp, bevat²⁰. 'n

¹⁷ SANW Dokumentasie Sentrum, BGGGM, 130, 506/18, Brandwagfonds, Desember 1969.

¹⁸ *Beeld*, 7 Maart 1989, (Stephanie Horn: Dankie tannie groet na 20 jaar), p. 5.

¹⁹ *Paratus*, Desember 1972, 24(12), (Kerspakkies), p. 18.

²⁰ *Paratus*, Februarie 1972, 24(2), (Die SAW Brandwagfonds), p. 24; S.M. Fourie, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994", p. 296; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013 en 13 Mei 2013; Verwerking van kommentaar op vrae aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

Dienspligtige van die Tegniese Dienskorps het byvoorbeeld die Kerspakkies beskryf as “lekkers vir arm kinders”²¹. As dankgebaar het die Kerspakkie gevolglik sy doel gedien.

Sogenaamde “afskeidspakkies” is kort na die bekendstelling van Kerspakkies aan elke soldaat oorhandig met hul vertrek om hul militêre diens op die landsgrense te gaan verrig. Die inhoud van die Kerspakkie het nie voldoen aan die basiese benodighede van die soldate nie. Die bedoeling van die afskeidspakkies was nie net as morele ondersteuning aan vertrekkende soldate nie, maar ook om sekere benodighede wat moontlik nie vir soldate beskikbaar sou wees nie aan hulle te verskaf. Om ouers en toekomstige dienspligtiges gerus te stel dat sekere benodighede wel aan die soldate geskenk sou word, is daar in die media berig oor wat die inhoud van die pakkies behels het. So byvoorbeeld het ’n artikel in *Rapport*, “Hoe lyk die pakkie grens toe”, beskryf hoe die afskeidspakkies van 1974 gelyk het²².

Die afskeidspakkies het onder andere die volgende bruikbare artikels bevat: ’n skryfblok met koeverte, poskaarte, ’n pen, ’n mes, ’n blikoormaker, ’n naelklipper, ’n buisie lipsalf, ’n skeersakkie, ’n spieëltjie, soms ’n weggooi-skeermes, skoenveters en ’n naaldwerk-stelletjie. Die inhoud is in ’n kunsleersakkies aan die soldate oorhandig. Die Suiderkruisfonds se embleem is op hierdie sakkies aangebring. Die embleem het ook op talle van die items, insluitende die skryfblok en pen, verskyn. Die mes wat in die pakkie ingesluit was, was die populêrste item en is ook by Suiderkruisfondsstalletjies by fondsinsamelingsgeleenthede aan die publiek verkoop. Die leersakkie en mes was duursaam en prakties en talle soldate het hierdie twee items gehou nadat hul militêre dienstydsperk verby was. Sommige oud-stryders het byvoorbeeld

---

²¹ Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

²² *Rapport Tydskrif*, 14 April 1974, (Hoe lyk die pakkie grens toe), p. 6.

verklaar dat hulle steeds, dekades na afloop van die Grensoorlog, die Suiderkruisfondssakkies onder andere gebruik as pistoolhouers of as stoorplek vir paspoorte of identiteitsdokumente. Die mes vorm ook steeds deel van talle oud-soldate se gereedskapversameling²³.

FIGUUR 4

Suiderkruisfonds-spieëltjie met embleem²⁴

²³ *Paratus*, Desember 1977, 28(12), (Die SAWF), p. 20; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 13 Mei 2013 en 9 Januarie 2013; Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

²⁴ Privaat versameling van dr. A. Ehlers.

FIGUUR 5

Suiderkruisfonds-mes²⁵

FIGUUR 6

Suiderkruisfonds-leersakkies²⁶

²⁵ Foto beskikbaar by: http://www.bidorbuy.co.za/item/28418542/Die_Suiderkruisfonds_The_Southern_Cross_Fund_pocket_knife_1980_s.html

²⁶ Foto beskikbaar by: http://www.bidorbuy.co.za/item/39143625/SUIDERKRUISEFONDS_SOUTHERN_CROSS_FUND_SATCHELS_BORDER_WAR.html

Volgens kol. Pieter van der Walt was die belangrikste item in enige geskenkpakkie 'n boodskap van die nasionale voorsitter van die Suiderkruisfonds. Die rede daarvoor was dat die boodskap die soldaat daaraan sou herinner dat die geskenk van die mense tuis afkomstig was²⁷. In 1977 is die volgende boodskap byvoorbeeld by die pakkie ingesluit:

Liewe vriend,

Hierdie pakkie wat aan u gestuur word met die goeie wense van die Suiderkruisfonds en al u volksgenote, is 'n blyk van ons belangstelling en dankbaarheid. Onthou ons staan bankvas agter u! Die Suiderkruisfonds, 'n geregistreerde fondsinsamelingsorganisasie, werk nou al nege jaar vir die welsyn van Suid-Afrika se veiligheidsmagte, en al die fondse wat ons insamel – nou reeds meer as R2 miljoen – word oorbetal aan die Suid-Afrikaanse Weermag en Suid-Afrikaanse Polisie. Dit word bestee aan geriewe soos sport- en musiek-items, projektors, yskasmasjiene, ekstra Kersrantsoene ensovoorts, asook hulp aan afhanklikes en bystand aan verminktes.

Met hierdie pakkie word u egter op tasbare wyse deur ons gegroet. Mag God u sien, bewaar en veilig terugbring²⁸.

Die boodskap het gevolglik nie net die soldate daaraan herinner dat die mense tuis bydra tot hul welsyn nie, maar ook aan al die dienste wat die Suiderkruisfonds gelewer het.

Daar is reeds daarop gewys dat die behoeftes van die soldate nie deur die Suiderkruisfonds bepaal is nie, maar deur die weermag aan die organisasie voorgelê was. Na die voorlegging deur die weermag en polisie, asook insette

---

²⁷ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

²⁸ *Paratus*, Desember 1977, 28(12), (Die SAWF), p. 22.

van gewone soldate, het die nasionale raad van die Suiderkruisfonds die inhoud van die pakkies bepaal volgens die behoeftes van die soldate. Gewone soldate kon ook insette lewer deur briewe aan die fonds te stuur. Die nasionale voorsitter het elke brief persoonlik gelees om insig in hul behoeftes te verkry. Op die manier kon die fonds sy vinger op die pols hou van wat die soldate benodig het. Om nog nouer kontak met die troepe te bewerkstellig, het lede van die fonds self afskeidspakkies aan soldate oorhandig. So is onder andere bepaal dat daar veral 'n behoefte was om skryfbehoeftes by die pakkies in te sluit. So was daar byvoorbeeld Joan Abrahams, onder troepe bekend as "Tannie Mossie", wat by die Tempe militêre basis in Bloemfontein gesorg het grenssoldate gereeld pakkies en pos kry. Nie alle militêre basisse het openbare telefone vir die soldate se gebruik beskikbaar gehad nie. Waar openbare telefone wel by sommige basisse geïnstalleer was, was dit egter 'n voorreg wat aan baie min soldate wat daar gestasioneer was, toegeken is. Daarom was skryfbehoeftes in aanvraag by alle soldate, afgesien van waar hulle gestasioneer was, sodat hulle in kontak met familie en eggenote kon bly²⁹.

Nadat die inhoud van die pakkies bepaal is, is verskillende firmas, maatskappye en verskaffers om kwotasies vir die verskillende items genader. Vir sekere items, soos die leersakkies, dagboeke, messe, sleutelhouers, penne, skryfblokke en koeverte, moes die kwotasie die druk van die Suiderkruisfondseembleem op die item insluit. Die dagbestuur van die fonds het al die kwotasies oorweeg en dan die aankope goedgekeur. Die Suiderkruisfonds het gevolglik sy eie aankope gedoen. In sommige gevalle is maatskappye genader en borge wel verwerf. Balmor Drukkers het byvoorbeeld die skryfblokke geborg. Die Suid-Afrikaanse Vrugerad het by geleentheid ook droë vrugte en rosyne, wat ander lekkernye vervang het, geskenk. Fondse vir die items is ook verkry deur die werf van

---

²⁹ *Beeld*, 7 Maart 1989, (Stephanie Horn: Dankie tannie groet na 20 jaar), p. 5; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013 en 13 Mei 2013; *Die Vaderland*, 5 September 1988, (Vrede is die grootste geskenk), p. 13; Anon., "Tannie Mossie", bloem.getitononline.co.za/2012/02/26/tannie-mossie/#.UmenW_mnrIQ, 26 Februarie 2012.

advertensies in die jaarlikse Suiderkruisfondsdagboek, maar die meeste geld is uit fondsinsamelings verkry³⁰.

Vrywillige lede van die Benoni-, Kemptonpark- en Kensington-takke van die Suiderkruisfonds in Johannesburg was verantwoordelik vir die verpakking van die grenspakkies as gevolg van hul voordelige ligging naby die hoofkantoor van die organisasie in Johannesburg. Die weermag het spesifieke regulasies opgestel vir die hantering en skenking van die grenspakkies en die Suiderkruisfonds moes aan hierdie regulasies voldoen. Die inhoud van die pakkies moes eerstens beperk word tot nuttige gebruiksartikels. Enige tabak en drank moes aksynsvry wees. Bederfbare en breekbare artikels is ontmoedig. Gevaarlike items soos sigaretaanstekers en gasbottels is verbied. Items van 'n aanstootlike aard, pornografiese of godslasterlike materiaal, is ook verbied. Items wat aanvaar is, moes in voldoende hoeveelhede geskenk word, nie geredelik in die operasionele gebied beskikbaar wees nie en as moreelopbouend beskou word. Tensy 'n skenking vir 'n spesifieke weermagsdeel was, moes die Kwartiermeester-generaal grootmaat skenkings soos die pakkies versprei na die verskeie militêre basisse tot waar stafdelings dit by die basisse kon oorneem³¹.

Die geskenkpakkies was kenmerkend van die Suiderkruisfonds sedert die vroeë jare van die organisasie se bestaan. Elke jaar is 'n groot bedrag van die fonds se jaarlikse inkomste aan die pakkies bestee en jaarliks het die bedrag toegeneem soos diensplig uitgebrei het. In 1972 het die Suiderkruisfonds R12 000 aan die grenspakkies bestee. Teen 1974 het die pakkies R13 000 per jaar gekos. Teen 1984, slegs 'n dekade later, het die gemiddelde jaarlikse bedrag bestee aan

---

³⁰ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 13 Mei 2013.

³¹ *Paratus*, Desember 1978, 29(12), (SKF reeds R5 miljoen ingesamel), p. 13; SANW Dokumentasie Sentrum, HSAW, 21A, 507/11/1, Die hantering van geskenkpakkies en skenkings van en na die operasionele gebied, g.d; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 21 Junie 2013.

pakkies tot R200 000 gestyg. Teen 1987 het die Suiderkruisfonds 'n gemiddeld van R280 000 van sy jaarlikse inkomste aan die pakkies spandeer³².

In Augustus 1978 het die Suiderkruisfonds 'n terugslag beleef toe 'n klagte oor die afskeidspakkies openbaar gemaak is. 'n Burgermaglid, Kommandant P. van Z. Aucamp, wat ook 'n professor aan die Potchefstroomse Universiteit was, het 'n brief aan die militêre tydskrif, *Paratus*, geskryf waarin hy oor die gehalte van die grenspakkies gekla het. Hy het aangevoer dat die “goedkoopste balpunte van enige basaar beter skryf as 'n geskenkpen wat in die geskenkpakkie was” en dat daar “'n onverstaanbare wanverhouding tussen die skryfblok en die koevert” was³³. Sy grootste klagte was egter oor die watersak wat ook in die grenspakkie ingesluit was:

Die kroon is egter gespan toe ek met groot verwagting, nadat ek getrou aan die voorskrifte, die watersak geweek het en dit in die versegende [sic] hitte van Ondangwa wou gebruik. Dit het eenvoudig in twee gebars of gebreek of wat jy dit ookal wil noem. Dit was met gom aanmekaar geplak – gom wat baie oënskynlik nie waterbestand is nie. Sover ek kon vasstel, deel ek hierdie ongelukkige ondervinding met almal wat dit ontvang het³⁴.

Hierdie brief het nie net klagtes bevat nie, maar ook 'n bevraagtekening van die besteding van die organisasie se fondse:

As een van die manne aan die grens vra ek myself die vraag af: Wie se harte is nou met die geskenke verbly? Is dit dié van ons manne

³² Onderhoud gevoer met E. Albrecht, *Nuus om Nege*, SAUK-opname, 14 Junie 1972; *Paratus*, April 1974, 25(4), (SKF skenk R40 766, 17), p. 19; *Die Vaderland*, 24 Maart 1984, (Weermag kry R30 000), p. 3; *Die Transvaler*, 18 Maart 1987, (Suiderkruisfonds werk vir veilige SA), p. 10.

³³ *Beeld*, 16 Augustus 1978, (Hoffie Hoffeldt: Storm bars om troepe-presente), p. 3.

³⁴ *Beeld*, 16 Augustus 1978, (Hoffie Hoffeldt: Storm bars om troepe-presente), p. 3; *Beeld*, 18 Augustus 1978, (Julia Uys: Beslissing gevra oor geskenke), p. 5.

aan die grens, of dié van die fabrikante wat hul sakke uit hul minderwaardige produkte vul? As 'n donateur van die Suiderkruisfonds vra ek myself die vraag: Word ons bydraes met goeie oorleg en met die nodige omstandigheid ten bate van “ons manne” bestee?³⁵

Die weermag het onmiddellik gereageer en 'n standpunt ten gunste van die Suiderkruisfonds ingeneem. Die Suiderkruisfonds het met ontvangs van die brief, wat eers 'n maand later in die media verskyn het, 'n nuwe watersak en pen aan Aucamp gestuur. Aucamp het toe in 'n brief aan die Suiderkruisfonds bevestig dat die nuwe watersak werk³⁶.

Die *Cape Times* het 'n voorbeeld van die watersak bekom en 'n toets, volgens die instruksies, uitgevoer. Dié sak het ook by die soom gebars. Die resultate van die toets is in die koerant gepubliseer³⁷. In reaksie op die negatiewe publisiteit het die Suiderkruisfonds twee voorbeelde van die grenspakkies na die Verbruikersraad vir toetse getuur. Die bevindinge is in die media bekend gemaak. Daar is bevind dat beide penne perfek gewerk het. Albrecht het verduidelik dat die moontlikheid wel bestaan het dat een pen uit die groot aantal penne wat aangekoop is, foutief kon wees. Daar is verder bevind dat die koeverte die standaard C6 grootte was om by die Poskantoor se sorteermasjiene te pas. Dit sou die sortering van die soldate se pos vinniger en makliker maak. Die skryfblokke se grootte is ook beperk om in die geskenksakkie te pas. Tog kon die bladsye van die skryfblokke met gemak in die koeverte pas. Die Verbruikersraad het ook die watersakke getoets en bevind dat dit minder lek as

---

³⁵ *Beeld*, 16 Augustus 1978, (Hoffie Hoffeldt: Storm bars om troepe-presente), p. 3.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *The Cape Times*, 21 Augustus 1978, (Mike Freemantle: Water bags: Some 'faulty'), p. 2.

wat deur die raad se spesifikasies toegelaat is. Albrecht het voorgehou dat Aucamp se watersak moontlik deel was van 'n foutiewe besending³⁸.

Albrecht het na afloop van die skandaal opgemerk dat die Suiderkruisfonds nooit bekommerd was oor die klagte nie en volle vertroue in die inhoudsgehalte van die pakkies gehad het, omdat verskeie dankbriewe van soldate aan die organisasie bevestig het dat die pakkies in hulle smaak was. Sy het voortgegaan om te sê dat die Suiderkruisfonds egter steeds bly was dat 'n onpartydige instelling die ondersoek ingestel het³⁹.

5.3.2. GERIEWE VIR BASISSE

Sedert die stigting van die Suiderkruisfonds het die organisasie beoog om geld in te samel sodat geriewe, soos sport- en ontspanningsgeriewe, aan militêre basisse verskaf kon word. Die fondse was spesifiek bedoel om te sorg vir die geriewe wat die weermag, as gevolg van sy beperkte begroting, nie self kon verskaf nie⁴⁰. Die weermag het vroeg bewus geword van die behoefte aan geriewe by militêre basisse deur middel van verslae oor die toestande by eenhede. Twee verslae uit 1969, deur die basisbevelvoerders oor die toestande by militêre basisse, getuig byvoorbeeld van die behoeftes van die basisse. Daar is onder andere opgemerk dat daar geen ontspanningsroetine was nie met die gevolg dat die moraal en algemene dissipline van die soldate baie swak was. Sommige dienspligtiges was vuil en ongeskeerd en meeste het gedurende hulle vryetyd doelloos rondgedwaal en ander het kaart gespeel. Die doellose tydverdryf van die soldate het tot gevolg gehad dat die kroeë waaroor sommige

³⁸ *Beeld*, 16 Augustus 1978, (Hoffie Hoffeldt: Storm bars om troepe-presente), p. 3; *The Cape Times*, 21 Augustus 1978, (Mike Freemantle: Water bags: Some 'faulty'), p. 2; *The Citizen*, 9 September 1978, (Keith Abendroth: Consumer Council OKs service gift parcels), p. 9.

³⁹ *Die Burger*, 8 September 1978, (Grenspakkies in die haak, sê S.A.B.S), p. 11.

⁴⁰ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 227; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; *Die Oosterlig*, 21 April 1980, (Gerda Klopper: Suiderkruisfonds help eintlik waar nood is), p. 6.

basisse beskik het, later as die bepaalde tyd oop gebly het. Dié oortreding het op sy beurt weer tot klagtes deur weermagskapelane oor immorele tydverdryf gelei⁴¹. Die tekort aan ontspanningsaktiwiteite vir soldate by militêre basisse moes gevolglik aangespreek word.

Die fokus op fondse vir geriewe by militêre basisse kan grootliks gesien word as 'n reaksie, nie net op klagtes van die kapelane nie, maar ook op klagtes van die publiek. Na aanleiding van terugvoering deur dienspligtiges het die publiek geglo dat eersgenoemde nie altyd besig gehou is nie en nie hul tyd in die weermag produktief bestee het nie. Die aanbring van geriewe was gevolglik 'n antwoord op die klagtes deur die publiek oor tydvermorsing deur dienspligtiges op basisse⁴². In 'n verslag oor die toestand van basisse na 'n besoek deur weermagpersoneel in 1973, het die weermag klem gelê op die belangrikheid van hoe dienspligtiges hul vrye tyd spandeer:

Die vrye tyd van dienspligtiges is dus dieselfde as die vrye tyd van die burgerlikes. Omdat mense in die burgerlike lewe uit die aard van hulle lewensomstandighede hulle vrye tyd in kanale van eie keuse ontwikkel het, word nie altyd daarop gelet nie. In die SAW is die geval egter anders. Die jongman kan nie na werk sy basis verlaat nie. Hy is, om dit maar platweg te noem, ingekamp. Om dié rede word in die SAW van owerheid weë spesiaal aandag gegee aan die tyd wanneer die dienspligtige se dagtaak agter die rug is⁴³.

---

⁴¹ SANW Dokumentasie Sentrum, BGGGM, 106, 302/6/1, Operasie Oorlogsdagboeke, Klagtes oor kroegtye, 1969; SANW Dokumentasie Sentrum, BGGGM, 106, 302/6/1, Operasie Oorlogsdagboeke, Verslag oor toestand van basis, November 1969.

⁴² SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Memorandum: Besoek van Weermagpersoneel aan basisse, April 1973.

⁴³ SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Memorandum: Besoek van Weermagpersoneel aan basisse, April 1973.

Die welsyn van die soldate was die weermag se eerste prioriteit en dit het die voorsiening van geriewe ingesluit. Die Suiderkruisfonds is ingelig oor hierdie prioriteit en hul bydrae is versoek. Eenhede en basisse van die SAW kon versoeke aan die plaaslike takke van die Suiderkruisfonds rig om fondse vir die verbetering van onder andere sportgeriewe, hoofkwartiere en enige ontspanningsfasiliteite. Die weermag het hierdie samewerking aangemoedig. Die Suiderkruisfonds het dan die nodige fondse ingesamel en aan die Suid-Afrikaanse Weermagfonds vir aanwending oorbetal⁴⁴. Die verantwoordelikheid vir die verskaffing van hierdie geriewe het gevolglik op die skouers van die Suiderkruisfonds geval. Om 'n opsigtelike bydrae aan die welsyn van die soldate te lewer, moes die geriewe van 'n permanente aard wees⁴⁵.

Na aanleiding van bogenoemde voorskrifte, is sommige fondsinsamelingspogings van die Suiderkruisfonds deur die weermag afgekeur. In 1979 is 'n versoek, om fondse in te samel vir die weermagorkes vir die aankoop van instrumente, deur die weermag afgekeur nadat die Suiderkruisfonds deur die orkes genader is. Die orkes het onder andere aangevoer dat hulle instrumente benodig omdat hulle gereeld met die Suiderkruisfonds tydens fondsinsamelingspogings saamgewerk het. Maar die weermag het hierdie samewerking as die orkes se plig en nie as vrywillige dienste nie gesien. Die weermag het beslis dat die orkes genoeg voorraad gehad het en dat soveel moontlik fondse van burgerlike organisasies vir die aanskaf van geriewe by basisse aangewend moes word⁴⁶.

Die insamelingspogings van die Suiderkruisfonds was dus daarop toegespits om fondse in te samel om spesifieke geriewe soos goedgekeur deur die weermag te

⁴⁴ SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Hulpverlening met sport- en oriëntasiedienste, 7 Junie 1979.

⁴⁵ *Die Oosterlig*, 21 April 1980, (Gerda Klopper: Suiderkruisfonds help eintlike waar nood is), p. 6.

⁴⁶ SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Hulpverlening met sport- en oriëntasiedienste, 7 Junie 1979; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Skenking aan NDP-Orkes, 29 Augustus 1979.

verskaf. Ondersteuning is aan eenhede en basisse verleen na gelang van waar die dringendste behoefte was. Hoe meer geïsoleerd, ontberend en hard die bepaalde omstandighede van troepe was hoe swaarder het die behoefte geweeg⁴⁷. Oor die algemeen het militêre basisse 'n tekort aan geriewe vir die volgende ontspanningsfasiliteite gehad: konsertsale of 'n bioskoop, 'n sitkamer of restaurant, 'n leeskamer, veerpyltjekamer, biljartkamer en 'n tafeltenniskamer. Daar was 'n behoefte aan meubelment, apparate en toerusting vir hierdie ontspanningsfasiliteite, veral klaviere, biljarttafels en filmprojektors⁴⁸.

Buiten hierdie spesifieke geriewe, het verskeie basisse hul eie unieke behoeftes gehad en die Suiderkruisfonds het gevolglik fondse vir 'n groot verskeidenheid geriewe ingesamel. Die volgende sportgeriewe is met behulp van die gelde van die Suiderkruisfonds aan militêre basisse geskenk: tennisbane met toerusting, snoekertafels, veerpylborde, veerpylstelle, sokkerballe, rugbyballe, vlugballe en vlugbalbane, tafeltennistafels, swembaddens, wipmatte, vingerborde, skaakstelle, jukskeistelle en jukskeibane. Die fondse het ook voorsiening gemaak vir die volgende kook- en kombuisgeriewe: mobiele veldkombuise toegerus met 'n stoof, vrieskas, yskas, warmwatertenk, seiltent en 'n 200-liter watertenk, koue-watermasjiene, ysmasjiene, vrieskaste, koelkaste en kookwaterkanne. Verder is basisse ook toegerus en soldate voorsien van die volgende ontspanningsgeriewe en geriewe wat die alledaagse lewe by militêre basisse en selfs vir soldate op patrollie meer draaglik sou maak: outomatiese wasmasjiene, lugverkoelers, filmprojektors, televisiestelle, videomasjiene, sagtebandboeke, koerante, fliëks, Bybels, musieksentrums met toerusting en motorkassetspelers vir gebruik in duikbote en aanvalsvoertuie, tesame met kasetbande⁴⁹. Daar is gepoog om hierdie geriewe aan soveel as moontlik basisse te verskaf⁵⁰.

⁴⁷ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

⁴⁸ SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Memorandum: Besoek van Weermagpersoneel aan basisse, April 1973.

⁴⁹ *The Star*, 31 Januarie 1978, (Soldiers have her to thank), p. 11; *Die Oosterlig*, 21 April 1980, (Gerda Klopper: Suiderkruisfonds help eintlike waar nood is), p. 6; *Rapport*, 17 Julie 1983, (Verdere korrupsie

Soos genoem, het die Suiderkruisfonds in 1969, kort na sy stigting, sy eerste skenking ter waarde van R1 000 aan die weermag gemaak. Die totale skenking van die Suiderkruisfonds in 1969 vir die aankoop van geriewe was R3 000⁵¹. Teen 1971 het die organisasie R10 000 vir die boekjaar aan die weermag oorhandig en in 1972, slegs drie jaar na die fonds se eerste skenking, het die Suiderkruisfonds R15 000 vir die aanskaf van geriewe aan die weermag geskenk. 'n Jaar later, in 1973, het hierdie bedrag verdubbel met 'n skenking van R30 000, tien keer soveel as die skenkings in 1969⁵². Die waarde van die geriewe het gevolglik oor die jare toegeneem soos die Suiderkruisfonds se skenkings toegeneem het. Teen 1978 kon die Suiderkruisfonds voorsorg tref vir elf veldkombuise aan die polisie van R13 000 elk terwyl die weermagbasis by Ondangwa met geriewe ter waarde van R17 340 ingerig is⁵³.

Soos die oorlog geëskaleer het, het die behoeftes van die soldate inderdaad toegeneem. Teen 1980, twaalf jaar na die stigting van die Suiderkruisfonds, het die weermag in totaal, om en by R6 miljoen van die organisasie ontvang. In 1982 het die weermag altesaam R500 000 van die Suiderkruisfonds ontvang waarvan R350 000 aan geriewe spandeer is⁵⁴. Die groot bedrae is aan 'n verskeidenheid items spandeer. Tussen 1983 en 1984 het die weermag die volgende items met die fondse van die Suiderkruisfonds aangekoop: 18 videomasjiene (R19 060), 9 kouewatermasjiene (R2 141), 6 ysmasjiene (R9 600), 32 snoekertafels (R8 499),

---

beweer), p. 1; *Die Vaderland*, 21 Augustus 1978, (Kittie Vermaak: R5 miljoen is Suiderkruis se blink ster), p. 12; *Die Transvaler*, 12 September 1980, (Johan Gagiano: Bull skakel tussen publiek en Suiderkruis), p. 4; *Hoofstad*, 16 Oktober 1978, (Suiderkruisfonds doen skenkings), p. 5; *Beeld*, 14 Julie 1984, (Polisie kry mobiele kombuis), p. 4; *Die Oosterlig*, 19 September 1984, (R516 915 aan Weermag bestee verlede jaar), p. 5; Onderhoud gevoer met E. Albrecht, SAUK-opname, 23 November 1979; Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

⁵⁰ *Die Transvaler*, 16 Maart 1987, (Suiderkruisfonds werk vir veilige SA), p. 10.

⁵¹ *Kommando*, Januarie 1969, 20(1), (Grenspakkies aan SA Weermagslede), p. 40; *Kommando*, Desember 1969, 20(12), (Brandwagfonds kan met u hulp groei), p. 85.

⁵² Onderhoud gevoer met E. Albrecht, *Nuus om Nege*, SAUK-opname, 17 Julie 1973; *Paratus*, Februarie 1972, 24(2), (Die SAW Brandwagfonds), p. 24.

⁵³ *Die Vaderland*, 21 Augustus 1978, (Kittie Vermaak: R5 miljoen is Suiderkruis se blink ster), p. 12; *Die Vaderland*, 1 Februarie 1978, (Suiderkruis gee R7 000 aan Weermag), p. 10.

⁵⁴ *Die Transvaler*, 12 September 1980, (Johan Gagiano: Bull skakel tussen publiek en Suiderkruis), p. 4; SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funksionering van die Suiderkruisfonds, Junie 1982.

195 veerpylborde (R2 868), 352 veerpylstelle (R1 003), 105 sokkerballe (R1 737), 55 rugbyballe (R910), 176 vlugballe (R3 845), 26 tafeltennistafels (R1 864), 14 filmprojektors (R14 070), 5 staalwandswembaddens (R10 450), 8 wipmatte (R4 800), 21 musieksentrums met toerusting (R5 880), 42 vingerborde (R5 985), 66 skaakstelle (R6 567), 20 jukskeistelle (R899), 15 kleurtelevisie-stelle (R13 125) en 6 motorkassetspelers (R1 560)⁵⁵.

Die aanskaf van geriewe was tot 'n groot mate suksesvol alhoewel administratiewe probleme tog sporadies die pogings van die Suiderkruisfonds gekelder het. Soms het die skenkings nie hul bestemming bereik nie soos in die geval in 1983 toe videomasjiene wat vir basisse aangekoop is, nooit daar uitgekóm het nie⁵⁶. Martin Foster, destydse taktiese reaksiegroepoffisier by Oshivelo in Suidwes-Afrika, het by die basis in Katima Mulilo in die Caprivi-strook inspeksie gedoen en bokse vol verrotte *Readers Digest*-tydskrifte, afkomstig van die Suiderkruisfonds, daar aangetref. Die stoorman het aangevoer dat hy nie magtiging gehad het om die tydskrifte aan die basisse uit te reik nie. Foster het hom onmiddellik magtiging verleen. Op inspeksie by Grootfontein, in die noord-ooste van Suidwes-Afrika, het Foster weer kratte vol vars vrugte, geskenk deur die Suiderkruisfonds, gevind wat ook nie aan die troepe uitgereik is nie. Weereens moes Foster bevel gee om die vrugte uit te reik. In Grootfontein het Foster verder ontdek dat films en filmprojektors, geskenk met fondse van die Suiderkruisfonds, nooit aan basisse in Suidwes-Afrika uitgereik is nie, maar deur die sogenaamde 'Socks and Jam', die administratiewe klerke, gevat is vir eie gebruik⁵⁷.

⁵⁵ *Die Oosterlig*, 19 September 1984, (R516 915 aan Weermag bestee verlede jaar), p. 5.

⁵⁶ *Rapport*, 17 Julie 1983, (Verdere korrupsie beweer), p. 1.

⁵⁷ Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

5.3.3. BESOEKE AAN BASISSE EN SKENKINGS AAN MILITÊRE HOSPITALE

Lede van die Suiderkruisfonds het op gereelde basis besoeke aan basisse en militêre hospitale gebring. Die besoeke het plaasgevind wanneer lede van die organisasie grenspakkies aan die troepe oorhandig het, of op uitnodiging van die weermag. Die rede daaragter was tweevoudig. Eerstens kon lede van die Suiderkruisfonds eerstehands die behoeftes van die soldate bepaal. Tydens die besoeke is daar probeer om onder andere te bepaal wat nog vir dienspligtiges gedoen kon word, of die organisasie, volgens die dienspligtiges, genoeg belangstelling in hulle getoon het, of die soldate geglo het dat die burgerlike samelewing hulle behoeftes op die hart gedra het en of die ondersteuning voldoende was. Die doel was gevolglik om aan die soldate te wys dat hulle wel die ondersteuning van die burgerlike samelewing gehad het⁵⁸.

Tweedens is hierdie besoeke gebruik om aan die publiek terugvoering oor die werklike omstandighede van die troepe, hoe hulle ontplooi is en in watter omstandighede, asook wat vir hulle gedoen is, te gee. Die lede van die fonds is gesien as opinievormers wat die publiek se begrip van die toestande en behoeftes van die soldate kon verbreed. Verder kon lede van die Suiderkruisfonds, na hul besoeke, terugvoering gee oor hoe die fondse spandeer is om bevraagtekening deur die publiek te voorkom. Die weermag het die geleenthede ook as 'n publisiteitsgeleentheid gesien om met die bekwaamheid van die troepe te spog. Buiten informasie rakende die sekuriteit van die land, kon die lede van die Suiderkruisfonds met hul terugkeer vryelik oor die toestande van die basisse berig⁵⁹.

---

⁵⁸ SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Memorandum: Besoek van Weermagpersoneel aan basisse, April 1973.

⁵⁹ E-pos onderhoud gevoer met Lt-genl RF Holtzhausen, 8 Maart 2013.

Elizabeth Albrecht het opgemerk dat die besoeke ook bevredigend vir die lede van die Suiderkruisfonds was. Die lede kon self sien watter bydrae die fonds gelewer het en is aangemoedig deur hul sukses⁶⁰. Albrecht het met elke besoek verseker dat die dames pragtig aangetrek was omdat sy geglo het die manne wou iets vroulik sien⁶¹. Talle dienspligtiges het die besoeke as 'n welkome ontvlugting van die daaglikse militêre roetine gesien. Barend Nel, 'n kapelaan gestasioneer by Ruacana, was die enigste persoon by hierdie basis wat oor 'n busbestuurderslisensie beskik het. Gevolglik moes hy met elke besoek van die Suiderkruisfonds die dames met 'n bus, by Waterwese geleen, nie net rondry nie, maar ook toergids speel⁶². Albrecht het in 'n onderhoud met Stephanie Horn van *Beeld* die grensbesoeke uitgesonder as hoogtepunte van haar betrokkenheid by die Suiderkruisfonds⁶³. Die terugvoering aan die publiek na afloop van hierdie besoeke was ook oorweldigend positief, met die uitsondering van Di Bishop, 'n lid van die Progressiewe Federale Party, asook die Black Sash, wat politieke uitsprake oor die ingesteldheid van die soldate gemaak het⁶⁴.

Lede van die Suiderkruisfonds het ook gereeld besoeke aan Nr. 1 (Voortrekkerhoogte) en Nr. 2 (Wynberg) Militêre Hospitale afgelê en betrokke geraak by projekte wat voorsiening gemaak het vir die welsyn van gehospitaliseerde soldate. Die Suiderkruisfonds het gepoog om, soos met geriewe by militêre basisse, mediese geriewe te verskaf wat die staat, as gevolg van beperkte finansiële middele, nie kon voorsien nie. Die projekte het aan grootskaalse behoeftes, asook individuele behoeftes voorsien. Grootskaalse projekte het die bou van 'n groot hidro-terapeutiese swembad en 'n rehabilitasiesentrum met al die noodsaaklike toerusting soos rolstoele en krukke

⁶⁰ *Die Vaderland*, 21 Augustus 1978, (Kittie Vermaak: R5 miljoen is Suiderkruis se blink ster), p. 12.

⁶¹ *Beeld*, 23 Maart 1992, (Marguerite van Wyk: Elizabeth Albrecht bly alleen in groot, wit huis), p. 9. Daar kan geargumenteer word dat hierdie optrede die objektivering van vroue reflekteer, asook die wyse waarop vroue tot hierdie objektivering bygedra het. 'n Volledige bespreking van die kwessie val egter buite die fokus van die studie.

⁶² Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

⁶³ *Beeld*, 7 Maart 1989, (Stephanie Horn: Dankie tannie groet na 20 jaar), p. 5.

⁶⁴ Sien hoofstuk 4, asook *Beeld*, 30 November 1983, (Di behoort meer dank te betoon), p. 2; *Die Oosterlig*, 7 Desember 1983, (Vol lof vir SAW na besoek aan grens), p. 1.

by beide hospitale ingesluit. Een hidro-terapeutiese swembad het om en by R285 000 gekos en 'n reabilitasiesentrum ter waarde van R200 000 is by Nr. 2 Militêre Hospitaal gebou⁶⁵.

Tydens besoeke aan die hospitale het lede van die Suiderkruisfonds lekkernye soos Paaseiers uitgedeel, maar ook voorsien aan die persoonlike behoeftes van beseerde soldate. Die organisasie is deur die mediese personeel of maatskaplike werkers oor die behoeftes van individuele pasiënte ingelig. Beseerde soldate, byvoorbeeld dié wat in landmynontploffings beseer is en onmiddellik na Nr. 1 Militêre Hospitaal in Pretoria afgevoer is, is meestal opgeneem met geen persoonlike besittings nie. Hul benodighede was dus baie eenvoudig. Die Suiderkruisfonds het, net soos met grenspakkies, hospitaalpakkies aan beseerde soldate geskenk. Die inhoud is bepaal volgens die behoeftes van die spesifieke pasiënt. Die pasiënte wat al redelik herstel het, het leesstof, musiekkassette, later CD's, en lekkernye ontvang. Swaargewondes wat onmiddellik na die hospitaal oorgeplaas is, het onder andere slaapkler, onderklere, seep, lemmetjies, handoeke, tandeborsels, tandepasta en haarborsels ontvang. Die Suiderkruisfonds het die kler self aangekoop en die toiletware is deur verskeie apteke geskenk. Taklede was verantwoordelik vir die werwing van hierdie skenkings. Die Suiderkruisfonds het na die pasiënte omgesien totdat hulle familieledes kon oorneem⁶⁶.

Die Suiderkruisfonds het ook soldate wat ledemate verloor het tydens die herstelfase bygestaan. Hierdie soldate is oorgeplaas na die reabilitasiesentrum in Pretoria wat deur die fonds geskenk is. Buiten persoonlike behoeftes, het die fonds ook krukke, looprame en rolstole geskenk. Na hulle ontslag het die

---

⁶⁵ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; *Die Burger*, 2 Maart 1989, (Kolonel nuwe voorsitter van Suiderkruisfonds), p. 13; *Die Transvaler*, 18 Maart 1987, (Suiderkruisfonds werk vir veilige SA), p. 10.

⁶⁶ *Paratus*, Junie 1982, 33(6), (SKF besoek No. 1 Militêre hospitaal), p. 61; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013 en 13 Mei 2013.

Suiderkruisfonds hierdie soldate deur middel van sielkundige of terapeutiese hulp bygestaan. Die organisasie het ook oornagverblyfgeriewe vir familieledes van die gewonde soldate by beide militêre hospitale aangebring en onderhou⁶⁷. In 1987 het die Suiderkruisfonds 'n rekenaar geskenk aan 'n soldaat wat alle beheer oor sy liggaam verloor het. Hulle het ook die koste van rekenaaropleiding gedek⁶⁸.

5.3.4 HULP AAN AFHANKLIKES

Die Suiderkruisfonds het nie net voorsorg getref vir die behoeftes van die soldate nie, maar ook dié vir hul naasbestandes. Die organisasie het sedert sy stigting hom daarop toegespits om finansiële hulp aan soldate met behoeftige afhanklikes te bied om byvoorbeeld lewensnoodsaaklike medisinale- en huishoudelike benodighede aan te koop. As die afhanklikes se nood as gevolg van militêre verpligtinge ontstaan het, byvoorbeeld wanneer die werkgewer versuim het om die betrokke dienspligtige se salaris tydens grensdiens te betaal of die dienspligtige se vrou as gevolg van swangerskap nie kon werk in sy afwesigheid nie, het die Suiderkruisfonds bystand verleen. Die afhanklikes kon die fonds nader, 'n aansoekvorm voltooi en ondersoek is dan na die omstandighede ingestel. Nadat goedkeuring verleen is, het die Suiderkruisfonds byvoorbeeld die afhanklikes se huurgeld, water- en kragrekeninge, brandstofuitgawes, versekering, voedsel, klere en skoolfondse betaal⁶⁹.

Teen 1980 het die Suiderkruisfonds 246 gesinne ondersteun. As die fonds ontdek het dat die hulp enigsins misbruik is, is hulp onmiddellik gestaak. 'n Gemiddelde van tien persent van die soldate wat hulp ontvang het, het dit in die vorm van lenings ontvang, afhangende van hoe groot hul nood was. Die ander

⁶⁷ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; *Die Transvaler*, 12 September 1980, (Johan Gagiano: Bull skakel tussen publiek en Suiderkruis), p. 4.

⁶⁸ *Die Transvaler*, 18 Maart 1987, (Suiderkruisfonds werk vir veilige SA), p. 10.

⁶⁹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, pp. 241-242.

negentig persent is afgeskryf as nie-vereffenbare lenings. Afhanklikes is gereeld aangemoedig om met die Suiderkruisfonds te skakel indien hul hulp benodig sou word. Dit is aangemoedig om te voorkom dat die bekommernis oor afhanklikes die dienspligtige se tyd op die landsgrense negatief affekteer. Deur bystand te verleen, het die Suiderkruisfonds dus ook gesorg om die dienspligtige gerus te stel⁷⁰. So het Martin Foster se vrou hulp van die Suiderkruisfonds ontvang toe die weermag Foster, in daardie stadium 'n taktiese reaksiegroepoffisier, nog steeds die salaris van sy vorige rang as kaptein betaal het. Foster se salaris wat aan sy vrou uitbetaal is, was nie genoeg om na sy familie om te sien nie. Toe sy vrou gepoog het om die saak reg te stel, is aan haar gesê dat haar man die saak met sy bevelvoerder moes opneem. Foster was egter self die bevelvoerder van sy eenheid⁷¹. Teen 1984 het die Suiderkruisfonds jaarliks gemiddeld R260 000 aan die behoeftige afhanklikes van soldate uitbetaal⁷².

5.3.5 DIE RY-VEILIG PROJEK

Die Ry-veilig Projek, 'n inisiatief van die weermag, het staat gemaak op goedgunstige lede van die publiek om die talle soldate wat op naweekpas was, 'n rygeleentheid te bied sodat hulle veilig by hul eindbestemming kon uitkom. Die weermag het die publiek so aangemoedig om hul deel te doen vir die oorlogspoging. Verskeie advertensies het die projek aan die publiek bekend gestel met slagspreuke soos "Help Johnny come marching home" en "Give our country a lift"⁷³. Die projek is gemotiveer deur die groot aantal dienspligtiges wat tydens verlof in ongelukke met privaat motorvoertuie beseer is. Tussen 1976 en

⁷⁰ *Die Oosterlig*, 16 Maart 1982, (R331 000 bestee aan geriewe by grens), p. 4; *Evening Post*, 19 Augustus 1981, (Lloyd Bodill: R30 000 given by funds to help border soldiers), p. 6; Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 242; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; S.M. Fourie, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994", p. 298.

⁷¹ Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

⁷² *Beeld*, 8 Oktober 1984, (Fonds sit sy taak voort), p. 7; *Die Oosterlig*, 19 September 1984, (R516 915 aan Weermag bestee verlede jaar), p. 5.

⁷³ M. Drewett, "The Construction and Subversion of Gender Stereotypes in Popular Cultural Representations of the Border War", p. 97; S.M. Fourie, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994", p. 301.

1977 was 232 dienspligtiges by motorongelukke betrokke. Ongeorganiseerde ryloop is ook deur die weermag ontmoedig omdat dit gesien is as 'n gevaar vir die dienspligtiges en die publiek en was 'n groot bekommernis vir ouers van dienspligtiges⁷⁴.

Die oplossing was dus gerieflike en veilige optelpunte, byvoorbeeld by petrolstasies waar soldate kon wag vir 'n rygeleentheid by lede van die publiek. Die projek het gepoog om soldate se moraal op te stoot en ouers gerus te stel. Die Bel-en-ry-na-organisasie het gepoog om rygeleenthede te organiseer. Dienpligtiges kon inbel en die organisasie inlig van hul posisie en hul eindbestemming. Die Suiderkruisfonds het hierdie projek ondersteun deur die telefoonrekening te vereffen. Teen 1982 het die Suiderkruisfonds skuilings opgerig by hierdie optelpunte, aangesien baie daarvan, afhangende van die ligging, onbeskermd teen enige weersomstandighede was. Dorpe kon die Suiderkruisfonds direk nader en spesifieke optelpunte uitwys wat skuiling benodig het. Teen 1983 het die Suiderkruisfonds 43 skuilings in die Transvaal gehad, 5 in Pretoria, 15 aan die Witwatersrand, 48 in die Kaapprovinsie, 17 in Natal, 17 in Vrystaat en 9 in die destydse Suidwes-Afrika met toestemming van plaaslike munisipaliteite opgerig⁷⁵.

5.3.6 HULP IN SWART TOWNSHIPS

Teen die middel 1980's het die aktiwiteite van die weermag uitgebrei, nie net op die landsgrense nie, maar ook binne Suid-Afrika self. Die groei van die swartbevrydingsbeweging het gelei tot 'n groter uitdaging vir die blanke beheer

⁷⁴ SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Rygeleentheid vir Nasionale Dienspligtiges, Mei 1979.

⁷⁵ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 249; *Die Transvaler*, 10 Februarie 1982, (Jannie Coetzee: Onderdak kom vir soldate wat wag om huis toe te gaan), p. 5; *Die Volksblad*, 16 Februarie 1982, (DP-skuilings oorweeg), p. 4; E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 8 Februarie 2013; J. Cock, "Manpower and militarisation: women and the SADF", p. 52; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Rygeleentheid vir Nasionale Dienspligtiges, Mei 1979.

van Suid-Afrika wat in daardie stadium die Soweto-opstand van 1976 in grootte verbygesteek het. Op sy beurt het die staat gereageer met sterker optrede teen opstandelinge om verdere gewelddadige verset te voorkom. Gevolglik is die weermag in swart townships rondom die blanke stede ontplooi om op te tree teen enige gewelddadige verset. Hierdie ontplooiing het in 1984 begin toe die weermag in 'n ondersteunende rol in verhouding met die polisie ontplooi is. Teen 1985, met die afkondiging van 'n noodtoestand, het die weermag dieselfde rol as die polisie aangeneem⁷⁶.

Die uitgebreide aktiwiteite van die weermag het gevolglik ook die ondersteuning van die Suiderkruisfonds geaffekteer. Tydens hierdie periode is daar aan die inhoud van die grenspakkies gesny om fondse beskikbaar te stel vir die lede van die weermag wat plaaslik ontplooi is. In 1987 is onder andere R142 000 spandeer aan ablusie-eenhede wat na enige plek waar daar onluste was, vervoer kon word. Die troepe is ook in tydelike basisse, soms in die swart woonbuurte, gehuisves en die Suiderkruisfonds het die toerusting verskaf om hul verblyf gemaklik te maak. Die toerusting het onder andere televisiestelle, snoekertafels, speelkaarte, veerpyltjies en borde en domino's ingesluit. Die prosedures vir die aanskaf van geriewe by hierdie tydelike basisse het op dieselfde wyse as militêre basisse geskied⁷⁷.

---

⁷⁶ Onderhoud gevoer met E. Albrecht, SAUK-opname, 20 Maart 1986; A. Seegers, *Dimensions of Militarism*, p. 28; L. Nathan, "Troops in the townships", in J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa*, p. 67; C. Alden, *Apartheid's Last Stand: The Rise and fall of the South African Security State*, p. 225.

⁷⁷ *Tempo*, 14 Maart 1991, (Con Botha neem SKF onder sy vlerk), p. 7; *Die Transvaler*, 18 Maart 1987, (Suiderkruisfonds werk vir veilige SA), p. 10; Onderhoud gevoer met E. Albrecht, SAUK-opname, 20 Maart 1986.

5.4 GEVOLGTREKKING

Die Suiderkruisfonds se doelwit was om aan die primêre behoeftes van die soldate te voorsien om sodoende die ervaring van grensdiens draagliker te maak. Die organisasie het ingetree waar die weermag se fondse onvoldoende was en het 'n groot bydrae tot die welsyn van die soldate gelewer deur middel van grenspakkies, geriewe vir militêre- en tydelike basisse, by Nr. 1 en 2 Militêre Hospitale, besoeke aan dié hospitale, asook militêre basisse, die ondersteuning van dienspligtiges se afhanklikes en die ondersteuning van die Ry-veilig-projek. Maar sedert die einde van die 1980's sou die veranderende rol van die Suiderkruisfonds bydra tot die ontbinding van die organisasie in 1995⁷⁸. In die volgende hoofstuk word die betekenis van die Suiderkruisfonds vir die dienspligtiges en die burgerlike samelewing bespreek.

---

⁷⁸ Hierdie veranderende rol, asook die ontbinding van die fonds word in die finale hoofstuk bespreek.

HOOFSTUK 6

DIE BETEKENIS VAN DIE SUIDERKRUISEFONDS

6.1 INLEIDING

Om die nasionale sekuriteit van Suid-Afrika in die tydperk van die Grensoorlog te verseker, het die betrokkenheid van die totale blanke Suid-Afrikaanse bevolking vereis. Die Suiderkruisfonds was gestig ter ondersteuning van die Suid-Afrikaanse Weermag en het gevolglik burgerlike samewerking met die weermag bevorder. Hierdie verhouding en samewerking tussen die blanke bevolking en die Suid-Afrikaanse Weermag het gelei tot 'n militêre invloed op die blanke samelewing wat diep gewortel was. Gevolglik het die mobilisering van die blanke samelewing gelei tot die militarisering daarvan¹. Soos die blanke samelewing deur middel van organisasies soos die Suiderkruisfonds by die oorlogspoging betrokke geraak het, het hierdie samelewing 'n militêre karakter aangeneem. So het die grense tussen die militêre sfeer en burgerlike sfeer vervaag².

Burgerlike organisasies, in samewerking met die weermag, dien as 'n kanaal tussen die weermag en die burgerlike samelewing ten tye van oorlog. Volgens Seegers speel hierdie organisasies 'n groot rol in die verspreiding van die invloed van die weermag. As 'n kanaal tussen die weermag en die burgerlike samelewing dra burgerlike organisasies hierdie invloed direk aan die burgerlike

---

¹ Die definisies van die terme 'mobilisering' en 'militarisering' word uiteengesit in die eerste hoofstuk. Die terme word gevolglik gebruik met verwysing na hierdie definisies.

² J. Cock, "Introduction", in J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa*, p. 3; P. M. Regan, *Organizing societies for war: The Process and Consequences of Societal Militarization*, p. 6.

samelewing oor³. Met verwysing na die definisie van 'n gemilitariseerde samelewing, is burgerlike organisasies, soos die Suiderkruisfonds, gevolglik integraal tot die militarisering van die burgerlike samelewing. Deur ondersteuning vir die weermag te werf, dra hierdie organisasies militêre ideale en waardes aan die publiek oor en kondisioneer die publiek om nie net die oorlogspoging te aanvaar nie, maar ook daaraan deel te neem. Op hierdie wyse onderhou die militarisering van die samelewing deur gemobiliseerde organisasies die verdere mobilisering van die burgerlike samelewing⁴.

Die Suiderkruisfonds het primêr op logistieke-, monetêre- en organisatoriese wyse met die weermag saamgewerk. As gevolg van die invloed van die weermag, te danke aan die samewerking tussen die twee instansies, het die samewerking mettertyd 'n sekondêre karakter aangeneem. Die Suiderkruisfonds het indirek ook die waardes van die weermag versprei. Die Suiderkruisfonds was nie net van waarde in die burgerlike samelewing nie, maar ook vir die gewone troepe. In hierdie hoofstuk word die betekenis van die Suiderkruisfonds vir die burgerlike samelewing, asook die militêre magte, bespreek.

6.2 DIE SUIDERKRUIFONDS EN DIE MILITARISERING VAN DIE BURGERLIKE SAMELEWING

Die mobilisering van die burgerlike samelewing vir 'n oorlogspoging is gewortel in die voorgehoue bedreiging vir die staat⁵. Soos bespreek in die tweede hoofstuk, het die mobilisering van die Suid-Afrikaanse blanke samelewing teen die agtergrond van die staat se verdedigingswet en die voorgehoue 'totale aanslag'

---

³ A. Seegers, *Dimensions of Militarism: Separate development, state structures and the rise of the military in South Africa*, p. 4.

⁴ P. M. Regan, *Organizing societies for war: The Process and Consequences of Societal Militarization*, p. 10.

⁵ *Ibid.*, p. 12.

teen die staat en die algehele bevolking geskied. Regan voer aan dat die teenwoordigheid van 'n bedreiging vir die staat nie net 'n invloed op ekonomiese, politieke en militêre vlak uitoefen nie, maar ook op sosiale vlak. Dit is die sosiale invloed wat die oorlogspoging kan kelder omdat sekere aspekte van die oorlogspoging sosiale teenstand kan ontlok. Regan verwys hier spesifiek na die teenwoordigheid van militêre diensplig in die samelewing⁶. Om hierdie teenstand te voorkom, moet 'n sosiale konteks geskep word waar militêre diensplig aanvaar word en die burgerlike samelewing gekondisioneer is om militêre diensplig te aanvaar. As 'n groot gedeelte van die populasie binne hierdie sosiale konteks gekondisioneer word, sal die burgerlike samelewing makliker militêre diensplig aanvaar en vir die oorlogspoging mobiliseer⁷.

Binne die Suid-Afrikaanse konteks was die aanvaarding van diensplig integraal tot die oorlogspoging en verskeie instansies het bygedra tot hierdie aanvaarding. Die onderwyssisteem was ook nou betrokke by die voorbereiding van toekomstige dienspligtiges. Blanke seuns is vanaf 'n jong ouderdom voorberei vir militêre diensplig deur middel van die skoolkadetstelsel. J.H. du Plessis het in sy MA-skripsie die rol van skoolkadette as deel van die fundamentele opvoedkunde binne die Suid-Afrikaanse konteks ondersoek. Hy argumenteer dat opvoeding gebruik moes word om jong Suid-Afrikaners fisies en geestelik voor te berei om die Marxistiese aanslag teen te staan⁸. In samewerking met onderwysers het leerlinge deelgeneem aan verskeie programme en aktiwiteite wat daarna gestreef het om hulle voor te berei vir wat van hulle tydens diensplig verwag sou word. Hierdie aktiwiteite het radiokommunikasie, skietkuns, dissipline, verskeie militêre vaardighede, driloefeninge, kamoeflering, spoorsny en vele meer

---

⁶ P. M. Regan, *Organizing societies for war: The Process and Consequences of Societal Militarization*, p. 12.

⁷ P. M. Regan, *Organizing societies for war: The Process and Consequences of Societal Militarization*, p. 31; K. W. Grundy, *The Militarization of South African Politics*, p. 58.

⁸ J.H. du Plessis, "Marxisme en skoolkadette in Suid-Afrikaanse konteks: 'n studie in die fundamentele opvoedkunde", p. 16.

ingesluit. Die skoolkadette het deel gevorm van die Jeugweerbaarheidsprogram, 'n verpligte skoolvak, en is verder uitgebrei met veldskole⁹.

Hierdie voorbereiding van die blanke jeug op militêre diensplig het beoog om diensplig in 'n gunstige lig te stel en het ook bygedra tot die hoë status wat dienspligtiges in die gemeenskap geniet het. Weermagoffisiere het selfs skole besoek om skoolseuns toe te spreek oor die weermag as 'n loopbaankeuse en om inligting oor diensplig oor te dra. Die kadette het seuns fisies en sielkundig voorberei vir diensplig. Deur middel van die hegte verhouding tussen die onderwysstelsel en die SAW is blanke seuns gevolglik vanaf 'n jong ouderdom aangemoedig om diensplig te aanvaar¹⁰. Du Plessis staaf sy argumente in sy skripsie oor die skoolkadette met verskeie aanhalings deur Suid-Afrikaanse politici en die Suid-Afrikaanse media waarin die skoolkadet-sisteem verheerlik word. Hyself dra by tot hierdie verheerliking met die volgende stelling:

Hier is die skolier soldaat-in-die-kleiner en staan hy aan die beginpunt van sy deelname aan 'n eeu-oue menslike aktiwiteit, naamlik die verdediging van sy eie, in die besonder sy eie vaderland¹¹

Tesame met die onderwysstelsel, het die Suid-Afrikaanse media ook die aanvaarding van diensplig aangemoedig en militêre waardes aan die blanke samelewing oorgedra. In 1977 het die weermag 'n voltydse openbare verhoudingskomitee daargestel om die weermag se verhouding met die media op goeie voet te hou. Professionele joernaliste is ook in die weermag opgeneem en vanaf 1977 het die volume en kwaliteit van berigte rakende die weermag toegeneem. Tog is daar beperkinge op hierdie ingebedde joernaliste geplaas en

⁹ G. Evens, "Classrooms of War: The Militarisation of White South African Schooling", in J. Cock & L. Nathan, *War and Society: The Militarisation of South Africa*, pp. 285-86, 288-89, 292, 294; J. Cock, "Introduction", p. 11.

¹⁰ K.W. Grundy, *The Rise of the South African Security Establishment*, p. 17; J. Cock, "Introduction", p. 11.

¹¹ J.H. du Plessis, "Marxisme en skoolkadette in Suid-Afrikaanse konteks: 'n studie in die fundamentele opvoedkunde", p. 48.

mediaberigte was oorweldigend eensydig pro-weermag georiënteerd. Die beeld van die weermag is gevolglik deur die media gevorm en diensplig is geïdealiseer en soldate is selfs geromantiseer in strokiesprente soos *Roger Raakskiet* en films soos *Die Rebel*¹². 'n Artikel in *Kommando* van Maart 1965 het byvoorbeeld die plig van die soldate en dit wat van hulle verwag is geïdealiseer:

We believe in you, we love you, you are our men, our sweethearts, our sons; we expect much of you. You must meet the challenge of this time with faith in yourselves, in your leaders, in God. The bravery and loyalty of our South African soldiers have been proven on a hundred battlefields. They have never failed us, we expect you, their sons, to keep faith¹³.

Omdat die fokus van hierdie studie op die Suiderkruisfonds en sy betekenis binne die blanke burgerlike samelewing lê, word die invloed van die media en die onderwysstelsel op die blanke burgerlike samelewing se siening van diensplig nie in diepte bespreek nie. Die Suiderkruisfonds moet gesien word as een van vele instansies wat die impak van diensplig versag het en bygedra het tot die aanvaarding daarvan¹⁴. Die Suiderkruisfonds het dus die invloed van instellings soos die media en die onderwysstelsel aangevul.

6.2.1 DIE VERSAGTING VAN DIE IMPAK VAN DIENSPLIG

Met die instelling van verpligte diensplig vir alle manlike lede van die blanke bevolking, het die kwessie van sterfgevalle tydens grensdiens prominensie binne die blanke samelewing verkry. 'n Artikel in *Die Burger* van 17 November 1975

¹² D. Craig, "Total justification: Ideological Manipulation and South Africa's Border War", pp. 60-61; K. W. Grundy, *The Militarization of South African Politics*, p. 59-60; K.W. Grundy, *The Rise of the South African Security Establishment*, p. 17; L. Scholtz, "The Media and the Military: Allies or Adversaries?", *Scientia Militaria*, 28(2), 1998, p.236.

¹³ *Kommando*, Maart 1965, 16(3), (Total Commitment), p. 27.

¹⁴ E-pos onderhoud gevoer met Kol. Pieter van der Walt, 8 Maart 2013.

het byvoorbeeld berig oor ene “mev. Venter” wat haar oudste seun na ’n morteraanval in die operasionele gebied aan die dood afgestaan het: “Dis mev. Venter se grootste vrees dat Petrus (haar jongste seun) ook na die grens gestuur sal word”¹⁵. Ongevalle ten tye van oorlog kan ’n negatiewe uitwerking op die burgerlike samelewing se opinie aangaande die konflik, asook hul ondersteuning vir die weermag en oorlogspoging hê¹⁶. Tydens die Grensoorlog was die teenstand teen diensplig ’n sensitiewe onderwerp vir die staat en die weermag en, soos genoem, is verskeie instansies gebruik om teenstand te voorkom of te verminder sodat diensplig aanvaar sou word as deel van die destydse Suid-Afrikaanse lewenswyse. Volgens Callister het die gemilitariseerde onderwysstelsel wel ’n groot impak gehad, maar ten spyte van die bydrae van die media en onderwys, het die grootste invloed steeds vanuit ’n staats- en militêre sfeer gekom. Ten einde die blanke burgerlike samelewing sover te kry om diensplig ten volle te aanvaar, was ’n burgerlike invloed ook benodig¹⁷.

In 1967 is diensplig vir alle blanke Suid-Afrikaanse mans verpligtend gemaak¹⁸. Die impak van diensplig was dus verreikend. Dit het nie net die lewens van dienspligtiges geraak nie, maar ook dié van hul naasbestaendes. Die ervaring van diensplig was integraal tot die dienspligtiges se formatiewe jare en hul oorgang na volwassenheid, met positiewe en negatiewe gevolge. Al is daar gepoog om ongevallen tot ’n minimum te beperk, het dit steeds voorgekom. Talle families is ook ekonomies geaffekteer deurdat die broodwinner se inkomste van die familie ontnem is. Die sielkundige impak van militêre diens op dienspligtiges het dikwels ook lank na hul dienstermyn, veral deur middel van verpligte jaarlikse militêre kampe, hulself en hul families steeds beïnvloed. Dienspligtiges het met militêre diens groot veranderinge ondergaan. Fisies en geestelik het hul sterker

¹⁵ *Die Burger*, 17 November 1975, (SA skiet 10 terroriste na soldaat se dood), p. 1.

¹⁶ S.S. Gartner & G.M. Segur, “War, Casualties, and Public Opinion”, *The Journal of Conflict Resolution*, 42(3), Jun. 1998, p. 279.

¹⁷ G. Callister, “Patriotic Duty or Resented Imposition? Public Reactions to Military Conscription in White South Africa, 1952-1972”, pp. 10-12.

¹⁸ Sien hoofstuk 2.

geword, maar hul persepsie van sosiale konsepte soos geweld het verander en die emosionele wroeging het talle negatief geaffekteer¹⁹.

Diensplig lei daartoe dat 'n staat se gewapende mag grootliks uit burgerlikes bestaan. As gevolg daarvan word die burgerlike samelewing tot 'n groter mate by die aktiwiteite van die weermag betrek. Binne die Suid-Afrikaanse konteks tydens die Grensoorlog was daar 'n hegte verhouding tussen die weermag en die burgerlike samelewing omdat die ingesteldheid van die verdedigingswet die totale Suid-Afrikaanse bevolking betrek het. Diensplig het bygedra tot hierdie hegte verhouding omdat alle blanke Suid-Afrikaanse huishoudings deur diensplig geraak is. Omdat die weermag grootliks uit burgerlikes bestaan het, het dit die samelewing gemotiveer om die weermag te ondersteun en agter die dienspligtiges te verenig. Maar omdat diensplig nie 'n langtermyn loopbaan was nie, was die besorgdheid oor die welsyn van die dienspligtiges nog meer prominent. Die burgerlike samelewing wou verseker wees van die welstand van die dienspligtiges en, soos genoem, was die invloed van die staat nie altyd voldoende om die impak van diensplig te versag nie²⁰.

Organisasies soos die Suiderkruisfonds, wat sy oorsprong in die burgerlike samelewing gehad het, kon gevolglik 'n bydrae lewer tot die versagting van die impak van diensplig. Soos bespreek, het die Suiderkruisfonds gedien as 'n weerligafleier. Die fonds het enige moontlike griewe van blanke vrouens teen die militêre stelsel omskep in 'n aktiewe en produktiewe bydrae tot die welsyn van die soldate. Hierdie funksie van die Suiderkruisfonds is bespreek ten opsigte van die argument dat blanke Suid-Afrikaanse vroue nie passiewe ondersteuners was nie, maar aktief binne die patriargale Suid-Afrikaanse samelewing opgetree het

---

¹⁹ G. Callister, "Patriotic Duty or Resented Imposition? Public Reactions to Military Conscription in White South Africa, 1952-1972", pp. 112-116.

²⁰ D.R. Segal & M.W. Segal, "Change in Military Organization", *Annual Review of Sociology* 9, 1983, pp. 158-160; P.H. Frankel, *Pretoria's Praetorians: Civil Military Relations in South Africa*, pp. 2, 12, 98. Sien ook hoofstuk 3.

ter ondersteuning van die oorlogspoging²¹. Maar die Suiderkruisfonds, as burgerlike organisasie, het op verskeie wyses eweneens die impak van diensplig versag.

'n Brief van 'n besorgde moeder, gerig aan die stigter van die Suiderkruisfonds, Elizabeth Albrecht, dui op die emosionele betrokkenheid van blanke Suid-Afrikaanse vroue en hul besorgdheid oor die welsyn van dienspligtiges. Sy het geskryf oor die welstand van vroue se seuns soos wat die weermag se aktiwiteite na die swart townships uitgebrei het:

The war is no longer that faraway war to the north of South West Africa, it's here. For example a mother says to you, "You give parcels for the man in Ondangwa, my son is in Soweto and he is in as much danger as they are, if not more. And what are you going to do about it?"²²

As die grootste skenker van fondse vir die welsyn van dienspligtiges het die publiek die Suiderkruisfonds verantwoordelik gehou vir die welsyn van die soldate en het hoë verwagtinge van die fonds gehad. Die fonds moes dus gereeld die publiek oor sy doen en late gerusstel.

Die burgerlike samelewing se bekommernis het veral gespruit uit die weermag se geheimhouding ten opsigte van militêre aktiwiteite. Daar was streng geheimhouding rondom die weermag en militêre operasies en die algemene publiek was nie ingelig oor die troepe se bewegings nie. Operasies is voorgestel as beperk tot die 'operasionele area'. Hierdie gebied was aan die gemiddelde lid van die publiek bekend as die area direk suid van die Suidwes-Afrika-Angolese grens, maar in werklikheid het dit al hoe meer begin verwys na 'n area binne

---

²¹ Sien hoofstuk 4.

²² J. Cock, *Colonels and Cadres: War and Gender in South-Africa*, p. 109.

Angola²³. JH Thompson, 'n skrywer en joernalis, stel dit eenvoudig: “Wat ek die beste onthou is ouers wat huil. Ek dink nie hulle het regtig gehuil omdat hulle seuns weggaan nie, maar eerder omdat hulle nie geweet het waarheen die kinders gaan nie”²⁴.

As gevolg van haar verhouding met die Portugese en Suid-Afrikaanse weermag het die nasionale voorsitter van die Suiderkruisfonds toegang tot geklassifiseerde informasie gehad. Die fonds het ook gedien as 'n kanaal tussen die weermag en die publiek, nie net om geldelike skenkings te kanaliseer nie, maar ook om eerstehandse informasie oor die welstand van die troepe aan die publiek oor te dra. Suiderkruisfondslede het gereeld besoeke aan militêre basisse afgelê, dienspligtiges ontmoet en dan terugvoering aan die publiek gegee. Die terugvoering van 'n burgerlike organisasie, 'n organisasie wat die publiek verteenwoordig het, het die toestande waarbinne die dienspligtiges hul militêre diens verrig het, tuisgebring en terselfdetyd die publiek gerus gestel²⁵.

Die Suiderkruisfonds het hierdie gerusstelling deur middel van die media oorgedra. Die organisasie het gerapporteer oor die welstand van die soldate en die publiek aangemoedig om hul ondersteuning te bied. Daarby is die opofferinge deur die dienspligtiges, asook hul families, as deel van die oorlogspoging regverdig:

Die seuns is bruin gebrand, gesond en blymoedig en hul ouers hoef nie oor hulle bekommerd te wees nie. [Die] dienspligtiges is lewenslustig en vol moed vir hul taak. Ontspanningsgeriewe is voldoende en wissel van die veerpyltjieborde tot swembaddens en tennisbane. Van die basisse het elektrisiteit in elke tent. Die soldate kan hulle beslis nie verveel nie en Vryetydsbesteding word goed

²³ C. Holt, *At Thy Call: We Did Not Falter*, p. 6; W. Steenkamp, *Adeus Angola*, p. 15.

²⁴ J.H. Thompson, *Dit was oorlog: Van Afkak tot Bosbepok*, p. 1.

²⁵ Sien hoofstuk 3, 4 en 5; *Die Vaderland*, 23 Junie 1978, (Suiderkruisfonds kan groter rol speel), p. 9.

georganiseer. Die Suiderkruisfonds is tevrede met die besteding van geld²⁶.

'n Soortgelyke verslag oor die toestand van die basisse spreek die moeders direk aan: "Mothers can be assured that their sons are well looked after and the Southern Cross organisation has done a lot for our boys"²⁷. Berigte het ook direk die ondersteuning van die publiek aangemoedig met verwysing na hulle steun aan die oorlogspoging teen die 'totale aanslag':

We have no right to expect our men in uniform to endure suffering and hardship if we at home do not manifest a strong belief that our cherished values and traditions are worth defending²⁸.

6.2.2 SAMEWERKING EN EENHEIDSGEVOEL

Die gerusstelling wat die Suiderkruisfonds gebied het, was grootliks gemik op dienspligtiges se ouers, maar spesifiek die moeders. As moeders van dienspligtiges kon hulle 'n groot invloed op toekomstige en huidige dienspligtiges uitoefen. Gerusgestel deur die Suiderkruisfonds kon moeders en eggenote verenig agter die dienspligtiges staan en gesamentlik hul ondersteuning bied. Vroue was verteenwoordigend van die tuisfront en daar moes gepoog word om 'n gesamentlike tuisfront te skep:

Just as they are united in combating infiltration and attacks, so we, on the home front, must also unite since union still ensures and guarantees strength. The Southern Cross had succeeded laudably in impressing on people the concept of a continuous consolidated front from up-country to the border, from the home front to the battle front²⁹.

---

²⁶ *Die Volksblad*, 7 November 1979, (G'n rede tot kommer oor soldate), p. 7.

²⁷ *The Citizen*, 3 Desember 1983, (Marilyn Cohen: Mayoress lauds SADF men on border), p. 11.

²⁸ *The Natal Witness*, 31 Januarie 1984, (Home fires), p. 6.

²⁹ *The Citizen*, 11 Augustus 1984, (Transvaal tops Southern Cross' contributions), p. 4.

Gemeenskaplike opoffering tydens die Grensoorlog het families op die tuisfront verenig. Talle families het geliefdes op die landgrense gehad en daaglik met die moontlikheid van die verlies van 'n geliefde geworstel. Die gemeenskaplike emosionele betrokkenheid is verder geneem en deur middel van die Suiderkruisfonds in gemeenskaplike ondersteuning omskep. Die Suiderkruisfonds het deur middel van die media³⁰ gereeld klem gelê op die noodsaaklikheid van 'n verenigde tuisfront om die aanslag teen die staat suksesvol teen te staan en as aanvulling tot die gewapende magte te dien. As 'n burgerlike organisasie het die Suiderkruisfonds homself as 'n medium voorgestel waardeur die burgerlike samelewing, ten spyte van enige verskille, kon verenig en as gesamentlike front optree³¹. Veral die Ry-veilig Projek, wat ry-geleenthede aan dienspligtiges gebied het, het lede van 'n gemeenskap saamgebring ter ondersteuning van die troepe om 'n praktiese bydrae tot die oorlogspoging te lewer³².

Tydens die Grensoorlog was dit noodsaaklik dat die moraal van die bevolking hoog moes wees om die voortdurende totale betrokkenheid van die burgerlike samelewing te verseker. Buiten die gemeenskaplike samewerking en ondersteuning het die Suiderkruisfonds ook gedien om die burgerlike samelewing se moraal hoog te hou. Die konflik waarby die Suid-Afrikaanse magte betrokke was, het ook 'n uitwerking op die moraal van die tuisfront gehad, nie net ten opsigte van oorwinnings of nederlae van die gewapende magte nie, maar ook ten opsigte van die sterftes van geliefdes as gevolg van militêre aktiwiteite en die afwesigheid van geliefdes as gevolg van militêre diensplig. Die gerusstelling van die publiek deur die Suiderkruisfonds het bygedra tot die

³⁰ Sien byvoorbeeld *Die Volksblad*, 13 Augustus 1987, (SA verdediging moeite wed, sê PW), p. 4 en *Die Volksblad*, 29 September 1978, (S.A. is aan die wenkant teen terreur in S.W.A.), p. 3 en *Beeld*, 15 Augustus 1981, (Elk paraat, roep SA leiers op), p. 1.

³¹ *The Natal Witness*, 31 Januarie 1984, (Home fires), p. 6; *Rand Daily Mail*, 21 Oktober 1981, (Don Marshall: SA has few real friends – Malan), p. 3; *The Citizen*, 11 Augustus 1984, (Transvaal tops Southern Cross' contributions), p. 4.

³² Daar word na hierdie gemeenskappe verwys as 'verbeelde gemeenskappe'; gemeenskappe wat saamgesnoer word deur dieselfde gesindheid oor sake soos nasionalisme, oorlog en godsdiens. Die Ry-veilig Projek het individue regoor Suid-Afrika met dieselfde gesindheid oor die burgerlike samelewing se rol in die Grensoorlog, saamgebond. Sien bv. B. Anderson, *Imagined Communities*, Verso, London, 2006.

moraal van die tuisfront, asook aktiewe betrokkenheid by die organisasie. Volgens Lucy Böntgen, destydse voorsitter van die Northcliff-, Linden- en Fairland-takke van die Suiderkruisfonds, was ondersteuning aan die organisasie nie net 'n welsynsdaad nie, maar 'n lewensbeleid. Die projekte van organisasies soos die Suiderkruisfonds het die publiek as 'n geleentheid aangegryp om aktief by die verdediging van die staat berokke te raak en samehorigheid as volk te toon³³.

Om 'n bydrae tot die oorlogspoging te lewer, is as die plig van elke lid van die burgerlike samelewing gesien en die Suiderkruisfonds het hierdie siening ondersteun. As burgerlike organisasie kon die Suiderkruisfonds bydra tot die paraatheid van die blanke burgerlike samelewing, die moraal van die samelewing hoog hou deur middel van gerusstelling en 'n aktiewe bydrae lewer tot die oorlogspoging, asook die verskeie faksies van die samelewing verenig ter ondersteuning van die troepe. Die Suiderkruisfonds is dus voorgestel as 'n simbool van samewerking en 'n organisasie wat eenheid bevorder³⁴.

As 'n verenigde tuisfront kon die burgerlike samelewing gevolglik optimaal met die weermag saamwerk ter verdediging van die staat. Diensplig is deur die weermag en staat as integraal tot die verdediging van Suid-Afrika voorgestel en die Suiderkruisfonds het bygedra tot die aanvaarding van diensplig. Die organisasie se besoeke aan die militêre basisse het gevoelens van simpatie by die burgerlike samelewing ontlok en om tot die Suiderkruisfonds by te dra, is as patrioties voorgehou. Die fonds het gevolglik samewerking met die weermag aangemoedig, asook die blanke burgerlike samelewing verteenwoordig en vir

---

³³ *Die Oosterlig*, 19 September 1984, (Dit is 'n eer om die troepe te dien), p. 5; *Die Republikein*, 30 Januarie 1984, (Aanslag kom uit Moskou), p. 5; G.C. Olivier, *Die Grondslae van Suid-Afrika se buitelandse beleid*, p. 35; *Die Transvaler*, 30 Augustus 1978, (Gus Cluver: Fronte gaan nóg hoër eise stel), p. 5; *The Citizen*, 1 Junie 1978, (Bernice Margolis: Look at it as a life policy – Lucy), p. 26.

³⁴ *The Friend*, 25 Julie 1978, (Fund is morale booster), p. 3; *Die Volksblad*, 24 Oktober 1978, (Die Suiderkruisfonds), p. 12; *Hoofstad*, 4 November 1978, (Fonds het soldaat se behoeftes gesien), p. 1; *Oggendblad*, 21 Oktober 1981, (SA kan nie op Weste vertrou), p. 1.

hulle 'n organisasie gebied waarmee die publiek kon identifiseer en vereenselwig³⁵.

6.3 DIE MORAAL VAN DIE SUID-AFRIKAANSE TROEPE

In sy proefskrif oor die mobilisering van die Vaaldriehoekse samelewing tydens die Grensoorlog, bespreek S.M. Fourie die rol van burgerlike organisasies, onder andere die Suiderkruisfonds, in die mobilisering van die burgerlike samelewing. Hy argumenteer dat vroue in 'n ondersteunende rol 'n groot bydrae tot die handhawing van die hoë moraal van die soldate gelewer het, spesifiek deur organisasies soos die Suiderkruisfonds³⁶. Elizabeth Albrecht, stigter van die Suiderkruisfonds, het geglo dat enige land se belangrikste geheime wapen ten tye van oorlog die moraal van sy burgerlike bevolking en die moraal van sy soldate was. Volgens haar het die werk van die Suiderkruisfonds nie net aan die Suid-Afrikaanse soldate bewys dat die blanke bevolking getrou tot die verbetering van die welsyn van die soldate verbind was nie, maar het ook die moraal van die soldate verbeter³⁷. Die Suiderkruisfonds het nie net daarna gestreef om te voldoen aan die basiese fisiese behoeftes van die soldate nie, maar ook om die soldate geestelik te ondersteun. Verslae oor die toestand van militêre basisse in Suidwes-Afrika aan die begin van die weermag se teenwoordigheid in die gebied het getuig van 'n swak moraal onder die troepe. Hierdie swak moraal is onder andere toegeskryf aan die afwesigheid van enige ontspanningsgeriewe. Met 'n beperkte begroting kon die weermag nie voldoen

³⁵ J. Cock, "Manpower and militarisation: women and the SADF", p. 52; *Die Transvaler*, 21 Oktober 1981, (Sabotasie in SA neem 200 p.s. toe), p. 1; A. Seegers, *Dimensions of Militarism: Separate Development, State Structures and the Rise of the Military in South Africa*, pp. 37 & 43.

³⁶ S.M. Fourie, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994", p. 201.

³⁷ *The Star*, 12 Maart 1979, (Arms not enough – Treurnicht), p. 7; *Suid-Afrikaanse Oorsig*, 23 Februarie 1979, (Ada Nelson: Peetma van SA soldate), p. 11.

aan hierdie behoeftes nie en die Suiderkruisfonds kon gevolglik instaan om hierdie rol te vervul³⁸.

Die Suiderkruisfonds het deur middel van sy aktiwiteite gepoog om die volgende uit te rig: om eerstens aan die Suid-Afrikaanse soldate te bewys dat die blanke burgerlike bevolking hul welstand op die hart gedra en aktief gepoog het om tot hul welstand by te dra en, tweedens, om die moraal van die soldate deur ontspanningsgeriewe te verbeter. Volgens kol. Pieter van der Walt het hierdie twee doelwitte hand aan hand gegaan omdat die bevestiging dat die publiek vir die welstand van die soldate omgee het, self 'n bydrae tot die moraal van die soldate was³⁹. Hierdie sentiment word deur 'n berig in *Die Oosterlig* ondersteun:

Die Suiderkruisfonds se taak is om die moraal van die troepe op die grens hoog te hou, hulle te verseker van die betrokkenheid, onderskraging en liefde van die mense by die huis⁴⁰.

Beide die weermag en die Suiderkruisfonds was van mening dat 'n positiewe bydrae tot die moraal van die troepe slegs verseker kon word deur 'n hegte skakeling tussen die Suiderkruisfonds, namens die blanke burgerlike samelewing, en die Suid-Afrikaanse troepe⁴¹.

---

³⁸ SANW Dokumentasie Sentrum, BGGGM, 106, 302/6/1, Operasie Oorlogsdagboeke, 1969 & Verslag oor die toestand van basis, November 1969; Onderhoud gevoer met E. Albrecht, SAUK-opname, 13 Maart 1978.

³⁹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

⁴⁰ *Die Oosterlig*, 19 September 1984, ('Dit is 'n eer om die troepe te dien'), p. 5.

⁴¹ *Beeld*, 4 Oktober 1979, (Suiderkruisfonds geprys vir sy diens: Staan saam vir die land, sê Premier), p. 8; SANW Dokumentasie Sentrum, Minister van Verdediging, MVV 285, MV/B/62/10, Vryetydsbesteding, Memorandum: besoek van Weermagspersoneel aan basisse, April 1973.

6.3.1 MORAAL TEN TYE VAN KONFLIK

Met verwysing na die Val van Tobruk tydens die Tweede Wêreldoorlog, toe Britse en Suid-Afrikaanse soldate na 'n nederlaag teen die Duitsers uit die gebied in Noord-Afrika onttrek het, skryf J. Fennell:

The evidence suggests that Eighth Army's defeats were due in many ways to poor morale. It is clear from the personal accounts, the censorship summaries and the official reports already adduced that morale was at the very least uncertain and unreliable during the summer of 1942⁴².

Die moraal van die troepe word gevolglik as integraal tot die sukses van 'n weermag tydens oorlog beskou⁴³ en verskeie staats- en burgerlike inisiatiewe poog om die moraal hoog te hou.

Reuven Gal en A. David Mangelsdorff beskryf moraal as "the enthusiasm and persistence with which a member of a group engages in the prescribed activities of that group"⁴⁴. Die vlak van hierdie entoesiasme en deursettingsvermoë kan hoog of laag wees. James M. Landis fokus spesifiek op hoë moraal in sy artikel "Morale and civilian defence" en beskryf hoë moraal as 'n algemene gemoedstoestand wat 'n groep motiveer om optimaal te funksioneer om hul doelwit te bereik⁴⁵. H.J. Baker voer aan dat as moraal verwys na die gemoedstoestand van die individu of die groep, moet in ag geneem word dat 'n individu of groep se gemoedstoestand nie van die omgewing waarbinne gefunksioneer, verwyder kan word nie⁴⁶.

---

⁴² J. Fennell, *Combat and Morale in the North African Campaign*, p. 27. Vir 'n breedvoerige bespreking van Suid-Afrikaanse troepe se moraal tydens die Tweede Wêreldoorlog in Noord-Afrika, sien N. Orpen, *War in the Desert*.

⁴³ *Ibid.*, p. 2.

⁴⁴ R. Gal & A.D. Mangelsdorff, *Handbook of Military Psychology*, p. 455.

⁴⁵ J.M. Landis, "Morale and Civilian Defence", *American Journal of Sociology*, 47(3), Nov. 1941, p. 331.

⁴⁶ H.J. Baker, "The Maintenance of Morale", *International Journal of Ethics*, 40(4), Jul. 1930, p. 542.

Historici soos J. Fennell en J.A. Ulio argumenteer dat terwyl 'n weermag sy troepe se basiese behoeftes, voedsel, kleding en beskutting kan voorsien, is dit nie voldoende om die hoë moraal van die troepe te verseker nie. Gelyke aandag moet aan die soldaat se omgewing gegee word om hoë moraal te verseker⁴⁷. Fennell verwys na 'n verslag van die Inter-Service Committee oor die moraal van die Britse troepe tydens die Tweede Wêreldoorlog:

Where men are living and fighting in trying conditions, whether of terrain, climate, or other circumstances, small grievances assume undue proportions, particularly when it may reasonably be thought that they could be removed. Even though a straw does not break a camel's back, it may profoundly irritate the animal, particularly if it thinks that its master cannot be bothered to remove it. Therefore action is called for on the lesser matters as urgently as it is on these of major importance⁴⁸.

Die voorsiening van spesifieke geriewe met betrekking tot die verbetering van die omgewing waarbinne 'n soldaat funksioneer, word gevolglik as van gelyke belang geag. Volgens Fennell moet aandag aan drie kwessies gegee word om 'n hoë moraal te handhaaf: die soldaat moet bekend wees met sy rol in die doelwitte van die oorlogspoging, daar moet 'n konstruktiewe verhouding tussen die soldaat en die burgerlike samelewing gehandhaaf word en laastens moet voldoende ondersteuning, geriewe en vermaak voorsien word⁴⁹. Dit is die twee laasgenoemde kwessies wat van belang is met verwysing na die rol van die Suiderkruisfonds en al is die welsyn van die soldate die verantwoordelikheid van die weermag, val dit tog ook op die skouers van burgerlike organisasies soos die Suiderkruisfonds. Geriewe vir sport, ontspanning en vermaak verbeter die moraal van die troepe deur 'n tydverdryf aan die soldate te bied wanneer hulle nie op patrollie is nie. Wanneer hierdie geriewe van 'n burgerlike organisasie

---

⁴⁷ J. Fennell, *Combat and Morale in the North African Campaign*, p. 124; J.A. Ulio, "Military morale", *American Journal of Sociology*, 47(3), Nov. 1941, p. 324.

⁴⁸ J. Fennell, *Combat and Morale in the North African Campaign*, p.124.

⁴⁹ J. Fennell, *Combat and Morale in the North African Campaign*, p. 153.

afkomstig is, dien dit as emosionele ondersteuning aan die troepe. Die gebaar word gesien as 'n uitdrukking van empatie⁵⁰. Deur ontspanningsgeriewe te verskaf, het die Suiderkruisfonds gevolglik beide kwessies aangespreek en 'n konstruktiewe verhouding tussen die soldate en die burgerlike samelewing gehandhaaf.

6.3.2 DIE SUIDERKRUIFONDS AS MORAALBOUER

Die Suiderkruisfonds het 'n prominente teenwoordigheid in die media gehandhaaf. Daar is gereeld oor die oorhandiging van Kerspakkies, die skenking van geriewe en die besoeke aan militêre basisse deur die lede van die Suiderkruisfonds berig. Hierdie mediaberigte het gereeld beklemtoon dat die Suiderkruisfonds se werk integraal was tot die moraal van die troepe. Politici soos P.W. Botha het met besoeke aan militêre basisse verslag gelewer oor die moraal van die soldate en die hoë moraal toegeskryf aan die werk van die Suiderkruisfonds. Daar is gereeld beklemtoon dat die weermag nie die hoë moraal wat benodig was vir suksesvolle oorlogvoering kon handhaaf sonder die bydrae van die Suiderkruisfonds nie⁵¹. In 'n berig oor die uitdeel van Kerspakkies deur die Suiderkruisfonds wat in Desember 1981 in *Paratus* verskyn het, het genl. Magnus Malan, destydse Minister van Verdediging, hierdie sentiment ondersteun:

Deur fondse aan lede van die Suid-Afrikaanse Weermag vir hul welvaart en ander fasiliteite beskikbaar te stel, dra die Suiderkruisfonds by tot die hoë moraal van die veiligheidsmagte – daardie onmisbare kwaliteit waarsonder ons nie in staat sal wees om die oorlog te wen nie⁵².

⁵⁰ R. Gal & A.D. Mangelsdorff, *Handbook of Military Psychology*, p. 458; J.A. Ulio, "Military morale", *American Journal of Sociology*, 47(3), Nov. 1941, p. 329; J. Fennell, *Combat and Morale in the North African Campaign*, p.173.

⁵¹ *Die Vaderland*, 3 Mei 1978, (Willem Knoetze: Werkgewers staan tou vir dienspligtiges), p. 3; *Die Oosterlig*, 16 Augustus 1978, (Werk in belang van S.A.), p. 8.

⁵² *Paratus*, Desember 1981, 32(12), (Ons sal meer van onself moet gee!), p. 25.

Die siening dat die Suiderkruisfonds as moraalbouer die gewapende magte in staat gestel het om hul taak te verrig, is ook gedurig in die media beklemtoon en ondersteun⁵³. Regter M.T. Steyn, die voormalige Administrateur-generaal van Suidwes-Afrika, het byvoorbeeld by geleentheid opgemerk:

'n Soldaat se paraatheid hang nie net af van sy wapens en dit wat die weermag aan hom gee nie – 'n soldaat moet geestelik ook altyd gevegsgereed wees, want dit is waarin sy krag lê. Dit beteken baie vir 'n soldaat se moraal wanneer hy in die eensaamheid van die grensgebiede 'n geskenkpakkie van die Suiderkruisfonds ontvang⁵⁴.

Genl. Magnus Malan het hierdie siening verder geneem en opgemerk dat die soldaat nie sonder die Suiderkruisfonds-artikels sy taak kon aanpak nie:

Die tasbare teenwoordigheid van jou tuisfront en die mense by die huis in die vorm van die artikels wat deur die Suiderkruisfonds voorsien word, dien as morele opkikker waarsonder die weermag nie kan klaarkom nie⁵⁵.

Met betrekking tot die handhawing van 'n konstruktiewe verhouding tussen die soldate en die burgerlike samelewing, het die Suiderkruisfonds die burgerlike samelewing in voeling met die gewapende magte gebring en die gewone lid van die publiek kon ook by die stryd betrokke raak deur tot die fonds by te dra. Die gevolg daarvan was 'n oortuiging onder die gewapende magte dat hulle die ondersteuning van die burgerlike samelewing gehad het. Die ondersteuning van die publiek is beskou as die weermag se “vasberade burgerlike ruggraat”⁵⁶.

---

⁵³ Sien byvoorbeeld *Die Volksblad*, 5 Oktober 1984, (Swapo, ANC se vete teen SA taan nie), p. 2; *Die Vaderland*, 8 Oktober 1984, (Swapo en ANC veg steeds), p. 5 en *Die Volksblad*, 29 September 1978, (S.A. is aan die wenkant teen terreur in S.W.A.), p. 3.

⁵⁴ *Die Oosterlig*, 19 September 1984, (Suiderkruis plaas demper op oorlog), p. 5.

⁵⁵ *Hoofstad*, 4 November 1978, (Fonds het soldaat se behoeftes gesien), p. 1.

⁵⁶ *Die Burger*, 24 September 1984, (SAW gewikkel in stryd om oorlewing), p. 3; *Die Volksblad*, 24 Oktober 1978, (Die Suiderkruisfonds), p. 12; *Tempo*, 9 September 1983, (Suiderkruisfonds behaal doelwitte), p. 5; *Die Vaderland*, 21 Augustus 1978, (Kittie Vermaak: R5 miljoen is Suiderkruis se blink ster), p. 12.

Volgens Regter Steyn was dit te danke aan hierdie ruggraat dat die troepe gemotiveerd was om hul taak te verrig⁵⁷.

Die Suiderkruisfonds se pogings om die hoë moraal van die troepe te handhaaf, is deur die organisasie as suksesvol voorgestel. Albrecht het gereeld opgemerk dat die organisasie talle dankbriewe van soldate ontvang het en voorbeelde van hierdie briewe is byvoorbeeld in die Suiderkruisfonds-kookboek, *Trakteer die Troepe*, vir die publiek gepubliseer. Daar word onder andere na een soldaat se brief verwys wat getuig dat die onbekende soldaat verras en bly was dat nie net sy familie belangstel nie, maar ook die volk⁵⁸. Aanhalings is ook aangeheg. Een soldaat, A.H.J. Potgieter, het onder andere geskryf: "Ek as soldaat is tot in my murg bewus gemaak van die samehorigheid wat deur ons mense tuis opgebou is. Dit hou ons moraal hier waarlik hoog"⁵⁹.

Vandag word die Suiderkruisfonds steeds deur talle oud-soldate as 'n moraalbouer beskou. Brent Stephens, 'n welsynsoffisier wat tussen 1981 en 1982 grensdiens verrig het, het 'n verslag rakende die teenwoordigheid van lae moraal onder die troepe ingedien. Na aanleiding daarvan het hy besluit om die sportgeriewe wat deur die Suiderkruisfonds geskenk is vir 'n sportdag wat elke Woensdag gehou is te gebruik. Hy het 'n drastiese toename in moraal na hierdie instelling opgemerk⁶⁰. Oud-soldaat Corrie Cloete meen dat die Suiderkruisfonds se bynaam, Dankie-tannies, daarop dui dat hulle 'n positiewe bydrae tot die

---

⁵⁷ *Eastern Province Herald*, 19 September 1984, (Johann Nel: Defence Force success hailed by Judge Steyn), p. 3.

⁵⁸ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 226.

⁵⁹ Suiderkruisfonds, *Trakteer die Troepe*, p. 226.

⁶⁰ Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 7 June 2013).

moraal van die soldate gelewer het. Volgens hom het die Dankie-tannies harte van goud gehad⁶¹.

Talle oud-soldate het verklaar dat die besoeke wat die Suiderkruisfondslede aan militêre basisse afgelê het, 'n groot bydrae tot hul moraal gelewer het. Hierdie besoeke het die soldate se aandag van grensdiens afgelei en dit was 'n welkome ontvlugting van hul daaglikse opleiding. Die positiewe bydrae tot die moraal van die troepe het nie net geskied deur ontvlugting te bied nie, maar ook die versekering van ondersteuning. Die soldate het met die besoeke deur burgerlikes van die Suiderkruisfonds minder geïsoleerd van die siviele lewe tuis gevoel⁶². Barend Nel, kapelaan by die militêre basis in Ruacana vanaf 1979 tot 1980, het dit soos volg gestel: "Ek dink dit het veral vir die troepies wat nog jonk was iets beteken om te weet dat daar moederlike figure was wat vir hulle omgee het"⁶³.

Vir die soldate wat nie altyd die geriewe by die basisse kon geniet nie, het die geskenkpakkies van die Suiderkruisfonds alle soldate, selfs dié op grenspatrollie, se moraal positief beïnvloed. Dit het veral vir die soldate wat die verste van Suid-Afrika gestasioneer was, laat voel dat hulle nie vergete was nie. Talle het die geskenke geniet en die inhoud gebruik. Die spesifieke artikels in die geskenkpakkies het op spesifieke wyses die lewe van die soldate meer draaglik gemaak. Soldate het byvoorbeeld die kougom baie waardeer omdat dit gehelp het om die smaak van malariapille te verbeter. Die vloei van briewe, te danke

---

⁶¹ Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 7 June 2013).

⁶² Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

⁶³ Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013).

aan die Suiderkruisfonds-skryfblok en koeverte, het bygedra tot die troepe se moraal en postyd was vir talle die hoogtepunt van die week⁶⁴.

Soos genoem, het talle oud-soldate die artikels van die Suiderkruisfonds-geskenkpakkies gehou nadat hulle hul grensdiens voltooi het. Buiten die praktiese aard van artikels soos die Suiderkruisfonds-mes het soldate hierdie items vir sentimentele waarde gehou. Die rede daarvoor is die verbintenis wat die pakkie tussen die soldate en die burgerlike samelewing geskep het en vir talle was dit 'n welkome verbintenis met hul aankoms in 'n vreemde gebied⁶⁵. Op 'n klein maar belangrike wyse het die Suiderkruisfonds gevolglik 'n besliste positiewe bydrae tot die moraal van die Suid-Afrikaanse troepe gemaak.

6.4 DIE ONTBINDING VAN DIE SUIDERKRUISFONDS

Met die onttrekking van die Suid-Afrikaanse magte uit Angola en Suidwes-Afrika in 1988 en die onafhanklikheidwording van laasgenoemde op 1 April 1989, het dit geblyk dat verdere dienste daar deur die Suiderkruisfonds onnodig was. Ten spyte van die afname in militêre aktiwiteite op die landsgrense is troepe egter toenemend in die swart townships buite die stede in Suid-Afrika ontplooi om die onluste te beheer. Teen 1990 het die Suiderkruisfonds se rol dus verander. Ten spyte van die veranderende rol kon die organisasie steeds voortgaan om ondersteuning aan die Suid-Afrikaanse magte te bied⁶⁶. 'n Berig in *Tempo* wat die publiek aangemoedig het om steeds die Suiderkruisfonds te ondersteun, het

---

⁶⁴ Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013 and 7 June 2013).

⁶⁵ Verwerking van kommentaar op vraelys aan oud-soldate, <http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989> (Accessed on 23 May 2013 and 7 June 2013).

⁶⁶ *Die Oosterlig*, 23 September 1990, (Suiderkruisfonds se rol het verander), p. 3.

selfs berig: “Die huidige politieke bedeling met sy gevolglike verkwisting van menselewens en eiendom het veroorsaak dat die Suiderkruisfonds weer eens belangrik geword het”⁶⁷.

Teen die vroeë 1990's is die publiek dus steeds aangemoedig om hul ondersteuning aan die Suiderkruisfonds te bied. Die veranderende binnelandse situasie het toenemende druk op die Suid-Afrikaanse magte geplaas en die Suiderkruisfonds het aan die behoeftes van die troepe binnelands voorsien. Maar die vroeë 1990's was 'n tydperk van voortdurende veranderinge en die Suiderkruisfonds was self onderhewig aan hierdie veranderinge. Tussen 1988 en 1995 het die hoofbestuur van die organisasie gereeld met die Direkteur van Fondsinsamelings en die SAW Fonds vergader rakende die toekoms van die samewerking tussen die twee instansies en die voortbestaan van die Suiderkruisfonds⁶⁸.

Teen 1995 het beide die weermag en die Suiderkruisfonds egter besluit dat die politieke situasie nie meer die bestaan van die fonds vereis het nie en dat die organisasie moes ontbind. Tydens die nasionale kongres van 1995, wat die Mylpaal-kongres gedoop is, is daar met 'n volstrekte meerderheid besluit dat die Suiderkruisfonds die doel bereik het waarvoor die organisasie gestig was en dat die verdere voortbestaan daarvan onnodig was. Volgens 'n anonieme bron was die besluit om te ontbind eerder polities gedrewe. Volgens dié bron het die nuwe Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag die Suiderkruisfonds aangemoedig om te ontbind omdat die organisasie, as gevolg van sy hegte verhouding met die ou Suid-Afrikaanse Weermag, as 'n moontlike vyand deur die nuwe politieke

---

⁶⁷ *Tempo*, 27 September 1990, (Suiderkruis het hulp nodig), p. 3.

⁶⁸ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

bedeling gesien kon word. Daar is egter geen bewys vir hierdie aantyging nie en derhalwe kon dit nie met ander bronne geverifiseer word nie⁶⁹.

Ten spyte van die rede agter die ontbinding van die organisasie, het die Suiderkruisfonds steeds die gewone prosedures met die ontbinding van 'n geregistreerde welsynsorganisasie gevolg. Die nasionale- en vise-presidente van die organisasie, kol. Pieter van der Walt en ds. Kobus Venter onderskeidelik, het die voorstel van moontlike ontbinding aan die hoofbeskermheer, voormalige staatspresident FW de Klerk, voorgelê. De Klerk het die voorstel aanvaar en die besluit oor wanneer die organisasie sou ontbind, is aan die hoofbestuur van die organisasie oorgelaat. Voor die ontbindingsproses begin is, is die laaste fondse wat deur die organisasie ingesamel is aan verskeie militêre basisse, onder andere Ysterplaat, Saldanha en Pretoria uitgedeel. Die ontbindingsprosedure van die Suiderkruisfonds is in Oktober 1995 begin⁷⁰.

Die ontbinding van die Suiderkruisfonds het volgens die bepalings van die Wet op Fondsinsameling, Wet 107 van 1978, geskied. Volgens die wet moes die organisasie 'n aansoek om vrywillige ontbinding by die Direkteur van Fondsinsamelings indien. Op 19 Januarie 1996 het die Direkteur die aansoek om vrywillige ontbinding van die Suiderkruisfonds goedgekeur. Na die oorbetaling van die laaste fondse is 'n finale eksterne ouditverslag op 28 Februarie 1996 aan die Direkteur oorhandig, tesame met alle tersaaklike dokumente. Na 28 jaar is die Suiderkruisfonds ontbind verklaar⁷¹.

---

⁶⁹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; Onderhoud gevoer met 'n anonieme bron, 23 Mei 2013.

⁷⁰ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013; Onderhoud gevoer met ds. Jan Venter, 4 Junie 2013.

⁷¹ E-pos onderhoud gevoer met kol. Pieter van der Walt, 9 Januarie 2013.

6.5 GEVOLGTREKKING

Daniel Conway het in sy werk *Masculinities, Militarisation and the End Conscription Campaign* aangevoer dat die Suiderkruisfonds, wat hy as 'n vroue-organisasie geklassifiseer het, voldoen het aan die verwagtinge van vroue tydens die Grensoorlog – om in 'n ondersteunende rol op te tree. Volgens Conway het die Suiderkruisfonds daarin geslaag om ander vroue ook aan te moedig om as surrogaat-moeders vir die troepe op te tree⁷². Conway argumenteer dat die Suid-Afrikaanse vroue nie net gemobiliseer het nie, maar ook ander aangemoedig om dieselfde te doen. Die Suiderkruisfonds het egter nie net gemobiliseer nie, maar ook veranderinge gebring. Die ondersteuning was gevolglik nie passief nie, maar aktief.

Deur hul aktiwiteite het die Suiderkruisfonds die impak van diensplig op die blanke Suid-Afrikaanse samelewing versag, 'n eenheidsgevoel binne daardie samelewing geskep en die gewone lid van die publiek die geleentheid gebied om ook aktief aan die oorlogspoging deel te neem. Vir die soldate het die Suiderkruisfonds 'n konstruktiewe verhouding met die burgerlike samelewing geskep wat, te same met die geskenkpakkies, geriewe en ander skenkings van die Suiderkruisfonds, bygedra het tot 'n hoë moraal – 'n bydrae wat tot vandag toe deur oud-soldate onthou word. Gevolglik het die Suiderkruisfonds bygedra tot die militarisering van die blanke burgerlike Suid-Afrikaanse samelewing deur 'n hegte verhouding tussen die weermag en burgerlike samelewing te skep. Die gevolg van hierdie verhouding was die aanmoediging van lede van die burgerlike samelewing om deel te neem aan die oorlogspoging. So het die Suiderkruisfonds die mobilisering van die burgerlike samelewing tot en met sy ontbinding onderhou.

---

⁷² D. Conway, *Masculinities, Militarisation and the End Conscription Campaign*, p. 83.

BESLUIT

Die Suiderkruisfonds, as verteenwoordigend van die gemobiliseerde Suid-Afrikaanse blanke burgerlike samelewing tydens die Grensoorlog, val binne Marwick se vier vlakke van mobilisering en Regan se proses van die mobilisering van die samelewing soos bespreek in hoofstuk een. Met verwysing na hierdie teoretiese raamwerk kan daar geargumenteer word dat die Suiderkruisfonds 'n produk van sy tyd was. Wanneer 'n staat se verdedigingswet die weermag 'n groter rol binne die burgerlike samelewing bied, sal die samelewing in die vorm van organisasies soos die Suiderkruisfonds eventueel by militêre sake betrek word¹. In die tweede hoofstuk is die konteks waarbinne die Suiderkruisfonds ontstaan en gefunksioneer het, bespreek. Die doktrine van 'n Totale Aanslag op Suid-Afrika is voorgehou as sou dit gemik wees op die totale bevolking van die land. Die Totale Nasionale Strategie, Suid-Afrika se strategie om die voorgehoue bedreiging teen die staat die hoof te bied, het gevolglik ook die deelname van die totale blanke bevolking vereis. Aangespoor deur die voorgehoue bedreiging het die Suid-Afrikaanse blanke samelewing die oorlogspoging ondersteun en daaraan deelgeneem en militêre diensplig is aanvanklik maklik aanvaar. Dit is binne hierdie konteks wat die Suiderkruisfonds gestig is om ondersteuning aan die Suid-Afrikaanse magte, met spesifieke fokus op die dienspligtiges, te bied.

Die stigting van die Suiderkruisfonds is in hoofstuk drie bespreek. Die Suiderkruisfonds is aanvanklik gestig om humanitêre hulp aan die Portugese magte in Suid-Afrika te bied. Die politieke situasie van Suid-Afrika se buurlande was integraal tot die land se veiligheid. Die Suiderkruisfonds het dus gemobiliseer ter ondersteuning van Suid-Afrika se sekuriteit en het verder

---

¹ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, pp. 22, 31.

bygedra tot die land se gewapende stryd toe die organisasie hulp aan die Suid-Afrikaanse magte uitgebrei het. Die langdurige bestaan van die organisasie het hand aan hand gegaan met die tydperk waarbinne Suid-Afrika se weermag by die konflik betrokke was. Die ontstaan en bestaan van die organisasie het dus afgehang van die politieke en militêre konteks waarbinne Suid-Afrika in die betrokke tydperk gefunksioneer het.

Die Suiderkruisfonds het gevolglik 'n groot aandeel gehad aan die deelname van die Suid-Afrikaanse blanke burgerlike samelewing aan die Grensoorlog. 'n Staat se verdedigingswet en die konflik waarby die staat betrokke is, dien as 'n uitdaging vir die militêre, politieke, ekonomiese en sosiale instansies om suksesvol tot die verdediging van die staat by te dra². Suid-Afrika se verdedigingswet, Wet 44 van 1957, het die totale betrokkenheid van die blanke samelewing op militêre sowel as sosiale vlak vereis. As 'n sosiale instansie het die Suiderkruisfonds voldoen aan hierdie uitdaging. Die organisasie het as 'n suksesvolle kanaal tussen die burgerlike samelewing en weermag gedien. Hierdie kanaal het drie vorme aangeneem: eerstens om geldelike ondersteuning aan die weermag te bied; tweedens om morele ondersteuning aan die troepe te bied; en derdens, om terugvoering aan die publiek oor die welstand van die troepe te gee.

Arthur Marwick argumenteer dat organisasies soos die Suiderkruisfonds, wat mobiliseer ter ondersteuning van 'n oorlogspoging, óf as geleide óf ongeleide mobilisering geklassifiseer kan word³. Die samewerking tussen die Suiderkruisfonds en die Suid-Afrikaanse Weermag is in hoofstuk drie ondersoek. Vir die organisasie om sy dienste optimaal te lewer, was goeie samewerking met die weermag noodsaaklik. Hierdie samewerking was gebaseer op die samewerking tussen die Suiderkruisfonds en die Portugese magte en is oor tyd

---

² A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, p. 12.

³ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, pp.12-13 (Sien hoofstuk 1 vir definisie).

deur die Wet op Fondsinsameling, Wet 107 van 1978, bepaal en gehandhaaf. Hierdie wet het die Suiderkruisfonds as enigste gemagtige welsynsorganisasie, wat nasionaal namens die weermag geld vir die troepe kon insamel, gevestig.

Die wet weerspieël die aanmoediging van die Suiderkruisfonds en die burgerlike samelewing deur die staat en weermag om die troepe te ondersteun en te mobiliseer. Samewerking tussen die weermag en die organisasie het vanaf nasionale tot op plaaslike vlak gestrek en 'n hegte verhouding is tussen plaaslike Suiderkruisfondstakke en plaaslike militêre eenhede gehandhaaf. Beide instansies is aangemoedig om die ander te betrek met betrekking tot fondsinsamelingspogings en die behoeftes van spesifieke eenhede. As gevolg van 'n hegte en oop verhouding tussen die twee instansies was die samewerking suksesvol. Die staat en weermag se aanmoediging van die Suiderkruisfonds se aktiwiteite kan dus gesien word as 'n vorm van geleide mobilisering: die weermag het uit die bydrae van die Suiderkruisfonds gebaat en die staat het die voortsetting van hierdie bydraes deur middel van wetgewing verseker.

Tog was die Suiderkruisfonds ook 'n burgerlike inisiatief. Die organisasie was nie 'n staatsorganisasie nie, maar 'n burgerlike organisasie wat deur burgerlike lede van die samelewing gestig is. Die ondersteuning van die Suiderkruisfonds deur die burgerlike samelewing is in die vierde hoofstuk bespreek. Die Suiderkruisfonds het lede van die publiek, spesifiek blanke Suid-Afrikaanse vroue, die geleentheid gebied om aan die oorlogspoging deel te neem. Binne die oorlogskonteks is mans op die gevegsfront voorgestel as die beskermers van die samelewing. Daarteenoor het vroue die passiewe tuisfront verteenwoordig. Suid-Afrikaanse vroue was dus verteenwoordigend van die tuisfront. Maar die Suiderkruisfonds het die passiewe tuisfront in 'n aktiewe tuisfront omskep en blanke Suid-Afrikaanse vroue het aktief op daardie terrein aan die oorlogspoging deelgeneem.

Ten spyte van die Suiderkruisfonds se beeld as 'n eksklusiewe vroue-organisasie, kan die fonds eerder as 'n burgerlike organisasie in die breë sin van die woord beskou word. Die fondse wat die organisasie aan die weermag geskenk het, was van openbare fondsinsamelings afkomstig en die suksesse en selfs mislukkings van hierdie fondsinsamelingspogings het afgehang van die blanke burgerlike samelewing se deelname. Al het wetgewing die Suiderkruisfonds se posisie as die grootste finansiële bydraer tot die welsyn van die troepe gevestig, was die organisasie steeds 'n burgerlike inisiatief en die sukses van die organisasie was tot 'n groot mate ook van die samewerking en deelname van die publiek afhanklik. Die Suiderkruisfonds was verteenwoordigend van die blanke burgerlike samelewing se deelname aan die oorlogspoging en kan derhalwe ook as ongeleide mobilisering gesien word omdat die burgerlike samelewing self 'n agent in die mobiliseringsproses was.

Die samewerking tussen die Suiderkruisfonds en die weermag en die organisasie se rol as kanaal tussen die weermag en die burgerlike samelewing het tot gevolg gehad dat die grense tussen die militêre en siviele sfeer vervaag het. Die skeiding tussen die twee sfeer raak al hoe meer onduidelik soos die betrokkenheid van die burgerlike samelewing by 'n oorlogspoging toeneem. Die gevolg is dat die burgerlike samelewing toenemend gemilitariseer word. Die militarisering van die burgerlike samelewing verwys nie net na die aanvaarding van militêre waardes binne die samelewing en die samewerking met die weermag nie, maar ook na die voortdurende ondersteuning van die weermag en die oorlogspoging. Met ander woorde, gemobiliseerde organisasies onderhou die ondersteuning vir die weermag⁴.

Die Grensoorlog het spesifieke uitdagings aan die burgerlike samelewing gestel. Vir die Suiderkruisfonds was die uitdaging die ondersteuning van die weermag

---

⁴ P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, pp. 6, 10.

tydens die oorlogspoging. Vir 'n gewone lid van die burgerlike samelewing was die uitdagings meer persoonlik. Die moontlike lewensverlies van geliefdes op die gevegsfront kan die ondersteuning van die samelewing vir 'n oorlogspoging kelder. Hierdie moontlikheid kan lede van die samelewing motiveer om die dienspligstelsel, die ruggraat van die weermag se mannekrag, teen te staan. Dié moontlike teenstand deur die publiek is in hoofstuk ses bespreek. Die Suiderkruisfonds se werk het die publiek gerusgestel oor die toestande waarbinne die troepe militêre diensplig verrig het en het die lede van die publiek die moontlikheid gebied om aktief by te dra tot die welstand van die troepe. As mediator het die Suiderkruisfonds die impak van diensplig versag en selfs bygedra tot die aanvaarding van die stelsel deur die publiek.

Die blanke burgerlike samelewing van Suid-Afrika het gevolglik nie net die weermag se rol binne die samelewing aanvaar nie, maar die weermag ook as 'n verenigde tuisfront ondersteun. Oorlog dien as uitdaging vir die eenheid van die burgerlike samelewing⁵. Marwick verwys na hierdie psigologiese impak as die vierde vlak van die mobilisering van 'n samelewing vir oorlog: die sielkundige ervaring. Die sielkundige ervaring van die burgerlike samelewing tydens 'n konflik verwys onder andere na gevoelens van patriotisme en eenheid⁶. Gemobiliseerde organisasies versterk die eenheidsgevoel van die samelewing deur aktief vir 'n gemene doel saam te werk. Hierdie samewerking koppel die individu aan die nasie⁷. Die Suiderkruisfonds het vir die gewone lede van die blanke burgerlike samelewing die geleentheid gebied om aan die oorlogspoging deel te neem en hierdie deelname het op groot skaal geskied.

Die Suiderkruisfonds was 'n omvangryke organisasie met om en by 260 takke landswyd. Alhoewel dit nie moontlik is om die presiese ledegetal van die

---

⁵ M. Hough, *The strategic importance of South and Southern Africa: The Pretoria view*, p. 5.

⁶ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, pp.12-13.

⁷ A. Marwick, *War and Social Change in the Twentieth Century*, p. 79; P.M. Regan, *Organising Societies for War: the Process and Consequences of Societal Militarisation*, p. 99.

organisasie te bepaal nie, blyk sy grootte uit dié statistieke wat wel beskikbaar is. Die Suiderkruisfonds het negentig persent van sy fondse vir die welsyn van soldate aan die weermag verskaf en navorsing het getoon dat 83% van die bevolking bekend was met die Suiderkruisfonds en sy aktiwiteite. Met 260 takke en 'n gemiddelde nasionale inkomste van R9 miljoen 'n jaar, was die Suiderkruisfonds die tweede grootste welsynsorganisasie in Suider-Afrika naas die Rooikruisfonds⁸. Die grootte van die organisasie het verseker dat die impak van die fonds, soos bespreek in hoofstuk ses, 'n groot gedeelte van die blanke samelewing, burgerlik sowel as militêr, bereik het. As deel van die sielkundige ervaring van die Grensoorlog is 'n groot gedeelte van die blanke burgerlike bevolking deur middel van deelname aan die Suiderkruisfonds as 'n aktiewe tuisfront verenig.

Die Suiderkruisfonds se primêre doelwit was om aan sekere basiese behoeftes van die Suid-Afrikaanse magte te voorsien. Waar die weermag nie die voldoende fondse gehad het om aan hierdie behoeftes te voorsien nie, het die Suiderkruisfonds ingetree. Die organisasie het dié artikels en geriewe verskaf wat grensdiens vir alle soldate meer draagliker sou maak en het ook bygedra tot die rehabilitasie van beseerde soldate. Die artikels en geriewe was prakties, duursaam en bruikbaar. Tesame met die besoeke aan die militêre basisse deur lede van die organisasie, het hierdie bydraes tot die welsyn van die soldate hulle aan die ondersteuning van die publiek herinner en terselfdetyd positief tot die hoë moraal van die troepe bygedra.

Hierdie bydrae het talle soldate aangemoedig om tesame met die burgerlike samelewing die Suiderkruisfonds te ondersteun of by die organisasie aan te sluit. Sommige lede van die fonds, soos ds. Jan Venter, het self grensdiens gedoen

---

⁸ *The Star*, 31 Januarie 1978, (Soldiers have her to thank), p. 11; S.M. Fourie, "Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk 1974-1994", p. 316; SANW Dokumentasie Sentrum, Chief of the SADF, 6A, 507/2/1, Funkionering van Suiderkruisfonds, Junie 1982; *Paratus*, Oktober 1981, 32(10), (SKF skenk R500 000), p. 85.

en het die werk van die organisasie eerstehands as soldaat ervaar. Hy was in nouer kontak met die behoeftes van die troepe as burgerlikes op die tuisfront en het 'n waardevolle bydrae tot die fonds gelewer⁹. Maar die burgerlike samelewing was die ruggraat van die Suiderkruisfonds en lede soos ds. Venter het bygedra tot die organisasie se rol as mediator tussen die burgerlike samelewing en die weermag. Die verhouding wat die organisasie tussen die blanke burgerlike samelewing en die troepe gehandhaaf het, was 'n konstruktiewe verhouding wat gerusstelling aan beide partye gebring het.

Die Suiderkruisfonds is tydens sy bestaan as 'n simbool van nasionale samewerking voorgehou. Die werk van die organisasie en die bydrae wat dit gelewer het, moet nie beskou word as onderhewig aan die debat rakende die regverdiging van die Grensoorlog nie. Soos genoem, kan die regverdigheid van die Totale Aanslag en die konflik teen hierdie aanslag nie objektief gemeet word nie. Die Suiderkruisfonds, as 'n a-politiese organisasie, het nie gedien om die konflik te regverdig nie, maar het wel indirek bygedra tot die burgerlike samelewing se deelname daaraan. Daarom moet die Suiderkruisfonds bestudeer word binne die konteks van die mobilisering van die samelewing ten tye van oorlog en as 'n produk van sy omstandighede.

In 2001 is Suid-Afrikaanse magte in die Demokratiese Republiek van die Kongo (DRK) ontplooi as deel van die Verenigde Nasies se vredesmag. 'n Vrywillige ondersteuningsnetwerk het in Pretoria tot stand gekom wat ondersteuning aan die soldate en hul families gebied het. Die organisasie is deur burgerlikes sowel as oud-soldate van die voormalige SAW gestig. Die doel van die organisasie was om morele ondersteuning aan die soldate en hul families te bied. Die eerste taak van die organisasie was om pakkies eetgoed vir die soldate na die DRK te stuur. In samewerking met die weermag is hierdie pakkies, tesame met pos van die huis, elke twee weke per vliegtuig na die DRK gestuur. Sakeondernemings,

---

⁹ Onderhoud gevoer met ds. Jan Venter, 4 Junie 2013.

gemeenskapsorganisasies en ander vrywilligers het die eetgoed geskenk. Die organisasie het gepoog om sy taak vir die volle twee jaar van ontplooiing vol te hou¹⁰. In die beriggewing oor die organisasie is na die Suiderkruisfonds verwys en dit is voorgehou as 'n herlewing van die Dankie-tannies tydens die Grensoorlog. Drie-en-veertig jaar na die stigting van die Suiderkruisfonds het die mobiliseringsproses homself binne die tradisie van die ondersteuning van Suid-Afrikaanse troepe deur die Suid-Afrikaanse publiek herhaal.

---

¹⁰ *Beeld*, 4 Junie 2001, ('Dankie-tannies' herleef), p. 5.

BRONNE

I. LITERATUUR

- Alden, C. : *Apartheid's Last Stand: The Rise and Fall of the South African Security State*. MacMillan Press Ltd, London, 1996.
- Anderson, B. : *Imagined Communities*. Verso, London, 2006.
- Andrew, C. & V. Mitrokhin. : *The World was Going our Way: the KGB and the Battle for the Third World*. Basic Books, New York, 2005.
- Baines, G. & P. Vale. (eds.): *Beyond the Border War: New Perspectives on Southern Africa's Late-Cold War Conflicts*. Unisa Press, Pretoria, 2008.
- Baxter, P. : *SAAF'S Border War*. Helio, Solihull, 2012.
- Blake, C. : *From Soldier to Civvy: Reflections on National Service*. Zebra Press, Cape Town, 2010.
- Blake, C. : *Troepie: van Blougat tot Bosoupa*. Zebra Press, Kaapstad, 2009.
- Bothma, L.J. : *Anderkant Cuito: 'n reisverhaal van die Grensoorlog*. L.J. Bothma, Langenhovenpark, 2011.

- Bothma, L.J. : *Buffalo Battalion: South Africa's 32 Battalion*.
L.J. Bothma, Bloemfontein, 2008.
- Breytenbach, J. : *Eagle Strike! The Controversial Airborne Assault on Cassinga*. Manie Grove Publishing, Sandton, 2008.
- Breytenbach, J. : *The Buffalo soldiers : the story of South Africa's 32-Battalion, 1975-1993*. Galago, Alberton, 2002.
- Breytenbach, J. : *They Live by the Swords*. Lemur, Alberton, 1990.
- Bridgland, F. : *The War for Africa: Twelve Months that Transformed a Continent*. Ashanti Publishers Ltd., Gibraltar, 1990.
- Callister, G. : Compliance, Compulsion and Contest: Aspects of Military Conscription in South Africa, 1952-1992 (Unpublished MA-thesis, US, 2004).
- Catholic Institute for International Relations : *Out of Step: War Resistance in South Africa*. London, 1989.
- Cherry, J. : *Unkhonto Wesizwe*. Jacana Media (Pty) Ltd, Auckland Park, 2011.
- Cloete, B. : *Pionne*. Hemel & See Boeke, Hermanus, 2009.
- Cock, J. : *Colonels and Cadres: War and Gender in South Africa*. Oxford University Press, Cape Town, 1991.
- Cock, J. & L. Nathan. (eds.): *War and Society: The Militarisation of South Africa*. David Philip Publisher (Pty) Ltd., Claremont, 1989.

- Conway, D. : *Masculinities, Militarisation and the End Conscription Campaign*. Wits University Press, Johannesburg, 2012.
- De Vries, R. : *Eye of the Firestorm*. Naledi, Tyger Valley, 2013.
- Du Plessis, J.H. : Marxisme en skoolkadette in Suid-Afrikaanse konteks: 'n studie in die fundamentele opvoedkunde (Ongepubliseerde MA-tesis, US, 1988).
- Du Plessis, W.C. : *South Africa in the World: Lectures delivered at the annual general meeting of the Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns in July 1969 in Pretoria on the subject of South Africa in the World*. Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, Pretoria, 1969.
- Du Preez, S. : *Avontuur in Angola: Die Verhaal van Suid-Afrika se Soldate in Angola, 1975-1976*. J.L. van Schaik (Edms) Bpk., Pretoria, 1989.
- Eide, A. & M. Thee. (eds.) : *Problems of Contemporary Militarism*. Croom Helm Ltd., London, 1980.
- Feinstein, A. : *Battle Scarred: Hidden Costs of the Border War*. Tafelberg, Cape Town, 2011.
- Fennell, J. : *Combat and Morale in the North African Campaign: The Eighth Army and the Path to El Alamein*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Fourie, S.M. : Die Impak van Militêre Aktiwiteite op die Vaaldriehoekse Samelewing in die Tydperk

1974-1994 (Ongepubliseerde D. Phil. Proefskrif, PU vir CHO, 2002).

- Fowler, B. : *Pro Patria*. Sentinel Projects, Halifax, 1995.
- Frankel, P.H. : *Pretoria's Praetorians: Civil Military Relations in South Africa*. University Press, Cambridge, 1984.
- Gal, R. & A. Mangelsdorff. : *Handbook of Military Psychology*. Wiley Publishers, West Sussex, 1991.
- Geldenhuys, D. : *Some Foreign Policy Implications of South Africa's 'Total National Strategy', with particular reference to the '12-point plan'*. The South African Institute for International Affairs, Braamfontein, 1981.
- Geldenhuys, D. : *The Diplomacy of Isolation*. Macmillan, Johannesburg, 1984.
- Geldenhuys, J. : *Dié wat gewen het: Feite en fabels van die Bosoerlog*. Litera Publikasies, Pretoria, 2007.
- Grundlingh, A.M. & S. Huigen: *Van Volksmoeder tot Fokofpolisiekar: Kritiese opstelle oor Afrikaanse herinneringsplekke*. SUN Press, Stellenbosch, 2008.
- Grundy, K.W. : *Defence Legislation and Communal Politics: The Evolution of a White South African Nation as Reflected in the Controversy over the Assignment of Armed Forces Abroad, 1912-1976*. Ohio University Press, Ohio, 1978.
- Grundy, K.W. : *The Militarization of South African Politics*. Oxford University Press, Oxford, 1986.

- Grundy, K.W. : *The Rise of the South African Security Establishment*. The South African Institute of International Affairs, Witwatersrand, n.d.
- Heitman, H-R. : *War in Angola: The Final South African Phase*. Ashanti Publishers Ltd., Gibraltar, 1990.
- Holt, C. : *At Thy Call: We did not Falter*. Zebra Press, Cape Town, 2004.
- Hough, M. : *The Strategic Importance of South and Southern Africa: The Pretoria View*. Instituut vir Strategiese Studies, Universiteit van Pretoria, g.d.
- Jaster, R.S. : *The Defence of White Power: South African Foreign Policy under Pressure*. The Macmillan Press Ltd., London, 1988.
- Korff, G. : *19 with a Bullet: A Paratrooper in Angola*. 30° South Publishers (Pty) Ltd, Johannesburg, 2009.
- Lithgow, N. : *LZ hot!: Flying South Africa's Border War*. Helion, Solihull, 2012.
- Malan, M. : *My Life with the SA Defence Force*. Protea Book House, Hatfield, 2006.
- Maritz, L. : *Afrikanervroue se Politieke Betrokkenheid in Historiese Perspektief met Spesiale Verwysing na die Women's National Coalition van 1991 tot 1994 (Ongepubliseerde D. Phil. Proefskrif, US, 2004)*.

- Marwick, A. : *War and Social Change in the Twentieth Century*. The Macmillan Press Ltd., London, 1974.
- Mueller, J.E. : *War and Ideas: Selected Essays*. Routledge, Abingdon, 2011.
- Murray, D.J. & P.R. Viotti. : *The Defence Policies of Nations: A Comparative Study*. John Hopkins University Press, Baltimore, 1989.
- Olivier, B.J. : *The Strategic Significance of Angola*. Instituut vir Strategiese Studies, Pretoria, g.d.
- Olivier, G.C. : *Die Grondslae van Suid-Afrika se Buitelandse Beleid (Ongepubliseerde D. Phil Proefskrif, UP, 1973)*.
- Orpen, N.D. : *Total Defence: The Role of the Commandos in the Armed Forces of South Africa*. Nasionale Boekhandel, Kaapstad, 1967.
- Orpen, N.D. : *War in the Desert*. Purnell and Sons, Cape Town, 1971.
- Pope, R. : *War an Society in Britain, 1899-1948*. Longman Higher Education Division, London, 1985.
- Ramsden, T. : *Border-line Insanity: a National Serviceman's Story*. Galago Publishing, Alberton, 2009.
- Regan, P. M. : *Organizing Societies for War: The Process and Consequences of Societal Militarization*. Praeger Publishers, Westport, 1994.

- Scholtz, L. : *Die SAW in die Grensoorlog: 1966-1989*. Tafelberg, Kaapstad, 2013.
- Seegers, A. : Dimensions of Militarisation: Separate Development, State Structures and the Rise of the Military in South Africa. (Ongepubliseerde artikel voorberei vir konferensie), UWK: Economic Development and Racial Domination, October 1984.
- Seegers, A. : *The Military in the Making of Modern South Africa*. Tauris Academic Studies, London, 1996.
- Steenkamp, W. : *Adeus Angola*. Citadel Press, Kaapstad, 1976.
- Steenkamp, W. : *Borderstrike!: South Africa into Angola*. Butterworths Uitgewers, Durban, 1983.
- Steenkamp, W. : *Suid-Afrika se Grensoorlog*. Ashanti Uitgewers Bpk., Rivonia, 1990.
- Stiff, P. : *Nine Days of War*. Lemur, Alberton, 1989.
- Stiff, P. : *The Covert War: Koevoet Operations in Namibia*. Galago, Alberton, 2002.
- Stiff, P. : *The Silent War: South African Recce Operations*. Galago, Alberton, 2001.
- Tapscott, C. & L. Thompson.: *Citizenship and Social Movements*. Zed Publishers, London, 2010.
- Thompson, J.H. : *Dit was Oorlog: van Afkak tot Bosbefok*. Zebra Press, Kaapstad, 2007.

- Webb, S. : *Ops Medic: A Nasionale Serviceman's Border War*. Galago Publishing, Alberton, 1999.
- Williams, D. : *Op die Grens: Wit Mans se Militêre Ervaring 1965-1990*. NB-Uitgewers, Kaapstad, 2008.
- Williams, D. : *Springboks, Troepies and Cadres: Stories of the South African Army, 1912-2012*. Tafelberg, Cape Town, 2012.

II. ARTIKELS

- Alexander, M. : The Militarisation of South African White Society, 1948-1990 (*Scientia Militaria*, Vol. 30, No. 2, 2000).
- Anon. : Tannie Mossie
(Beskikbaar by: bloem.getitononline.co.za/2012/02/26/tannie-mossie/#.UmenW_mnrIQ, 26 Februarie 2012).
- Baines, G. : Blame, Shame or Reaffirmation? White Conscripts Reassess the Meaning of the 'Border War' in Post-Apartheid South Africa (*InterCulture*, Vol. 5, No. 3, October 2008).
- Baker, H.J. : The Maintenance of Morale (*International Journal of Ethics*, Vol. 40, No. 4, July 1930).
- Bayard de Volo, L. : Mobilizing Mothers for War: Cross-National Framing Strategies in Nicaragua's Contra War (*Gender and Society*, Vol. 18, No. 6, December 2004).

- Correia, P. & G. Verhoef. : Portugal and South Africa: Close Allies or Unwilling Partners in Southern Africa During the Cold War? (*Scientia Militaria*, Vol. 37, No. 1, 2009).
- De St. Jorre, J. : South Africa: Up Against the World (*Foreign Policy*, Vol. 28, Fall 1977).
- Downs, L.L. : Women and War (*International Labor and Working-Class History*, Vol. 25, Spring, 1984).
- El-Khawas, M.A. : South Africa and the Angolan Conflict (*Africa Today*, Vol. 24, No. 2, April-June 1977).
- Gartner, S.S. & G.M. Segura.: War, Casualties, and Public Opinion (*The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 42, No. 3, June 1998).
- Gill, R. : The Rational Administration of Compassion: The Origins of British Relief in War (*Le Mouvement Social*, No. 227, April-June 2009).
- Johnston, A. : Weak States and National Security: The Case of South Africa in the Era of Total Strategy (*Review of International Studies*, Vol. 17, No. 2, April 1991).
- Klare, M.T. : Militarism: The Issue Today (*Bulletin of Peace Proposals*, Vol. 9, No. 2, 1978).
- Landis, J.M. : Morale and Civilian Defence (*American Journal of Sociology*, Vol. 47, No. 3, November 1941).
- McMillen, W. : The War Relief Agencies (*Social Service Review*, Vol. 17, No. 3, September 1943).

- Moolman, H.M. : Jan Christiaan Smuts and the Union of South Africa (*The American Scholar*, Vol. 12, No. 4, Fall 1943).
- Pope, A.U. : The Importance of Morale (*Journal of Educational Sociology*, Vol. 15, No. 4, Dec. 1941).
- Scholtz, L. : The Media and the Military: Allies or adversaries? (*Scientia Militaria*, Vol. 28, No. 2, 1998).
- Scholtz, L. : The Namibian Border War: An Appraisal of the South African Strategy (*Scientia Militaria*, Vol. 34, No. 1, 2006).
- Segal, D.R. & M.W. Segal. : Change in Military Organisation (*Annual Review of Sociology*, Vol. 9, 1983).
- Thomas, J.O. : American Red Cross Services to the Armed Forces (*Phylon*, Vol. 6, No. 3, 1945).
- Tjoenneland, E.N. : Militaristic Apartheid (*Third World Quarterly*, Vol. 9, No. 2, April 1987).
- Ulio, J.A. : Military Morale (*American Journal of Sociology*, Vol. 47, No. 3, November 1941).
- Venter, A. : Mededingende Politieke Paradigmas oor die Grensoorlog, 1966-1989 (*Joernaal vir Eietydse Geskiedenis*, Vol. 34, No. 1, Februarie 2009).
- Warwick, R. : Operation Savannah: A Measure of SADF Decline, Resourcefulness and Modernization (*Scientia Militaria*, Vol. 40, No. 3, 2012).

- Wasburn, S. : What makes Morale? (*The Public Opinion Quarterly*, Vol. 5, No. 4, Winter 1941).
- Welch, C.E. : The Role of the SADF in White Politics (*Africa Today*, Vol. 32, No. 1/2, 1985).
- Wolf, A.W.M. : The Homefront in Wartime (*Journal of Educational Sociology*, Vol. 16, No. 4, December 1942).

III. PERIODIEKE PUBLIKASIES

Beeld, 1978-2001.

Die Burger, 1975-2001.

Die Oosterlig, 1978-1990.

Die Republikein, 1979.

Die Transvaler, 1978-1990.

Die Vaderland, 1978-1988.

Die Volksblad, 1978-1988.

Eastern Province Herald, 1981-1984.

Evening Post, 1981.

Hoofstad, 1978-1979.

Kommando, 1965-1969.

Oggendblad, 1978-1981.

Paratus, 1971-1987.

Pretoria News, 1978-1991.

Rand Daily Mail, 1979-1983.

Rapport, 1974-1983.

Rapport Tydskrif, 1974.

Suid-Afrikaanse Oorsig, 1979.

Sunday Times, 1980-1983.

Tempo, 1983-1991.

The Argus, 1979-1980.

The Cape Times, 1978-1983.

The Citizen, 1978-1991.

The Friend, 1978-1979.

The Natal Mercury, 1978.

The Natal Witness, 1981-1991.

The Post, 1979-1980.

The Star, 1978-1979.

IV. ARGIVALE BRONNE EN HISTORIESE MANUSKRIPTE

1. J.S. GERICKE BIBLIOTEEK, UNIVERSITEIT STELLENBOSCH: AFRICANA AFDELING

Kleynhans, W. : *Suid-Afrikaanse Algemene
Verkiesingsmanifeste, 1910-1981*. Unisa,
Pretoria, 1987.

2. SUID-AFRIKAANSE NASIONALE BIBLIOTEEK, KAAPSTAD

Malan, G. : *Ek het iemand op die Grens*. Verenigde
Protestantse Uitgewers, Kaapstad, 1981.

Suiderkruisfonds : *Trakteer die Troepe*. CUM-boeke, Roodepoort,
1983.

3. SUID-AFRIKAANSE NASIONALE WEERMAG (SANW) DOKUMENTASIE SENTRUM, PRETORIA

3.1 Hoofkwartier: BGGGM

Houer: 106

Leêr: 302/6/1

Beskrywing: Operasie oorlogsdagboek

- “Klagtes oor Kroegtye”, 1969.
- “The Counter Insurgency Campaign in Southern Angola” (Lt-genl. C.A. Fraser), Junie 1969.
- “Verslag oor die besoek aan basis deur Mev Hansen”, November 1969.
- “Verslag oor toestand van basis”, November 1969.

Houer: 130

Leêr: 506/18

Beskrywing: Brandwagfonds

- “Brandwagfonds”, Desember 1969.

3.2 Hoofkwartier: Chief of the SADF

Houer: 6A

Leêr: 507/2/1

Beskrywing: Geen

- “Brief van die hoof van die SAW aan die SKF”, Mei 1982.
- “Funksionering van die Suiderkruisfonds”, Junie 1982.
- “Projek Aksie-olie”, Desember 1980.

3.3 Hoofkwartier: Hoof van die SAW (HSAW)

Houer: 21A

Leêr: 507/11/1

Beskrywing: Fondse – SAW Fondse

- “Die hantering van geskenkpakkies en skenkings van en na die operasionele gebied”, g.d.

Houer: 28C

Leêr: 518/1/54

Beskrywing: Wet op Fondsinsameling

- “Fondsinsameling”, g.d.
- “Memorandum: Fondsinsameling”, g.d.

3.4 Hoofkwartier: Minister van Verdediging (MVV)

Houer: MVV 285

Leêr: MV/B/62/10

Beskrywing: Vryetydsbesteding

- “Brief deur Mev. A van Vuuren”, Mei 1979.
- “Hulpverlening met sport en oriëntasiedienste”, Junie 1979.
- “Memorandum: Besoek van weermagpersoneel aan basisse”, April 1973.
- “Rygeleenthede vir Nasionale Dienspligtiges”, Mei 1979.
- “Skenking aan NDP-Orkes”, Augustus 1979.

Houer: 174

Leêr: MS/507/3

Beskrywing: Inrigting en Fondse

- “Verslag oor SAWF finansiële jaar”, Januarie 1992.

V. PRIVATE VERSAMELING

Dr. C. Albrecht:

SAUK-opname, onderhoud met E. Albrecht, 23 November 1979.

SAUK-opname, onderhoud met E. Albrecht, 20 Maart 1986.

SAUK-opname, *Nuus om Nege*, onderhoud met E. Albrecht, 14 Junie 1972.

SAUK-opname, *Nuus om Nege*, onderhoud met E. Albrecht, 17 Julie 1973.

SAUK-opname, *Vroue van Formaat*, onderhoud met E. Albrecht, g.d.

Suiderkruisfonds-dagboek, 1979.

VI. STATUTÊRE BRONNE

Wet 44 van 1957, Verdedigingswet, beskikbaar by:

<http://www.dod.mil.za/documents/documents.htm>.

Wet 107 van 1978, Wet op Fondsinsameling, beskikbaar by:

<http://www.mylexisnexus.co.za.ez.sun.ac.za/nxt/gateway.dll/jile/kile/26qg/pbrg/qbrg#g0>.

Witskrif oor verdediging, 1977, beskikbaar by:

<http://www.dod.mil.za/documents/documents.htm>.

VII. FACEBOOK

Vraelys aan oud-soldate geplaas op die Facebook-groep, “Grensoorlog/ Border War 1966-1989”, se blad, Mei tot Junie 2013. Toegang tot die veterane-groep se blad beskikbaar by:

<http://www.facebook.com/Grensoorlog/Border War 1966-1989>

VIII. FOTOGRAFIESE BRONNE

Elizabeth Albrecht, beskikbaar by:

Privaat versameling van Dr. C. Albrecht.

Suiderkruisfonds-leersakkies, beskikbaar by:

http://www.bidorbuy.co.za/item/39143625/SUIDERKRUIFONDS_SOUTHERN_CROSS_FUND_SATCHELS_BORDER_WAR.html

Suiderkruisfonds-mes, beskikbaar by:

http://www.bidorbuy.co.za/item/28418542/Die_Suiderkruisfonds_The_Southern_Cross_Fund_pocket_knife_1980_s.html

Suiderkruisfonds-spieëltjie, beskikbaar by:

Privaat versameling van Dr. A. Ehlers.

Trakteer die Troepe, beskikbaar by:

Suid-Afrikaanse Nasionale Biblioteek, Kaapstad.

IX. ONDERHOUDE

Anonieme bron, 23 Mei 2013, telefoniese onderhoud.

Dr. Carl Albrecht, seun van die stigter en voormalige Nasionale President van die Suiderkruisfonds, Elizabeth Albrecht, 21 Januarie 2013, Durbanville.

Ds. Jan Venter, voormalige Nasionale Vise-President en provinsiale voorsitter (Noord-Kaap) van die Suiderkruisfonds, 4 Junie, telefoniese onderhoud.

Kol. Pieter van der Walt, voormalige Nasionale President van die Suiderkruisfonds, 9 Januarie 2013, 8 Februarie 2013, 1 Maart 2013, 13 Mei 2013, 21 Junie 2013, e-pos onderhoud.

Lt-genl. Raymond F. Holtzhausen, voormalige Voorsitter van die Suid-Afrikaanse Weermagfonds, 8 Maart 2013, e-pos onderhoud.

